

Часопис за књижевност, уметност и културну баштину
Сврљиг, број 40, година XII, април – јун, 2014

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ
КУЛТУРУ И СПОРТ

Бдење

Главни и одговорни уредник
Радослав Вучковић

Уредништво
др Стојан Богдановић, Злата Коцић, Обрен Ристић, Срба Игњатовић, др Горан Максимовић, Русомир Д. Арсић, Виолета Јовић, Мирослав Тодоровић, Славиша Миливојевић и Зоран Гавриловић

Секретар уредништва
Зорица Бранковић-Басарић

Издавач
Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг

За издавача
Зоран Гавриловић

Адреса
Центар за туризам, културу и спорт, 18360 Сврљиг, Боре Прице 2
тел. 018/821-059 e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

Часопис излази четири пута годишње, цена примерка 250 динара, годишња претплата 1000 динара, за иностранство двоструко.
Претплату уплаћивати на жиро рачун: 840-563664-40

Часопис је уписан у регистар јавних гласила Министарства културе и медија Републике Србије под бројем 3416.

Издавање часописа финансијски су омогућили
Министарство културе и информисања и Општина Сврљиг

Лектура и коректура
Милица Миленковић

Дизајн корица
Simple Look

Техничка припрема
Млађан Рањеловић

Штампа
Галаксија Луково, galaksijanis@gmail.com

ISSN 1451-3218

Бдења

Данило Николић

ДВА ЧОВЕКА У ЧАМЦУ, О ПСУ УЗГРЕД

Нема те хуље на свету која нас може понизити као сопствена страст. Нити се може измислити прича која се није догодила, или се неће догодити.

Дакле:

Тог дана, пријатељ више него драг, угледни књижевни енциклопедиста феноменалног памћења, тежак тачно 102 килограма, потрошио је до подне све обзире према мени, те са дубоким одхукивањем вели:

„Ко те, човече, овако превари? Ко ти продаде потпуно труо чамац?“

Жестоко јулско сунце бије нас ужареним маљем право у теме; не помажу платнени качкети, по којима смо налик на цокеје. Одговарам из истог става, из положаја човека који, клечећи, ситним ексерима закива танак лим дуж пукотина. Кажем:

„Пријатељ.“

„Пас.“

„Знамо се двадесет година. Попили смо хиљаде кафа, подигли стотине чашица један другоме у здравље, гледали десетине спортских преноса заједно. Од другог, непознатог, купује се са провером. Само се шилом начини неколико убода. Ако шило лако иде кроз даску, онда је – хвала лепо, драги господине. Али, овај човек...“

„Незасит пас.“

„У моје време, у Пећи, у равној Метохији, у оваквим случајевима се поступало овако: немој се увредити, казао би и онај са другог краја Белог Дрима, што ћу ти понудити онај мој стари чамац, натруо доста. Послужиће ти док Милета не оздрави, док

ти не направи нови. Мораћеш мало да се помучиш, да закрпиш понегде. Знам да без пецања не можеш ни дан... Тако би се, ето, рекло онда. Са извињењем и без динара.“

Мој пријатељ, Голијат не само телом, усправља се као рањеник, с рукама на дну кичме; јадикuje, јер је риболовац до последњег дамара. Вели:

„А дан се убио за пецање, не може бит’ повољнији!“

Не размишљам тако о таквом степену поређења. Он је млад, човек новог доба, нове генерације. А тај глагол, и све његове именице и придеви, најсавременија је и најчешћа реч. У моје време, у Метохији, највише што би се рекло, било би: „То треба тући.“ Свеједно о каквом је неваљалству реч, свеједно о коме је реч (човек, жена, стока) увек у средњем, неодређеном роду.

Тешим и њега и себе, кажем:

„Кад ме год неко превари за нешто, мени се то двоструко надокнади.“

„Ех!“

Нисам се преварио. Нимало!

Пецали смо из тог полутрулог чамца већ сутрадан. И још пуна два дана. Пецали смо, у ствари, тако што смо сваки сат, сат и по, избацивали воду која нам се полако пела уз чизме. Зелене гумене чизме са жутим обрубима.

Четвртог дана удари кошава, небо се замути. Узводни ветар, као што је кошава, подиже велике таласе; не може се ни у неком прикрајку пецати. Неће ни риба, стрављена ваљда, те ми кући.

Одједном, кад смо већ све ствари били сместили у ауто, обузе ме нека нервоза, огорчење, па стрчах низ обалу, одвезах чамац и пустих га низ воду. Али му ветар не даде, поче да га гура узводно, да га готово држи у месту.

Нека, однеће га вода током ноћи, кад ветар малакше.

Вратих се и, да не бих бринуо, рекох Панићу, такође драгом пријатељу, првом комшији на Дунаву, шта сам учинио. Нека не брине за ону трулеж.

Учинило ми се да је Панић разумео, иако је нешто био смушен. Али сутрадан, предвече, телефон. Познадох одмах глас другог комшије, Николе Попића. Вели:

„Кажи драгичка! Спасили смо ти чамац. Олуја покидала канап, ухватили смо га доле, код жуте земље.“

Насмејао сам се, почео да објашњавам, па само захвалио. И, разуме се, следеће недеље отишао тамо где већ идем двадесет година. Чамац привезан, пун воде.

Везао сам га боље, погодније, избацио воду, а ујутру, пошто сам испљускао нову количину, ставио мали мотор и кренуо низводно. Просто ме нешто вукло да испробам неке дубине на домак Лока, села с оне стране Дунава.

За разлику од оног дана, кад смо отишли, овај је био миран; сунце се лагано помаља иза бедема шуме, вода глатка као стакло, што се каже.

Мотор ради са пола снаге, да би на миру попушио цигарету, кад... Тамо где сам намислио да пецам, да се увучем између ниских врба, неки трупац на води, црн према сунцу, и, због даљине, као на самој површини воде.

Помислих: да је ближе, јавио бих некоме од аласа да га привуче, извуче на обалу, има у њему кубик добрих дрва. Међутим, после сто, двеста метара, видим да није дебло, него неки мали чамац. Откинуо се негде, некоме, и вода га носи. То се и догађа.

Таман, довући ћу га, печати који дан, док власник не сиђе низ реку, тражећи га. Али, кад се сасвим примакох, видех да је то скоро нов чамац од шест метара. Угасих мотор, доплових до њега, наместих се уз бок, па везах оно парче танког ланца, који му висаше са прамца, за дебели канап на моме чамцу.

Закључих, по жућкастој прашини којом је било прекривено дно чамца, да је био прикачен за неки брод, да није неког из Бешке или Чортановаца. И по танком ланцу се то видело. Риболовци стављају јаке синцире, закључавају своје шикље.

Обрадован, узрујан, у ствари, кренух назад. Заборавих да сам пошао на пецање. И тако, чамац уз чамац, један труо, а други скоро нов, дођох до лимана пред мојом кућицом.

Та поворка, необична наравно, беше привукла пажњу; многи из насеља стоје горе, на високој обали. Не чекају да се попнем, питају одозго:

„Шта је то? Где си га купио?“

„У Локу.“

„Од кога?“

Не знам како, тек измислих:

„Од Маркише Савића.“

„Колико?“

„Педесет хиљада.“

„Није скупо. Изгледа одлично.“

Везао сам чамац тако да буде видљив, да га власник, ако дође, лако уочи, возећи низводно.

Панићу кажем истину. Кажем: да ми ти и Попић нисте ону крнтију грешком спасили, не бих дошао до ове дивоте. И већ после подне пређем Дунав, пецам из новог, сувог чамца. А на књижевној трибини, средином недеље, кажем енциклопедисти:

„Спреми се за суботу. Имам нов чамац.“

„Оздравио Милета? Кад пре?!“

„Не, купио сам полован, али као нов. Не пушта ни кап воде, видећеш.“

„Од кога?“

„Од Маркише Савића.“

„Ко је тај?“

„Неки из Лока.“

Наравно, нисам издржао у том тону, већ му признао: тако и тако. Кошава задржавала онај стари чамац до јутра; Панић заборавио шта сам му рекао, да сам пустио ону трулеж да иде низ воду; јутро благотворно, Дунав миран, чамац вода однекуд донела.

Озбиљни млади професор се превртао у постељи до суботе. Пред очима му, кад хоће да заспи, поигравају црвени пловци. А онда смо запловили, пецали; чизме суве, чамац широк и дугачак.

И тако две-три године. Повремено, увече, зазвони телефон. Без икаквог увода, Голијат од 102 килограма, одмах:

„Маркиша, је ли било шта?“

Ја сам већ и заборавио, он не. Стално:

„Добар овај Маркишин чамац... Како те служи онај чамац Маркише Савића?“

Добијам и књижевне комплименте:

„Измислио си уверљиво име. Не би било уверљиво да се тај непостојећи зове Милован Петровић, или Радослав Јањић. Можда ово друго и некако. Али... Маркиша, па Савић, то...“

И сад, то јест пре три месеца, после три године, кад је долутали чамац почео да пропушта воду, не много додуше, кад му катран почиње да отпада, неки човек ме сачекује на обали, пита:

„Је ли то ваш чамац?“

„Јесте.“

„Је ли вам га направио Милета?“

„Не.“

„Него?“

Привезао сам чамац; разговарајући, боље загледам непознатог. Старински господин танких бркова до ивица усана, у јахаћим панталонама од жутог твида, и меким чизмама до колена.

„Купио сам га од Маркиша Савића, тамо доле, код Лока.“

„Ја се тога не сећам.“

„Паа нисам вам то никад ни казао.“

„А коме бисте казали, ако не власнику.“

„Власнику?!“

„Дозволите“, рече човек, извади новчаник, извуче личну карту. Маркиша Савић, Бешка, рођен у Новом Саду, и тако даље.

Почех нервозно да се смејем. Говорим, док се пењемо уз обалу, застајући и окрећући се ка њему:

„Али, ја сам вас измислио. Ваше име, и све остало, за ту причу о нађеном чамцу, који је вода донела...“

И тад, то јест док смо пили кафу пред мојом белом кућицом са зеленим капцима на прозорима, Маркиша ми рече оно што је стављено на почетку приче:

„Господине, све што измислите постоји. Имам у виду многе случајеве, не само наш.“

Упитах како је сазнао. Он се танко осмехну:

„Читао сам један ваш чланак. У њему сте, уметнуто, казали нешто о вашој страсти, о чамцу који сте купили од неког Маркише Савића. То ме навело да се распитам за вас, и да вас нађем. Мада, после толико година, мене чамац више и не интересује. Ваш је. Пецајте из њега, док траје...“

Бошко Ломовић

ТРИ ПЕСМЕ

ПОСЈЕКЛИ СУ МИ ТРЕШЊУ

Посјекли су ми трешњу, ону изнад куће,
 Стајала је на бријегу к'о царица мисирска,
 Језиви врисак поцијепео је свануће,
 Па крикнула тишина, језивија од вриска.
 Јаукнуло је дрво, јекнуло кроз еоне
 И наузрак пало посред мравље колоне.

Посјекли су ми трешњу, вјетрово одмориште,
 Кућу сврачије дјече и дјетлића добошара,
 Ливадски урес и сунчево сидриште,
 Загрљај дугин, одсјај вечерњег жара...
 А никада никоме није на пут стала,
 Ни мрава згазила, ни видик заклањала.

Посјекли су ми трешњу, невину као суза,
 Пресјекли пилом грло зују пчелињему,
 Сурвали чаробан дворац мојих муза,
 Никада Ерато више неће пјевати у њему.
 Издахнула на постељи дивљега вријеса –
 Њено је издахнуће дотакло дно небеса.

Посјекли су ми трешњу, сваку лат посебице,
 Жељезни целати ријезова и зубалâ,
 Изгубљено ће да круже малене птице
 Над зјапом гдје је невино расла и цвала.
 Залутаће Мјесец, Даница и Горска Вила,
 Сви којима је трешња путоказом била.

Посјекли су ми трешњу, тугује моја Брезна,
 Невјесту јесени, зиме, прољећа, лета,
 Које је годишње доба, ја више не знам,
 И не знам више која је страна свијета,
 Не знам који је дан, ни колико је сати,
 Нити куда пођох, ни кад ћу да се вратим.

Посјекли су ми трешњу – као да није била.
Кад буду долетјела, чим маслачци зажуте,
Како ће стреху пронаћи ластавичија крила,
По чем' ће ждрал познати плаве небеске путе?
Пола године румена, пола године бијела,
Трешња је била софра дјеце, птица и пчела.

Посјекли су ми трешњу и више нема лијека.
Наричу вјетрови хорски, оплакују је кише.
Нико ми неће доћи и никога не чекам
Док малаксалим пером ове стихове пишем,
Жежем воштаницу и молим Вишњег, горе:
Узми је, Боже, к себи нека Ти краси дворе!

МОЈ ОТАЦ ПРОДАЈЕ ШУМУ

Мој отац продаје шуму –
Стабала хиљаду двјеста,
Продаје (за коју суму?)
Бршљан у крошњи бријеста,
Продаје хектар и пђ
Мог дјетињства са брезом,
Црнога коса под липом,
Пропланак са цвјетним везом.

Мој отац продаје, нујан,
Гроздове ниског дријенка,
Продаје ход нечујан
Маленога јеленка,
Продаје над потоком
Станиште јежа и зеца
И клен са дупљом дубоком –
У њој су жунина дјеца.

Мој отац продаје павит
У којој рој жубори
И лишај сивоплави
На сурој храстовој кори,
Лужњак опржен муњом,
У шуми јасена оба
И дивљу трешњу у њој
Са четир' годишња доба.

Мој отац нуди присоје
(Цјенкање дуго траје),
Продаје Алпе моје
И моје Хималаје,
Продаје годове пања
И Зевса са Пегазом
Који, каткад, док сањам,
Пројури шумском стазом.

Мој отац продаје шуму
Са мравињаком у крилу,
Продаје (за коју суму?)
Патуљке и добру вилу,
Продаје купцу строгом –
Приче из шуме бјеже...
Оцу је тешко много –
Шуми је много теже.

МОЛИТВА У МАНАСТИРУ ДОБРИЛОВИНА
(Драгиши Маугаљу)

Није добро, Свети Георгије,
Залуд ријеч, залуд ум и машта;
Не било нас и 'нако нас није,
Не имасмо родити се рашта.

Стиди нас се наша Гора Сиња,
С нашег мора лелечу таласи –
Ће се чојством дичи аветиња,
Ће се јадо јунаштвом огласи!

Виђу, Ђорђе, тушта од олоша,
Мрка капа над Добриловином –
Како ћемо 'ваки пред Милоша,
Куд очи пред унуком и сином?

Притисло нас уз стијење Тарице,
Не мог' врага одагнати пијетли,
Нема тол'ко воде да нам лице
Преобрази у образ свијетли.

Јесмо ваздан знали одољети
Топузима, праху и сабљама,
Али како – сјетуј грешне, Свети,
Копљем пробост' аждају у нама?

Забасасмо куда нико није
Нит ће икад забасати ико.
Помози нам, Свети Георгије!
Просвијетли Пресвјетли Владико!

Александар Стаменковић

САРА

У трезвеном обамирању благотворним дејством кофеина, читао сам поглавље о несрећној свести, у БИГЗ-овом издању Кораћевог превода „Феноменологије духа“. Зазвонио је службени телефон, читавајући на електронском регистратору шифру Археолошког одељења.

Повукао сам два снажна дима и спљоштио остатак цигарете у кристалној шкољци пиксле из фонда реперезентације. Помислих, попићу у Археолошком другу кафу.

Нисам се преварио. Металик-цезва већ је зујала на њиховом решоу. Тескоба рутинских пословних општења ишчезну као дневно сивило, када облачину процепи изненадно сунце, угледавши младу колегиницу. Затечен, колико озарен, све што сам могао, било је да изустим несувисло питање:

– Ко си ти? Откуд овде?

– Како откуд? – јавила се госпођа Богдановић, шеф одељења – Па пре два месеца питала сам вас да је примите на волонтирање и тада сте јој потписали уговор...

– Сара – пружи ми руку – Сара Марјановић, дипломирани археолог.

– Арсеније – одговорих, стиснувши овлаж њен крхки длан – Арсеније Колонић. Не, није ми кардинал Колонић из Конгрегације за пропаганду вере са загребачког Каптола никакав предак. Србин и православац. Овде, по извољењу Господа и Градоначелника, тренутно шеф параде.

Сара се насмешила, села натраг за сто и наставила да чисти крпом окрњке фрагментарне археологије.

Одмах сам се надуо као паун и почео да кројим по Хегеловом скандалозно погрешном схватању смисла поста, хватајући евентуалну фреквенцију њених трепавица, сливајући поглед низ раме обнажено широко отвореном мајицом.

Данима потом нисам могао да избијем из главе њену фигуру, утегнуту фармерицама у складу, који сам био склон да изражавам метафором симфоније, како већ бива у таквим приликама.

Ипак, Сару нисам виђао. Као да је било довољно што знам да је ту, што имам у шаци њену амбицију да се запосли у фирми, којој сам, ето, вољом градске управе директор.

Онда, мислим да је био већ мај, друга половина, у осунчано, али мени мамурно преподне, осврнувши се из реда пред шалтером апотеке, где сам улетео да купим шумеће витаминске таблете за неутралисање пивског врења, што је од синоћ кипело у мени, угледах, кроз широм отворена врата, како промаче тро-тоаром. Нисам излетео и викнуо за њом:

– Саро!

О, не! Чему мобилни телефон? А ја сам, већ по службеној дужности, имао на менију бројеве свих запослених. Као и волонтера...

Написах јој поруку. Повратна стиже брже него што сам могао да очекујем и тако се „нађосмо на углу“.

Истог дана поново засветлеше њене поруке, јер ме, наводно, видеља како бришем градским улицама на маунтбајку. Могуће, јер сам се тог поподнева разгибавао на свом тврдом, гадном бициклу, уживајући у напорима гимничке агонистике, коју сам себи наметао, подједнако као и читање спекулативне философије.

Да поменем и то, са створењима што их Господ сазда од ребра нашег мени је најлакше било уколико бих успоставио писану комуникацију. Можда услед моје скрибоманије, како год, али СМС-ом ствар је са Саром муњевито напредовала. Знао сам већ, чинило ми се, довољно. Између осталог, тачну локацију њеног сталног боравишта и, како се може очекивати, гимничку агонистику маунтбајком спроводио у том правцу, очекујући да се испуни фатум наоко случајног срастања, на шта нисам морао ни да чекам, зацело.

Већ током прве вожње опазио сам је под металним печуркама на стајалишту градског аутобуса, где престаје крај познат као Штајга, а почиње индустријска зона на источној страни града. Била је у некаквом розикастом, кратком комплету, који лепрша корацим и покретима, откривајући, не превише, али довољно. У првом тренутку нисам ни помислио да је то она, да би могла бити она, одједном, тако лако. А, ето, била је баш она!

Окренух маунтбајк и сјурих се према стајалишту. Куцала је поруку, ко зна, можда баш мени, и није ме одмах опазила, али када је подигла главу, њено лице озари се осмехом препознавања и лако је, одвећ лако, наговорих да одустане од услуга ЈКП „Аутособраћај“ и несносног смрада његових никад опра-

них прашњавих олупина. Гурајући бицикл, пошао сам поред ње, ка њеној кући, рутом у износу од око два километра.

Да, Сара Марјановић живела је у предграђу, источно од индустријске зоне.

А њени, Марјановићи, су Црногорци, исприча ми уз пут. Пре два века сишли су са Жабљака у Пећ, а пре неку годину са Косова дошли у наш град. Она је рођена доле, али се слабо чега сећа, јер прво чега се уопште сећа, смештено је у просторни и темпорални оквир нашег града, условљено његовим каузалитетом. Тако је рекла.

Рекла је још што-шта, о чему се већ говори у таквим приликама. Рођена у знаку водолије, подзнак рибе, слуша панк и дедметал, воли пиво, излази ту-и-ту, не-нема-дечка-нема-кад, што је за мене била информација од прворазредног значаја! Док је студирала у Београду, сама се издржавала, радећи за шанком по кафићима (Како да не!), живела у студентском дому "Вера Благојевић", дипломирала са осмицом и сада, ето, посао, само-када-би-га-нашла. Док је ово последње изговарала, као случајно дотицала ме по голом бицепсу врховима дугих, негованих ноктију, а ја сам растао, изненада, толико изненада, да је то по својој, колико наглости, толико очигледности, захваљујући бицикличким бермудама, могло изаћи компромитујуће, за шта, ако хоћете, нисам хајао.

Део пута прошли смо шумом са зоолошким и орнитолошким вртом, иза које почиње њено насеље.

Шта се тад у емулзији моје памети слегало? Шта би ко у таквом тренутку помислио, кад ствар већ сопственим замајцем готово јури ка најповољнијем могућем исходу? Наравно, доћи ћемо до капије њеног дворишта. Наравно, позваће ме на кафу. Наравно, ако има кога код куће, како ту сви станују у кућама и како све куће имају најмање по један спрат, њена је соба на спрату. Наравно, нико нам неће сметати. Наравно...

Изненада је застала код зарђалих вратница, одшкринутих за пола корака. Разједени ланац беше смакнут низ решетку, узалудан као развезани учкур бачених гађа. Мрки лишајеви корози оглодали су шипке и китњасту чипку над њима. Стазу, која је некада можда одатле водила некуд, појела беше травуљина, набокорена готово до појаса. Циглени зид лево и десно од капије ћутао је смеђим опекама, провирујући из џунгле са ове соплашње стране, која је, услед прашњаве банке колхозне траке, наликовала на врзину. Кроз зарђали склад кованог гвож-

ђа мрачно је зевало запуштено двориште, у гробном хладу огромних платана, јабланова, кестена и другог дрвећа, тавно и у овај час свеколиког видела, јер сунце, мада зашло, још увек је распростирало небесима црвене и окерне растворе својих побеснелих протуберанци.

Сара ме погледала загонетним осмехом, над којим севнуше, као иглама, њене зелене зени. Наједном се њено лице уозбиљи. Помало запевљиви гласић, готово пискутав, проби се кроз опну промуклости, огрубео и намах одјековит:

– Знате ли шта је иза ове капије?

Стресох се нејасно и збуњен, тек напола свестан шта чиним и говорим, рекох:

– Како шта је? Мора де је напуштени круг неког пропалог предузећа...

Сара ме гледала неком сувом озбиљношћу. Ћутала је тренутак-два. Из њеног сладуњавог обличја као да беше ишчезло оно враголасто девојче. Имао сам утисак да, када бих је сада додирнуо, осетио бих прстима лед, суви лед безводне хибернације.

Њен глас одзвуча чврсто, чисто и једнотono:

– Мој гроб.

Тргох се. Насмејах се.

– Лоше смишљено! Мада, оригинално.

Сарино лице није мењало свој суви израз.

– Је ли? То је нека фора одавде?

Њене су очи светлукале, али њихов сјај није говорио баш ништа. Беше то сјај налик металном одсјају.

– Слушај – рекох, осетивши нелагоду језе, која ми је лагано, али постојано освајала анатомију – последње на шта сам спреман, то је да ме зајебава напичак као што си ти...

Међутим, Сара прасну у смех, а сјај пристанка простодушне курвице из приграда поврати се у њен поглед. Одиста, постадох свестан да о Сари, заправо, све време и не мислим друго, видим је тек као просечну периферијску сека-хоћку. Врхови њених негованих ноктију поново ме пецнуше струјом по мишици и закикотана, одгурну крило кованих вратница, које се лако покрену, зацвилевши као гудало по последњој жици неке прастаре виолине, извучене из прашине сандука, заклопљеног кад је и уклета кућа, у којој се налази, напуштена...

Провукох се за њом кроз отшкринуту капију. Заплевши кораке травуљином, помислих како мала игра неку своју игру, на себи својствен начин, и да ме управо води куда треба, на место

неочекивано лаке реализације коначног циља гимничке агонистике на источној страни града, при чему моја ефективна готово да нема посла.

Јер шта би, ког ђавола, тражили овде? Куда би ме вијала по овој џунгли корова и прашуми врзина, ако не на такво место, по свој прилици још мало тамо, према шуми багремова на благом узвишењу.

Ољуштена зграда некадашњег предузећа, изумрлог, вероватно, још пре онога што називају транзицијом, те су га заобилишвили нерегуларни тендери, извиривала је из џунгле баналношћу индустријске архитектуре шездесетих. Љубичаста стакла прозора, развучена под назубљеним кровом, мртвачки су зевала из дегенерисаних крошњи, преко бусенова коприва и трновитог грмља, десно од нас у перспективи изумрлог фабричког круга. Ми скренусмо налево, према шуми на узвишењу.

Ишао сам за Саром, у плитким патикама, тако да су ми голе цеванице и листове заплитале бодљикаве стабљике, жарећи ме, гребући, шибајући, да сам под коленима бридео у неприродној врелини. Помислих како њој није први пут да се завлачи овамо, да тачно зна куда ме води. Глупост са гробљем приписивао сам њеном приградском одрастању, јер чему би се овде девојка попут ње могла бољем да научи?

Сара се звонасто смејала, пробијајући се кроз травуљину и грмље. Нисам обраћао пажњу на то, обузет приближавањем месту на ком ће се, рекох ли, безотпорно догодити...

Кроз растиње се назираху прве куће њеног насеља, доле у подножју брега. Багремови су снажно мирисали, тако снажно, да ми несносни надражај јурну у нос и почех да кијам, а кроз навреле сузе надржаја, угледах оно што се указало, када Сара размаче жбуње.

О кијању више не стигох да мислим. Дамари одјекнуше мојом главом. Из растављених жбунова прогледа бели надгробни камен. Под црним крстом црна, витка слова: Марјановић Сара, 12. фебруар 1978 – 15. фебруар 2007.

Погледао сам, забацивши главу, у крошње багремова, као да ћу горе нешто друго угледати. Онда погледах на Сару поред себе. Мирна, безизразног лица, гледала је надгробни камен. Њене усне, које су, када би ћутала и када се при том не би смејала, изгледале увек у крету пољупца, биле су готово безбојне, непомичне као у мртваца. Њене зени сијале су беживотно, као да одсијавају метал.

Дођох себи и насмејах се гласно, прегласно. Нимало убеђен, звонећи слоговима извештачено, рекох:

– Ма дај! Каква глупост! Знам једну причу из Земуна, са Гардошког гробља, причали су ми докоњаџи и Рубинови манекени из „Три лађара“, док сам био у војсци, у прекоманди...

Сара се окрете и загледа у мене. Тај поглед, мало би било рећи да не могу да заборавим. Једноставно, ни пре ни касније са сличним се нисам сударио. Чврст, тврд, одлучан, сурово безосећајан, нем и непрозиран, неодгонетљив. Лепота њених очију, милина погледа, тога као да у ње никада није ни било. Онда, чинило ми се, ипак улотивих какво-такво осећање у његовом металном одсјају, осећање мржње, мржње и осуде, без разлога, без повода, услед резигнације, која би једино сама себи била циљ и сврха.

Сарине чулне усне мигнуше, али нимало на осмех или, можда, пољубац. О, не! Беше то крет у чијем процепу засеваше зуби, блиставо бели и као алатом за фину обраду метала наоштрени до милиметарски прецизних шиљака...

Окренуо сам се и заждио одатле, колико сам даха имао.

Доле, код капије, нови удар страха и лудачког незадржа: хоћу ли стићи да откључам лављу шапу којом сам привезао маунтбајк за шипку капије, или да кидам, оставивши га тако? Био сам некако сигуран да ће Сара појурити за мном, да ме шчепа. А нарочити кључ ваљало је вешто угурати у зупчasto лежиште лавље шапе, што сам, будући трапавих руку, успевао тек у неколико покушаја.

Међутим, када сам некако сабрао куражи и присебља да се окренем, схватих да нико за мном не јури, понајмање Сара. Ипак, док сам откључавао бицикл, шило зорта боло ме у само дно кичме.

Да ми је ко мерио време, то би извесно био мој најбољи резултат одатле до Медицинске школе, на супротном крају града. Педалао сам, обливен леденим знојем. Зауоставих се на раскрсници код Медицинске школе и извукох мобилни телефон из торбице за појасом.

Задихан и врео, врео и леденомокар, стајао сам иза раскрснице, поткочивши се ногом о тротоар. Не, нисам се могао преварити, телефон је брујао поруком која је стизала и трапаво напипавах по торбици, у том положају, борећи се, једнако, и за равнотежу, док ми је телефон бежао из руке, превртао се и искакао између прстију, као да има некакву своју вољу, којом ми пркоси. У то доба, будући иначе технички оскудно писмен,

нисам знао, још увек, како да закључам телефон, односно шта треба да притиснем на тастатури и тако сада натипках ко зна шта. Заправо, извадивши коначно телефон, одмах сам видео шта. Откуцао сам три шестике! На екрану је стајало 666, а у горњем десном углу учих мален ковертић, који означава приспелу поруку. Отворио сам поруку и прочитао са Сариног броја: „Да ли смо ми пријатељи? Тако бих волела да имам пријатеља! Да ли сте ми ви пријатељ?“

Не знајући шта да одговорим ни како ово да схватим, наставио сам да возим, а куда, као што се не сећам, тако и није од значаја. Већ се смркавало и бивало свежије, што ми је пријало.

Осетио сам поново како у торбици бруји телефон. Застао сам и одупревши се ногом о ивичњак, извадио телефон, овај пут одмах, без типкања, и отворио поруку. Наравно, стигала је од Саре. Поново ме обли зној, дамари затутњаше. Имао сам утисак како ми у утроби расте комад искршеног леда. Писало је само: „Немањина 37“. Шта је ово значило? Појма нисам имао.

Но, знао сам где је Немањина улица, као што је порука једини смисао могла имати у томе да се о Немањиној улици ради, о броју 37, а зашто и шта је тамо, имао сам тек да видим...

Стуштио сам се према Немањиној улици, која није била далеко од места на ком сам се налазио.

У нашем граду Немањина улица, то је, заправо, уличуљак, који повезује главну, Александрову улицу са Улицом Танаска Рајића, излазећи на обе под правим углом. Имала је оскудно осветљење, а мени се чинило да са оба њена, услед кратког растојања добро и јасно сагледива краја, зева пустина, како год да окренеш, била ноћ, као сад, био дан, ма и сунчан у климаксу лета.

Број 37, то је кућа на самом углу са улицом Танаска Рајића, напуштена и оронула, не сећам се да је ту некада неко становао, јер је још из детињства памтим као пусту, прашњавих окана и ољуштених зидова, заклоњену крошњама багрмова и кестена, који су расли у запуштеном дворишту. Та кућа, зелених зидова, али тако избледелих, да су имали више некако боју цераде, саграђена је, по свој прилици, између два светска рата, о чему сведочи модернички стил двадесетих и тридесетих година. Улаз, главни, налази се изнад бочног степеништа на угаоном прочељу, а над њим се уздиже четвртасти торањ са округлим прозорима на две суседне стране. Други улаз је из дворишта, са

степеништа које води на веранду. Веранда је зидана, застакљена развученим енглеским прозорима. Зидови куће некада су могли бити обрасли бршљаном.

Тешко би било у читавом граду пронаћи мрачније и злокобније место од ове куће и њеног дворишта. Неколико ћоравих сијалица у Танаска Рајића шкиљило је неубудљиво.

Однекуд сам био убеђен да је главни улаз недоступан. Врата од пуног дрвета, са застакљеним пропустима у горњем делу, чинила су се безнадежно закључана и то некаквим зарђалим механизмом браве, одавно непокретним.

Дуж Улице Танаска Рајућа, на огради између зиданих стубова, налазиле су се две капије, прва и мања код главног улаза, друга пар метара ниже.

Провукох се кроз доњу капију. Клецавим кораком упутих се степеништем на веранду.

Улаз на веранду био је откључан.

Раније, као ђак, пролазећи овуда на путу ка школи, замишљо сам, бацајући у пролазу поглед на веранду, како ћу ма кад угледати иза окана седокосу вештицу, како излази из куће са кафом на послужавнику. Да! То је веранда на којој вештица пије кафу, јер где би иначе? И ко би други на овакво место могао да ступи?

Али, ступао сам, нико други, него управо ја! Идеја да се окренем и сместа одмаглим одавде била је обеснажена сликом Саре коју сам имао у глави. Тајанствена привлачност те сада толико загонетне девојке као да је шчепела моју колебљивост, давећи је тананим рукама...

Врата куће била су, као и веранда, откључана. Премда мрачно, све се лепо назирало. Ледена искршина расла је у мојој утроби. Превали ме таква зебња, да нисам ни помислио како сам маунтбајк управо без сигурности лавље шапе оставио тамо пред оградом.

Воњала је столетна прашина. Намештај у кући стајао је сав некако напола однет.

Схватио сам, однекуд, да је то што морам овде да видим, у подруму куће. Можда угледавши степенице које су из ходника водиле у подрум? Исте степенице напредовале су контракосином на спрат и то је морао бити торањ над главним улазом, јер кућа спрат, заправо, нема, него пространо високо приземље. Тако је торањ једино место куда степенице могу да воде, а сада су ми заклањале поглед на главна улазна врата.

Пођох на доле. Басамаци зашкрипаше, разједени жишком. Ограда им беше од истог дрвета и такође црвоточна. Спустих се, међутим, са свега пар корака, јер је подрум полуукопан и при стропу избијао прозорима над само тло.

Доле се већ ништа није видело. Прешао сам прстима по прањавом зиду, не бих ли напипао прекидач. Лако га пронађох и блиндирана неонска капсула подрумске сијалице изведе из глуве ноћи моје најцрње слутње!

Средином просторије пружао се крст од уздуж пресечене цеви. Доња страна била је црна, горња, улубљена, бела. Заварени жлебови истицали су се на правилном растојању. Попречни краци имали су каишеве за везивање руку, такође и доњи уздужни крак за везивање ногу. На месту полагања главе стајала је некаква метална скаламерија, налик на нацистички калуп идеалне аријевске лобање. Десно од горњег крака усправљао се метални стуб са кукама, сличан болничком за боце са инфузијом и на једној од две куке била је прикачена боца, из које истицаше пластично црево, оборено поред крака. Црево је доњим крајем, одвратним својим устима, улазило у посуду са сливником.

Онда погледах унаокло. Зидови беху исписани, што кредом, што ауто-спрејом. Већ летимичан поглед учачавао је пентаграме. Али по свим зидовима било је густо исписаних парола и других цртежа.

Необичност места и радозналост потиснуше у мени страх. Прибран, пажљиво сам почео да разгледам шта је на зидовима.

Угледах цитате из „Сатанске Библије“ Артура Шандора Левеја, под тачно наведеним сигнатурама. Потом цитате из „Комунистичког манифеста“. Поред њих, скаредне поруке, које вређају Спаситеља и људско, на првом месту женско достојанство. Негде у тежишту зида ка којем беше уперен доњи крај крста-жртвеника, црвенео се негатив Че Геваре и под њим поклич: „Че је жив!“ Около су флуоресцирали усправни пентаграми из којих излеташе црвена силуета са трозупцем, а испод је писало: „Црвенкапа! Вратићемо се! КПЈ!“ Међу графитма написаним на енглеском учих нарочито један, најкрупнији: „Waiting for the President of UN!“ Пажњу ми задржа навод: „Ми отворено признајемо да смо следбеници Луцифера. Револуција је почела још на небу. Сатана је први револуционар!“ – Фридрих Енгелс.

То није било све. Угледах урамљене фотографије, више десног крака жртвеника и скаламерије с кукама и боцом: Владимира Иљича Уљанова, Хајнриха Хајнеа, принт Робеспјеровог портрета и фотографију Конрада фон Хецендорфа. Испод ове четири фотографије развлачио се готово калиграфски исписан Хајнеов стих: *Balthazar war in selbiger Nacht von seinem Knechten urngebracht!*

Испод се налазила полица са књигама, заправо, две полице, једна више друге. Заобиђох жртвеник, не бих ли сагледао о каквим се књигама ради. Књиге, махом у чврстом повезу, светлцуале су рикнама, са насловима и именима аутора: *Порекло врста* Ч. Дарвин; К. Маркс Ф. Енгелс *Темељи слободе*; К. Марк Ф. Engels *Die Heilige Familie*; Ф. Енгелс *Дијалектика природе*; Пол Холбах *Разголићено хришћанство*; Дени Дидро *Разговор са Д'Аламбером*; Л. Фојербах *Предавања о суштини религије*. Поред поменутих, још око десатак-петнаест, међу којима и два књижевна дела: роман *Соч* Леонида Леонова и *Малдоророва певања* грофа Лотреамона.

Погледах одатле, преко жртвеника, на зид на којем сам напипао прекидач и окренут му леђима, нисам га јасно сагледао. Сада уочих на њему урамљен, одиста мајсторски урамљен, српски превод *Декларације о правима човека и грађанина!*

Поред *Декларације*, била је црвеном кредом исписана у оригиналу песма Џима Морисона, у којој изјављује како жели да силује сопствену мајку и убије оца, те Кобејнови крици: „Rap me! Rap me, my friend! Rap me! Rap me again!“, као и рефрен његовог хита „Lithium“: „I'll kiss you, I like, I like that! I'll kill you, I like, I like that!“

Тада уочих при дну тог зида сталак са плејером. Приђох плејеру и укључих га. Био је исправан, шта више унутра беше намештен и диск. До овог тренутка као да сам се старао да што је могуће мање шумава кретањем произведем, али сада неопрезно притиснух „плеј“ и ускоро кућа загрме, цела, из свог подрума.

Плејер беше програмиран да укључи диск на нумери број два. Испрепадан наглом грмљавином, препознао сам одмах о чему се ради. Малим, али довољно моћним звучницима, злокобно одјекну прочишћен, певљив, готово женски глас Роналда Падована. Утолико језивије обоји звуком ово место, на којем очигледно ништа није стајало случајно. „The Holy Diver“! Ronnie James Dio.

Осврнух се према зиду иза горњег крака жртвеника, са оном скаламеријом за главу. То што је било на њему привлачило ми је пажњу од када сам упалио светло, али су је за себе најпре привезале ствари које поменух. Сада се загледах тамо. У тежишту зида, тачно изнад крака и скаламерије, стајао је геометријски прецизан црни круг, мандала, а у њој пентаграм. У пентаграму демонска глава са роговима, козјим ушима и шпицастом брадом, пламених очију и грозног кеза. Где доња три крака пентаграма избијају на кружницу, изван ње на тим местима стајаху шестице. Испод мандале ређала су се латиницом исписана имена демона: Velzevul, Vaal, Moloh, Bastard, Behemot, Al Magah!

Претпоставио сам да је на диску цео албум „The Holy Diver“, а да се у ормарићу, који беше саставни део сталка, налази још таквог материјала, примереног морбидној намени ове просторије и њеној богохулној иконографији.

Брже-боље угасих плејер и гробна тишина поново се слеже на кућу. Какве ли сам само злодухе разбудило овим?

Занимљиво да ми нимало није било чудно што је кућа пушта, а откључана. Приписах то разлогу, који ми се чинио најразборитијим: друштво је одавде, изгледа, збрисало главом без обзира, оставивши трагове, услед ко зна каквих неповољних погодби...

Уосталом, ко зна? Данас секте нашим законима, узорним по толеранцији, нису забрањене, сматрају их за алтернативне верске групе, са пуном слободом упражњавања религијске праксе. Као што и нас, православне хришћане, третирају на исти начин, изразом „СПЦ и њени верници“, баш као да смо тек једна од верских група, алтернативних или не, свеједно, јер су на тај начин све, заправо, алтернативне. Као да Светосавска Православна Црква Христова није само биће овог народа!

Притом, паде ми на памет: шта ако уоште нису збрисали? Шта ако је ово грозно место још увек у оптицају? На шта је, ако ћемо право, овде све и указивало!

Погледавши на жртвеник и направу за изливање крви, упитах се с језом, колико је одиста стварна могућност да на њему будем следећи?

Изјурих, угасивши светло, као да сам тиме хтео да поништим своје присуство.

На памет ми није падало да се осврћем, било лево, било десно, било куда са правца своје путање и залупивши за собом

врата веранде, прејурих невелико растојање од степеништа до капије.

На срећу, маунтбајк у међувремену није добио, лоповским садејством, сопствена крила. Чекао ме, оборен преко ивичњака, како сам га и оставио. Узјахао сам бицикл и махнито, као суманут, запедалао, што даље од уклете кућерине и њеног тавног дворишта.

Отишао сам, у већ одмакло преподне, на посао, анестезиран дозом седатива, упркос чему је моја перцепција била, чинило ми се, болесно разговетна.

Имао сам осећај неиспаваности, што, заправо, није било тачно, али слабост након покиданог, танког сна, подрхтавала је у мени, мада ноћ, како рекох, нисам испревртао с бока на бок, под лепљивом врелином згужваног покривача.

Цигарета, прва, пушила је мене, не ја њу. Кафу сам сркао, не осећајући, ни укус, ни мирис, тек проток вреле течности кроз разјапину на месту грла. Над Хегеловим богохуљењем о посту и литији безнадежно је капитулирала моја мисаона сабраност, једва способна у тај мах да прочита словне знаке, када је zazвонио службени телефон на мом радном столу. На екрану понад тастатуре читавала се шифра Археолошког одељења. Дрхтавом руком, као да је пружам према крљушној опрузи претећег калеидоскопа змије-питонке, подигох слушалицу. Из ње закрча глас полузбуњене шефице одељења, обавештавајући ме како је Сара јутрос јавила да наредних дана на посао неће долазити.

– У реду – одсекох, одзвонивши слушалицом натраг по њеном лежишту.

Још увек нисам могао, пре него да схватим, да прихватим ово што се дешава. Као да нисам могао да одлучим, или одредим, је ли ово халуцинација, плес шимера? Шта је и ко је Сара? Шта ми је требало да јурим по приграду, као да морам за сваком коју угледам да трчим, јер шта год да је, могла је сасвим лепо да прође поред мене и никада да не сазнам оно што ме се и не тиче, нити ми је потребно. Али, прекасно сад беше за кајање. Морао сам да испитам ствар до краја. Нешто неодољиво, готово разарајуће и подједнако претеће, а испуњено болесном жудњом, страшћу чак, вукло ме на место на које ме синоћ Сара одвела, да ми покаже свој гроб...

Увече, или пре у касно поподне, и зачудо безмало спокојан, одвезох се маунтбајком на источну страну града. Поменух спокој, да, тако је изгледало, али далеко беше од спокоја. Можда

пре скамењена одлучност, не знам, или оно што се догађа услед процеса који психолози означавају термином „економија субјекта“? Једноставно, није више било ни могуће да страх и дрхтавицу доживљавам снагом претходне ноћи.

Фабрике и предузећа индустријске зоне равнодушно су промицали.

Парк-излетиште у смирају разбокорених крошњи и њихових немих сенки, као да ме шибало просвежењем по голом рамену.

Сјурих се низ избрежење излетишта и замишљајем огулих раме о циглену ограду. Брензе цијукаво уједоше бандаше, кад ми раме у истом замишљају оренда рђом разједена капија.

Потпуно миран, сиђох са бицикла, опазивши тек тад на ковини вратница волуте јонских стубова, сведених на сопствени отисак у дводимензионом пресеку, представљеном са свега две шипке. Одшкринух вратницу и провукох се.

Да, све је стајало као и јуче. Када размакох жбунове, угледах надгробни камен. Прочитах натпис на њему са неким детињастим разочарањем, очекујући, ваљда, да сам синоћ халуцинирао и да на камену, можда, нешто друго пише. Или га, може бити, и нема.

Ипак, претпоставка је још увек била одржива, да се ради о нимало духовитој, морбидној и болесној шали. Можда је, помислих, мала, уз ко зна чију помоћ, укопала овај камен овде и сада се овако забавља? На гроб, поред самог камена, ништа друго није указивало...

Но, сетих се шта сам у оној кући видео претходне ноћи. Нисам могао, наравно, одмах да не помислим, са подмуклим узнемирењем, да је мала, можда, члан секте, па још са задатком да ме упетљава... Ова могућност била је, заправо, сасвим изгледна.

Утом се тргох, осетивши нечије присуство иза себе и осврнувши се, угледах Сару. Стајала је боса у трави, између жбунова. На себи је имала некакву цветну, кратку хаљину. Светлосмеђа коса дивље јој падаше на рамена. Њене бадемасте зени топло су светлוצале над пупољком усана међу испијеним образима.

Обујмих погледом њено тело, које хаљетак нештедро истичаше. Појединце обрадих погледом сваки његов детаљ и осетих, у тај мах, не друго, него хтење мужјачко, готово болно.

Хтедох да јој поставим одређена питања, захтевам објашњења, али жеља ме савлада, а Сара, као да ме прозрела до костију, рече само:

– Невесниче мој!

И пође ка мени, откопчавајући хаљину.

Стаде на корак од мене, осмехнута, а хаљетак спаде са њених рамена. Груди, сочне и невелике, складне са ребрима, која се броје под њима. Прецвикана у струку, урањаше у траву тананим ногама, као да са околним грмљем израста из ње.

Помиловах њену меку кожу. Разјапих ноздрве над њеним мирисом.

Шта ово чиним, Господе? Грлим ли мртву девојку?

Зар може бити мртва под мојим длановима? Мека, гипка, глатка, мирисна? Сваки њен уздах и сласни јецај одвећ стварни бежу. И трзај тела, грч прутастих мишића.

Не опазих да васиона већ светлуца над шумом, над градом, над нама. Над њеним гробом... Ако је ово њен гроб? Како год, опружена леђима пред злехудим каменом, грчила се, уклештена мојим шакама више кукова, врела и мокра и када је пустих, дарујући опроштајни пољубац орошеном шумарку, спласнула је клизавим уздахом, проткавајући прсте кроз умршено гнездо на мом темену.

Онда се, пред њеним гробним узглављем, потпуно сјединих са Саром.

Лежали смо на њеном гробу дуго, дуго. Склупчану леђима уза се, миловао сам је по рамену, руци, бедру, урањајући дахом и меким, нечујним пољупцима у њену паперјасту косу. Ниска месечина просипала се по нашим боковима.

– Причај, Саро – прошапутах – Кажи каква је ово зајбанција? Видео сам онај подрум... Ко си ти? Шта све ово значи и шта ради овај глупи камен овде? Не уображавај да ћу да поверујем како си мртва и како је ово одиста твој гроб!

Тргла се, промешкољила и сасвим припила уз мене. Онда тихо, али јасно, тананим гласом, поче да говори:

– Ништа ја не уображавам. А не уображаваш ни ти. Ово јесте мој гроб... Мада, ниси обљубио духа, као што сам видиш... Доле, у Пећи, имала сам другарицу. Слабо се чега сећам док сам живела тамо, као што сам ти већ рекла, али после сам годинама одлазила код ње. Долазила је и она код мене. Била ми је најбоља другарица. Она ме је продала. Њима...

– Како продала? Ниси ти њена својина? Њима? Ко су они?

– Боље да не знаш. Лепо, продала ме. Због дугова. Као што можеш да претпоставиш, ради се о допу. Она је наркоман. Нисам то знала, ни кад је почела, ни докле догурала. Направила је такве дугове, да више није могла да се извуче. Њима је дуговала, јер је од њих доп и набављала. Од неког времена почела је и да се курва, приморали су је, али ни то није помогло. Постојао је само један начин... Али, она није долазила у обзир, јер су њени органи начети... Да је не би преклали, продала је мене... Дала им је податке који су им потребни. Онда, крајем фебруара, видео си шта пише на камену, био је то први дан Великог поста, појавио се њихов човек овде...

– Чекај! Продаја органа! То су Шиптари?

– Не сви. Има и наших. Појавио се њихов човек са лажним документима, под српским именом. То за њих није битно. Националност их не занима. Једино је важна лојалност њиховом Господару...

– Каквом Господару?

– Не прави се блесав! Видео си подрум у оној кући... И није само продаја органа. То је другостепено. Примаран је обред, жртва коју приносе... Пожељно је да особа буде здрава, од ње се органи, који се изваде из тела након обреда, даље прослеђују.

– И, кажеш, има и наших?

– Наравно. Овде сви и јесу наши...

– Па, ко су они?

– Боље не питај. Моћни су. И заштићени. Следио би се, када бих ти рекла само нека имена...

Загрлих је чвршће, присније, уколико беше могућа већа присност. Дрхтао сам, колико од њене приче, толико и од ноћне свежине. Дрхтало је и Сарино гипко тело.

– Тај човек је, заједно са још једним, овдашњим, организовао моју отмицу, усред дана, овде у мом крају. У мојој кући. Била сам сама, родитељи на послу, брат ми је у Швајцарској. Лепо, позвонили су, када сам отворила, гурнули су врата, упали, газа на уста и... Пробудила сам се у оној кући, у Немањиној. Ту су ме држали неколико сати. Све су ми објаснили... Рекли су да немам никакве шансе да им умакнем. Знају све што им треба. Уценили су ме, наравно, животом оца, мајке, чак и брата у Женеви. Један од њих, толико смем да ти кажем, врло опасан тип, звер, ради за државу прљаве послове. Професионалац. Он ме, заједно са оним Албанцем, и отео. Обећао ми је да писнем ли, ма коме, тек полицији, неће проћи ни цео сат, моји отац, мајка и

брат, иако је тамо, биће мртви. Било ми је одмах јасно да је озбиљан, да говори истину...

– И шта хоће од тебе?

– Шта хоће? Зар ме то питаш? Ја сам њихова жртва. Следећа. Тада, рекох ти, пустили су ме после пар сати, да мој нестанак не би изазвао сумњу. Али, и тих пар сати били су довољни. А за то време нису ме ни тукли, ни силовали, ни вређали. Чак ни претили, онако како се обично прети. Смиреним гласом, љубазно чак, звер ми је предочила, детаљ по детаљ, шта ме чека уколико не сарађујем.

– Побогу, Сара, у овој држави постоји полиција, постоје закони! Не може неко тек тако да те прода и ником ништа!

Сара се осврте на мене преко рамена.

– Наивни човече! У ком свету ти живиш? Човек који ми је претио је сам стуб, безбедносни стуб онога што ти зовеш државом. Рекао је да ће, будем ли ланула полицији, он то одмах знати. Шта мислиш? Да они то тако раде? Па, већ би их похватали! Да ти не причам ко је још ту...

Сара се окрете у пређашњи положај и поћута пар тренутака, као да скупља снагу да настави. Дрхтала је у мом загрљају. Као да отима наставак приче од сопствене немоћи, полако и, чинило ми се једва, настави:

– После, тај тип, Звер, он ме контролисао. Пратио. Направили су ми овај камен. Нисам, наравно, ни знала да су га негде наручили или сами исклесали, са мојим именом, датумом рођења и датумом кад сам продана. Нисам ни знала да су га закопали овде. Тек једном, Звер ме сачекала испред продавнице, као да је знао баш сваки мој корак. Љубазно ми је пришао и наредио да идем с њим. Дошли смо на ово место. Уз пут, препричао ми је шта сам претходне вечери разговарала са родитељима, шта са другарицом телефоном. Претрнула сам. Када ме довео овде, показао ми је овај камен и рекао да ћу овде бити закопана, када буду обавили са мном шта треба. Вриснувши, почела сам да бежим, доле према фабрици. Али, Звер ме стигла, а да нисам ни изашла из шуме.

Сара застаде и поћута, као да прибира нови квантум снаге. Уздахнувши, настави:

– Тада ме тукао. И... силовао. Први пут. Онда ме питао да ли желим да се ово догоди и мојим другарицама. Или, можда, мом брату тамо... Рекао ми је још да ће, будем ли се којим случајем у међувремену убила, или полудела, као и покушала ма шта, урадити оно што ми је предочио.

Грлио сам је, као да желим да је унесем у себе. Наједном, поново ме обузе мужјачка помама и са њом преплави нека настрана жеља. Из положаја у ком смо лежали, лако уклизах у њу. Сара зајеча, а ја схватих, не штедећи себе, у чему се моја жеља састоји, у чему је, заправо, њена настраност.

– Причај даље – прошапутах јој у косу.

Сара се осврте преко рамена, милијући ме низ бедро.

– Шта хоћеш да знаш? – прстења – Колико ме пута силовао? И да ли само он?

У том тренутку Сара постаде нешто друго, а ја као да је знам годинама и све између нас постаде само гола пожуда.

– Причај – провапих у њену косу.

– Мммм – застења, поново се осврнувши преко рамена – Сви су се они већ изређали на мени. А Звер је мој господар. Има ме кад год хоће и даје коме хоће...

– Ако нећеш?

– Онда ме шиба корбачем по леђима.

Сара обори главу, а ја, опијен њеним све јачим мирисом, обилно просух семе у њу. Осетивши га, згрчила се, зацвилела, онда нагло опустила.

Срце ми је пробијало кош. Чуо сам и Сарино.

Онда зачух њен глас, сада промукао:

– Та прича била је само за тај тренутак. Наравно. У том смислу њих ја не занимам...

Нежно је помиловах низ раме и руку.

– Не брини, Саро. Чак и да је тако. Нисам љубоморан.

– А зашто би био? Шта сам ја теби?

Придигох се на лакат.

– Могу ли како да ти помогнем?

Сара се промешкољи. Онда се окрете на леђа. Јегуља њеног тела сливала се низ месечину. Осмехну се. Пупољак усне мигну у тужан, тужан осмех.

– Можда и можеш. Али... Не како би ти хтео...

Помиловах јој испијени образ, али она отресе главом мој длан. Њене зени севнуше.

– Схвати шта ти говорим! Не слутиш ко су они и шта могу... Мени нема спаса. На тај начин... Али, има нешто друго... Ако би то могао...

– Не знам да ли бих могао, док ми не кажеш...

Поћута, загледана неодређено према тамним крошњама. Онда јој испијеним лицем пребриса тик.

– Видиш, у нашем музеју, у збирци средњевековне археологије, има мач...

– Знам! – прекидох је, милујући је – Онај црни разједени мач из XV века, пронађен у околини Смедерева...

– Не – прекиде ме Сара, положивши руку преко моје на свом бедру – Не знаш. Није из доба деспотовине. Старији је.

– Како? Припадао је неком од витезова Ђурђа Бранковића, тако је заведен у збирци...

– Знам како је заведен у збирци – Сара ме погледа на час – Ако си заборавио, ја сам археолог-средњевековац, постдипломац медијевистике. Знам како је мач заведен, али то није тачно. Мач није из XV, него из XII века, не из доба деспота Ђурђа, него Стефана Немање. Једноставно, заведен је погрешно.

Сара врати светлуцави поглед на крошње.

– И није нађен у околини Смедерева, него овде, баш овде, у нашем крају. Тај мач припадао је неком од витезова клетвеника Стефана Немање. Као што знаш, ујединивши српске земље и учинивши их, после смрти императора Манојла Комнина, независним од Византије, након 1180, велики жупан кренуо је у истрагу јереси. Чистио је Србију, тек уједињену, од јеретичких покрета, међу којима су следбеници бугарског одшелника Бохумила били најбројнији и најопаснији по државу и православну јурисдикцију, али не и једини. Познато је да су Немањини витезови прогнали Бохумилове следбенике у Босну. Али, мање је познато, или готово непознато, да су следбеници манихејске јереси, гностици и дуалисти, побегли на север, преко Западне Мораве, у бестрагије шумадијских прашума. У то доба Шумадија је била нејасно чија, заправо ничија. Простор између Угарске на северу и Рашке на југу. Обе државе полагале су право на њега, али га је слабо која одиста контролисала. Тачније, ни једна. Заправо, као што ти је, верујем, познато, део ове земље, под именом „Лепеничка жупа“, тек је Немања и присајединио српским земљама.

Међутим, овде се у међувремену укоренила поменућа јерес. Неометана у храстовом царству, бујала је слободно, а ту је поникао и њен најцрњи, злокобни дериват – црква сотонска! Било их је веома тешко пронаћи у непрегледним шумама, још теже уништити. За истрагу ових јереси, нарочито последње, Стефан Немања тада је основао посебан витешки стег, под заставом са иконом Светог Архистратега Михаила. То, заправо, и није био стег, у какав су прерастале дотадашње ратничке дружине, него прави витешки ред. Чинили су га војници-монаси, подвргнути

најстрожим правилима. Суровим третманом припремани су за ископ јереси. Без земљишног поседа, без икаквог имања, зграда, новца, било чега, чак су и одећа на њима, као и оружје и опрема, припадали општежићу, били су монаси-просјаци. Без свог манастира или било каквог станишта, вечити путници, кретали су се у групама које су чиниле војне јединице и живели од милостиње властеле, биргера и манастира. Уз то, нису били обични монаси, него схимници, вечити испосници, заветовани на ћутање. Једине речи које су смели да изговарају, биле су команде и молитве. Спавали су где би се затекли, под ведрим небом, у било које доба године, увијени само у свој црни монашки огртач. Лица су покривали верижњачом са очним прорезом, налик на кукуљицу целата...

Сара застаде на час и пође рукама по телу, као да жели да стрља језу са коже.

– Правила реда била су толико строга, да нису смели да пропусте ни једну службу, нити молитву одређеног часа. У случају када нису били у близини цркве, црквишта или записа, побадали су, у време службе, мач у земљу и пред њим се молили, као пред крстом, јер њихов мач и јесте био крст...

Крошње се над нама узнемирише сабласним шумом, а ми осетисмо ваздушни жилет по ребрима.

– Сваки од тих мачева био је освештан. Дворучни гадар у облику крста, скован од најбољег челика. Кажу да од молитве нису одступали ни током битке, молили су се на коњима, у покрету, али то већ нико не може да потврди. То је можда и легенда, израсла из чињеничног ткива.

Ти витезови звали су се, једноставно, Испосници. Ред је основан после расапа богумила и упућен на север, да ископа манихејце, гностике, дуалисте и... Сотонину цркву!

Испосници су прешли међе Лепеничке жупе и чешљали целом Шумадијом. Мађарски извори помињу сличну истрагу, у исто време. Могуће да је сродан витешки ред упућен и са севера, на исти задатак. Углавном, до краја 1180-тих, прашумска област између Рашке и Угарске била је, изгледа, потпуно очишћена од гнусних јеретика...

– И сигурна си да је мач из наше збирке припадао једном од Испосника?

Сара ме погледа са неким, учини ми се, мрачним сјајем у очима. Њени бадеми, сада тамно непрозирни под светлуцавим преливањем, грозничаво су ме упијали. Усне јој се згрчише на

час у гримасу презира, а међу њима блеснуше зуби, поново ми се учини зашиљени...

Умало да скочим и побегнем, колико ме тело и његова моторика служе. Ни Сарино голо тело није представљало довољан разлог да тако сместа не учиним, али Сара тихо, гласом који као да допре из земље, рече:

– Знам!

Само то. Са сигурношћу у свом гробном гласу, од које остадох укочен уз њу.

Ипак, тргох се и прибравши се, упитих:

– И шта од мене очекујеш?

У Сарине очи поврати се пређашњи сјај и њене усне поново бежу само жудња за бесконачним пољупцем. Глас, повраћен у тананост, тек нешто промукао, настави:

– Уколико хоћеш, наравно, можеш да ми помогнеш. Да спасеш, на првом месту, моје, али и мене...

– Како? – испалих већ грозничавим нестрпљењем.

Сара смирено одговори:

– Узећеш тај мач из збирке. То, свакако, можеш, да никог не питаш. Сутра, у ово доба, или мало раније, чим зађе сунце, па још мало, када сасвим падне мрак, наћи ћемо се овде. Мора да изгледа као да сам силована и потом заклана... Прво ћеш морати да ме узмеш, али на такав начин, да би се касније утврдило силовање. После тога, пререзаћеш ми грло мачем.

– Саро, шта то говориш? – скочих, наднесен над њу.

Али, она ме мирно гледала, светлуцајући зенима.

Онда тихо, готово покровитељски, рече:

– Шта је, невесниче мој? Нисам ли ти указала у каквој су опасности моји родитељи, мој брат? Можда и другарице? Мени од њих нема спаса. Али, макар могу да не умрем од њихове руке, а да им притом не дам разлог да побију моје најближе. Они још увек не знају за ово што се дешава међу нама... Ко ће да посумња? Убиће ме мач, који им је једном већ пресудио... Размисли. Мач је освештан. То је крст, колико и мач. И једини начин да се спасем.

– И баш сутра? Већ сутра?

– Како сам продана и за жртву одређена првог дана Васкршњег поста, претпостављам да су за крвави обред одабрали први дан Петровског поста. То је ускоро. Но, времена ни тако немамо. Још увек не знају за нас, за тебе и мене. Али, сазнаће, а онда је све изгубљено. У том случају, ни ти сам више не би био сигуран...

Како год, али уздрхтавши, кукавички обликовах мародерску помисао: Госпoде, шта ми је ово требало? Још увек могу да се окренем и побегнем главом без обзира!

Но, да ли?

И да ми није, одиста нимало, претила до овог часа никаква опасност, погледавши Сарину жудну лепоту, проткану продирањем месечевих светлосних мачева, који резаху обасјањем њено свајано тело, схватих да немам куд и да ћу, хтео не хтео, извршити њен суновратни наум.

Ипак, елементи здравља у мом уму нису попуштали и градећи чврсту структуру, способну да издржи лом материјала, пренуше ме у трезвено преподне умивеним расвешћењем да је све ово, мање-више, небулоза шизофрене девојке, која ми се одвише лако и на свој начин дала и да би ваљало, ако ћемо право, да је одведем на оно место, где је удесила онај надгробни камен, и поштено ишамарам. Међутим, сетивши се уклетe куће у Немањиној, онога што сам видео у њеном подруму, пољуљах се у том налету сигурности, а горка језа, најављујући рушилачки талас, стеже ми грло и застаде комадом леда у утроби.

Схватих да сам, једноставно, опчињен Саром. Да, био сам заљубљен, за кратко и убедљиво, од клецавих корака до дамара и шта има ту да се више каже? Нашто описивати толико познату ствар?

Но, многа питања, која не стигох или заборавих да поставим Сари, сколише ме са свих страна. Било је слабо могуће да та Звер, уколико постоји на други начин, а не једино као створење Сарине болесно успаљене маште, ако је одиста таква, није опазила њено кретање у два протекла дана. Можда је и мени ушла у траг? Језа је већ имала опипљивији узрок, који ми заголица кичму леденим прстима.

Уз то, Сарина погибелјна решеност да се жртвује и спречи злочин над својима, као да је челичном мрежом безнадежно сапета са свих страна. Какав суицидни мазохизам! Али, помисао да ми је додељена улога убице, силоватеља и убице тако драге девојке, изазвала је у мени јетку и гневну побуну.

Сара ми је дала свој кључ од Археолошког депоа и како се депо у то доба налазио на дислокацији, ушао сам, непримећен у по бела дана и лако пронашао артефакт о ком је говорила.

Мач, за који је тврдила да је из Немањиног доба, црна разједена гвожђурија очуваног основног облика, базом рукохвата, нимало податно, запоседну ми шаке, а када сам га усправио,

изненадих се колико је, као сопствени остатак, тешка ствар. Оглодано сечиво од поцрнелог челика било је закривљено по уздужној оси, попут савијене летве, по свој прилици услед времена, недовољне бриге, лоше конзервације.

Господе! Ја овим треба да убијем девојку Сару! На коју ме помисао подилази и језом и радошћу, немиром среће и ужаса! Ја, који нисам чак ни кокошки главу отфикарио секиром на пању или кухињским ножем из наручја... И то оваквим сечивом, тешко је рећи тупим, јер ту није имало шта да буде тупо или оштро. Тако разједено, брид није ни имало.

Дакле, питао сам се, у грозничавој неверици, како је Сара то уопште замислила? Да овај оглодани риб превучем преко њеног грла или из замаха ударим по истом месту? Сумануто!

Али, шта уколико је то једини начин, да спасе, макар, своје најближе?

У мрачном недоумљу, одлучих, ипак, да кренем лицем у лице околностима, препуштајући се усуду, какав год да је.

Мач сам спаковао у футролу од кераде, адекватног промера, коју сам позајмио од свог друга риболовца.

Увече, узјахавши маунтбајк, са футролом на леђима, пођох на место где ме Сара чекала, означено каменом као њен гроб...

Да, Сара већ беше тамо. Наслоних бицикл, догуравши га добрим делом запуштеног фабричког круга, на дрво и скидох футролу с леђа. Отворих је и извукох мач, на чијој јабуци још увек стајаше закачена узицом музејска сигнатура.

Сара узе мач и усправи га. Поглед јој успуза уз сечиво. Учини ми се да њено лице има, некако, израз срне, баш срне, можда преплашене, али зени јој засветлуцаше уз сечиво, као да је из гроба погледала.

– То је то – рече и спусти мач, окренувши га јабуком према мени.

Јабука, двохват, крсница, као да су ломили Сарине руке њиховим ишчашеним покретима.

– Саро, зар те није страх? – упитах, преузевши мач, док сам се сам тресао као прут.

Сара ме погледа, готово збуњено. Њене зени светлуцале су као да ме, гледајући, не види. Онда одсеваше препознавањем. Усне јој беху бледе. Насмеја се неуверљиво:

– Тебе је страх – рече отањеним гласом, у ком улових подрхтавање – Видим то. Мораш да будеш одлучан. Упамти, ти ме не убијаш! Ти ме спасаваш!

– Саро, ја...

– Знам – пресече, мада звучни цвет њеног гласа изгуби још коју уздрхталу лат – Не говори! Твоје очи говоре довољно. Видим све. Невесниче мој...

И Сара подиже са себе розикасту мајчицу, припијену уз њене мале груди и мршаво тело. Повукла је рајсфершлус низ кук и недуга сива сукња слелуја се на њена стопала у трави. Смаче је, заједно са јапанкама.

На себи је имала веш, ненападан, складан, примерен њеним годинама и телу више девојчице, него жене од двадесет и седам година.

Гледајући је, уздрхтах од језе, и слатке и ужасне.

– Не колебај се – готово прошапута – Твоја неодлучност намиче омчу мојој породици. Немамо више времена. Ни тренутка.

Спустих мач у траву.

Сунце беше зашло већ читав сат, али све се јасно видело. Био је, заправо, још увек дан.

– Да сачекамо још мало, док се не смркне?

– Кукавице! – просикта Сара, севнувши погледом и учини ми се да поново, у делићу часа, угледах њене оштре зубе...

Приђе ми и дохвати за руке, повукавши ме за собом према оном камену, који се тек назирао у грмљу, несагледив док се ово не размакне.

– Рекла сам ти да мора да изгледа као да сам силована. Шта је сад?

– Али, Сара, ја...

Повуче ме сасвим у жбуње, спуштајући се у траву.

– Лажеш! – одзвони нагло повраћеном чврстином њен глас

– Волео би ти, још како, да ме видиш силовану. Видим ти у очима. Мене нећеш преварити...

Глас јој беше чврст, колико и покрети непоколебљиви.

Клечао сам наднесен над њу.

– Шта ме гледаш? Но? Реци? Јесам ли у праву? Волео би да ме видиш у њиховим канџама. Хајде, поцепај ово са мене! Зар ти нисам рекла како мора да изгледа?

Гледала ме изазивачки, са неким подсмешљивим цинизмом.

Развалих јој шамар.

У тај мах обузе ме мужјачка појама, али не на уобичајени начин. Не! Превали ме горки, разарајући вал садистичке жеље да је злостављам.

Мршаво, а податно женско тело, немоћно и ропски покорно, можда је и тако изазивало у мени мрачни нагон, потом, ко зна, ерупцију патолошке енергије мучитељског иживљавања, за којом од интегрисаног јаства не остаје колико ни за утеху?

Али, овако као сада, никад раније.

Као змија содомска, Сара се увијала у мојим рукама, док сам цепао њен веш. Чинило се да одиста ужива у ропској податности и од тога је у мени нарастао још одвратнији скотизам.

– Уједај ме! – вриштала је – Заривај ми нокте у тело!

Боже благи! Ово сада мало је наликовало на оно од претходне ноћи. Нимало.

Не да нисам пазио да је не повредим, напротив! Али, у овоме смо били обострано, узајамним подстицањем.

– Хоћеш ли да знаш шта су ми све радили? – шапутала је Сара кроз тешко дисање и цијукаве уздахе, не би ли последице нашег односа убедљивије указивале на насиље – Мммм! Сви они... Са сваким сам ишла... Сви су ме имали... Не само они, него и њихове жене... А овде... Овде су ме везивали за дрво и бичевали...

Да, грозно ме распаљивала овим болесносасним шапутањем. Разлуђен, помаман као нераст, заиста сам био достојан улоге коју ми је Сара наменила.

Али, та улога имала је и свој наредни чин...

Као да се бојала мог колебања, мог страха, док су трагови насиља били још свежи и уверљиви, Сара ми није дала да предахнем.

Чим сам спласнуо и спустио се поред ње на траву, обливен знојем, са бубњем у грудима и пустином у себи, гадећи се и помисли ко сам и шта управо постао, мунула ме и пригушено викнула:

– Устај! Нема предаје!

Устала је и онако изгребана, изуједана, са травом и земљаном прашином на леђима, отишла по мач.

Устао сам за њом. Дошла је, носећи мач са обе руке, водоравно. Нагло ми је окренула леђа, усправила испред себе мач бодом ка тлу и клекла.

Сумрак се лагано слегао.

Осврнувши се унаокло, суочен са ћутањем растиња и стабала, дохватих мач испред ње.

Још увек појма нисам имао како ћу то да учиним. Бубањ је подивљао у мом грудном кошу.

Горчина, туга, гнев и осећај безнађа.

Како да убијем, зверски, ову драгу девојку, коју бих да милујем, милујем? Ни ово што смо управо извели, и да је одиста било силовање, није било још увек ништа према овоме што је требало да урадим... Осећао сам, дубоко и разговетно, да од тога неће бити ништа, да то, једноставно, не могу.

Ухватио сам је за косу на темену, али нежно, безболно, више милујући њене паперјасте витице и благо забацио главу.

Тешко, разједено сечиво положих дрхтавом руком преко њеног грла.

– Не, Саро, не могу! – завапих.

– Мораш! – прошапута меко и беспоговорно.

– Ха! Лепо сте то смислили! – прену нас глас.

Код дрвета, пар метара од нас, стајао је тип, чији поглед скриваху фотогреј наочари, у сивом, лаганом летњем оделу, са упереним пиштољем.

Ух! Какво олакшање! Грозно бреме свали ми се са рамена и готово да му бејаш захвалан, као да није управо у мене уперео пиштољ.

Занимљиво, прво што у часу помислих, било је о каквом се пиштољу ради? Цев излеташе продужетком пригушивача и питах се није ли то „тетејац“ са пригушивачем?

Намах ми би јасно ко је овај. Ко мора бити.

Спустих разједени мач са Сариног грла, дрхтећи издржајем руке. Пустих и њену косу.

Сара уздрхта и обори главу.

Гледао сам у цев, њена продужена уста како зевају на мене, на моје чело, чекајући ужарени тренутни ујед, писак, убод, како ли већ то изгледа, тренутан као и мој нестанак, наједном неприродно равнодушан.

Самртнички миран, леден, без жишке узбуђења или страха, стајао сам иза Саре, са узалудним мачем у руци, обореним ка тлу, чекајући да опали.

Али, тада се размакоше жбунови и друго растиње и испод крошњи излете тавни коњаник. Главу и лице коњаника покривала је верижна кукуљица са очним прорезом на попречном краку крста од светлијих верижица. Под црним огртачем на њему се тамно одсијавала верижњача.

Коњаник исука мач, али не разједен, не археолошки, него свеже скован, језиво оштар, побовши коња на Звер.

Звер склони зев продужене цеви са мог чела и скренувши руку са пиштољем према коњанику, опали два пута.

Чуло се само: так, так.

Међутим, танад не обори коњаника. Заривши се, нестале у верижњачи.

Црни витез одсева мачем, зачу се једак ударац и тренутним гејзиром крви глава Звери одлете у све гушћи сумрак.

Остатак Звери, сивих ревера обливених крвљу, са шаком укоченом у подигнутом пиштољу, сручи се на жбуње.

Коњ снажно зарза, ударајући копитама о тло. Кроз одору је пробадала реска коњска дуја. Коњаник потера касом низ брег, кроз коров, према напуштеној фабрици, нестајући лелујањем огртача у шибљу, грмљу и врзинама, а одоздо се дочу како кас прераста у галоп.

Дохватих Сару нежно за рамена и подигох је. Окрете се и снажно ме загрли.

– Бежимо одавде, Саро! – прошаптах јој у теме.

Она се трже и подиже лице. Сребрнасте бразде пржиле су јој јагодице, сјурене на усне.

- Не смем – издрхта тананим дахом – Он није једини...

- Није, али је главни – рекох одлучно, готово нервозно – Ниси ли га назвала стубом, не само њихове организације... У-осталом, видела си! Има силе и над њима... Бежимо!

И Сара ме тада послуша.

Скупио сам остатке Сариног поцепаног веша и нагужвао их у торбицу за појасом, у којој сам носио телефон, кључеве и цигарете. Помогох јој да навуче мајчицу и сукњу и када је затворила рајсфершлусом, узјахавши бицикл, сместивши претходно футролу с мачем на леђа, посадох је згодно на шипку маунтбајка испред себе и сјурих се суновратно низ брег.

Био сам, одиста, вешт на бициклу и упркос погибелном спусту једва прогаженом стазом, лако дођосмо до капије фабричког круга.

Од црног коњаника ни трага. Обезглављени леш Звери остависмо за собом.

Помакавши колико је потребно коване вратнице, мирно и-зађосмо на улицу.

Ту ноћ провео сам са Саром, у њеној кући. Нисам смео да је оставим саму. Њени родитељи нису били у кући. Сара и ја неометано се попесмо на спрат, у њену собу.

И какве ли ироније? Пре само две вечери кренуо сам маунтбајком на ову страну, са последњом намером да се нађем у њеној соби на спрату и тако раздевичим њен свети девојачки простор. Ево ми сад!

У тихој тами собе, не палећи никакво светло, лежали смо на њеном нерастављеном каучу, зурећи у низ светлосних лампица на модему, које беху једине светлосне тачке. Кроз отворен прозор утицали су ноћни звуци и свежина шуме са брега, где се одиграло непојамно случење.

Још нисам могао да у пуној мери постигнем свест о свему што се догодило. Сможден утисцима, миловао сам Сару у свом наручју и тихо зборио над њеним склопљеним очима и једноличним, дубоким дисањем:

- Девојчице, опрости ми. Нисам желео да те повредим. Пиле моје...

У пријатној, просвеженој тами собе, припијен уз Сарино врело тело, склопих и сам капке у неко доба, а када се пренух, лежао сам сам. Саре не беше на каучу поред мене, нити у соби. Установих да је нема ни у кући, ње нити кога другог.

Пројурио сам маунтбајком поред зарђале капије, са мачем у футроли на леђима, не осврнувши се на урокљиво зевање кованих вратница и кроз коров прогажену стазу иза њих.

Лако и безбедно вратих музеалију где јој је место, закључавши за собом Археолошки депо, не опажен од било кога.

Одвезох се кући, где сам се истуширао, попио прву кафу, доручковао и упристојивши се, отишао на посао.

Музеј је већ дремао у раној сијести парка иза зграде Прве гимназије. Изузев чувара и помоћног особља, никог другог нисам угледао на ходницима галерије.

Но, тек што заседох за свој радни сто, огласи се телефон, читавајући на екрану изнад тастатуре Археолошко одељење. Срце ми заигра, очекивао сам да из рисивера звоном задрхте танушне лати Сариног гласа, али уместо њих, огласи се збуњени, исцепкани алт госпође Богдановић, шефице одељења:

– Хало, директоре! Видела сам кроз прозор да сте ушли у зграду, па само да вам јавим. Она девојка, што је волонтирала под уговором, Сара, Сара Марјановић, сећате ли се? Неће више долазити.

– Како!? – викнух ван себе.

– Молим? Шта вам је? Зашто вичете? Јавила је да више неће долазити у Музеј...

– Како јавила? Одакле?

– Директоре, шта вам је? Не знам одакле се јавила, ваљда од куће... Зашто је то важно?

– Шта је рекла, зашто више неће долазити?

– То не знам. Рекла је само да неће више да волонтира, ни ти ће да конкурише за ово радно место. Мислим, чак, да више неће ни да живи у овом граду. Сели се са породицом...

Треснух слушалицу у лежиште.

Пустина у мени откуцавала је бесмислом.

Исте вечери, пројуривши маунтбајком поред фабричке капије као да је улаз у карантин губавих, провезао сам неколико пута улицом испред Сарине куће, која ћуташе у сенци липа у дворишту, без икаквог знака да неког има унутра.

Телефон је сигнализирао грешку на вези, СМС сервис очавао неуспело слање поруке.

Нисам се усуђивао да уђем у двориште и позвоним на вратима. Шчепа ме зебња и схватих, напоскон, да није нимало паметно што се ту мувам.

У град сам се вратио обилазницом кроз индустријску зону, другим потесом у односу на долазећи и тако избегао да још једном прођем поред зарђалих фабричких вратница.

Тупи бол артикулисао се једном једином реченицом, у простом будућем времену: „Сару више нећеш видети!“

Тескоба се згушњавала сваким мојим покретом на бициклу. Застајао сам, вадио телефон из торбице, убеђујући себе да сам чуо и осетио брујање, али екран „нокије“ немо, глуво, слепо одсијаваше неон уличне светиљке, без ковертића у горњем углу.

„Сару више нећеш видети! Никада!“ Церио се одјековити цинизам унутрашњег гласа, кљуцајући ме, кроз потиљак, у сам мозак.

Ех, да макар то беше истина!

Сјурих се у Немањину. Заправо, заобиђох је одоздо и улицом Цара Лазара уђох у Танаска Рајића, те запедалах узбрдо, према раскрсници са Немањином и злокобној кући на углу.

Охрабрих се и присебих колико да мало успорим, пролазећи дуж ограде и бочне стране куће и бацих тек кратак поглед на застакљену веранду.

И угледах је на веранди, кроз мрачна, прашњава окна енглеског прозора! Стајала је окренута мом погледу левом страном. Угледах њену голу руку са два младежа од рамена према кључњачи, пупољак дојке оцртан припијеном розикастом мајцом и косу боје сламе рашчупану са оборене главе.

Убрзах, срце ми је ударало као галиотски бубањ, који даје ритам веслању. Окрзнух погледом, све теже долазећи до даха, како се окреће ка мени, подижући главу и зелене зени са испијеног лица севнуше кроз мрачна окна у посивелом дрвеном раму.

* * *

Прошло је пет година.

Убиство службеника безбедности, криминалца, егзекутора, или ко је већ и шта била она Звер, чији су леш морали пронаћи у шуми на брегу запуштеног фабричког круга, нико није огласио, ни онда, нити било када до данас, као ни Сарин надгробни камен. Ја више нисам отишао тамо ни једном, те и не знам шта се, заправо, догодило, да ли су, можда, моћници или ко већ из њихове организације, уколинили све трагове одмах након нашег одласка.

Ни у уклету кућу више нисам ушао, чак ни прошао поред. Ни у подне ведрога летњег дана... Стоји ли још увек у њеном подруму све оно, не знам.

Али, ево пет година након свега тога, ви ме не бисте препознали. На моја повијена плећа сливају се ућебане крзине свиласто седе косе. Низ моје оронуло лице вуна се бронзано и чађаво руно браде, коју не бријем свих ових година, те ми сеже готово до појаса. Измршавео, испијен, сам ходајући костур, у изношеном грубом сакоу и похабаним простим панталонама, стегнутим у бестомачју оглоданим, попуцалим каишем, стојим бос у ХТЗ цокулама, које нађох одбачене поред дашчане ограде око зграде у скелама. Годинама већ на милости социјалног фонда, неспособан за рад. Стојим, погружен, на свакој литургији и иној служби црквеној и дрхтећи, певам тропаре и одговарам на прозбе јектенија, са једином надом у молитву и пост...

Да ли сам видео, срео негде Сару за ових пет година?

О, јесам! Али не онако како сам желео.

Не, Сара није отишла. Она је стално са мном, као моје проклетство, као авет која ми уједа срце оштрим зубима.

Не само ноћу, када ме прене из сна у ком нема спокоја. И дању, кад се осврнем, чак и у црквеном броду, међу људима иза себе, гужвајући у цепу сакоа поцепане остатке њеног веша од оне ноћи, опазим косу боје сламе, рашчупану са оборене главе, која се полако подиже и бадемасте зени севају на мене, а међу упалим образима сада већ сасвим безбојне усне, бледе као магла новембарских праскозорја, осмехују ми се, откривајући зашиљене зубе и чујем како трепере бездахе, беснажне лати њеног гласа, из даљине, непојамне даљине с ону страну гроба, речима тихим, продорним, пустошитељним:

– Невеснице мој!

Мирко Иконић

СПИСАК

Да записано буде све,
О свему поуздан траг,
Сад, касније или пре –
Иште сујете враг.

У рукописа сплету
Нек живота дах чили
Макар у инат свету –
Траг да смо ту били.

Па и слова кад избледе
И папир се искрза
Сумња ће да једе
Нагон што се још трза.

Тај списак биће мера,
Живота, мутног трена,
Можда и пољуљана вера
Кад све је уздах и пена.

ПУТ

Овде па тамо,
Снени као будни,
Ми или они само,
Пошли на пут залудни.

Изгубили смо смер,
Дозивамо се у тами,
Стрепимо да насрне звер
А ми смо тако сами.

Погубили смо знанце –
Заборавио нас род
Слутимо ледне ланце.
Остави ли нас Господ?

Ипак, пут под ноге,
Са надом у чудо
Играмо мрачне улоге
И смарамо се улудо.

ГЛАСОВИ ЛЕТА

И тако све по навици
Бројних гласова вика
На изоштреној слици
Присног крајолика.

Одмотава се лета пређа
И све је у знаку зрења
Шарениш тај већ вређа
Уз блага озарења.

Гласови лета све јаче
Освајају призоре снене
Док неко већ плаче
Због наде изгубљене.

ПОВРАТАК У РОДНУ КУЋУ

Врана на коцу мотри низ пут
Бледе сенке измичу низ поље
Трошни кућерак и нада за боље
Гласну се ћук и блесну месец жут.

Вратнице шкрипну и нешто пуче
Слика на слику – губи се давни сјај
Сумња да ли је почетак или крај
Збиља од данас или варка од јуче.

Из свега бубри вечерња језа
Жеља за жељом и пуче веза –
Да ли је привид ил' родна кућа.

Јасно је само да сан то није
Или можда је глас кућне змије
Што је уплетена у ограду од прућа.

Благоје Савић

ХОМЕРОВ ПРОЛАЗ

ШАПТАЧ У КЊИЗИ

твој шаптак у књизи још касни
избегава оно прво ходање
изазива га и побеђује
остављајући неку туђу прашину
за собом – у затвореној кеси

и стара књига на брежуљцима
не зна кад ће да се угоји
да бисмо поновили оно што је било

тамна срећа је добра
кажу писци
суштина човека
на крају сваког исписаног слова
кукурикне
да ископа радост гроба

ПРЕЛИСТАВАЊЕ ИСТИНЕ

свако ко је крио своје намере
и препустио се успоменама
неке дане које у потпалубљу спомињем
имају свој тајни излаз – ту
где већ зјапи рана
на кожи одзвањају велике судбине
изгубљених народа – и ја видим
на пречац уз овај топли понор ваздуха
долазе само они ситни мрави
са малим оком да те виде

о непристојности тако сама
не поноси се собом
рат нам више није потребан

зато сам те одвајао од уличне савести
 да се ослободиш својих патњи
 у заморном и ноћном
 прелиставању истине

ХОМЕРОВ ПРОЛАЗ

сваки је штрајк мало бојиште
 налик на читање крви
 док човек ређа своје књиге
 ти си прилично близак са оним
 што носиш у себи
 на дну Јона
 видим Хомера
 забринутост стеже
 глас Ахајаца
 мора да су драги једно другом

стопала му јуре преко нечије главе
 од угла до угла опомињу нас праведни
историја без гробља је празна
 народи се тешко могу променити
 јер мало ко размишља о себи
 кад то заправо нисмо знали

док по соби правимо кораке
 наша мала пажња слична је брзини новца
 употребићу је за оне дане
 које највише волиш

Ноја смо изиграли зачас
 ал време неће дозволити то
 да сви безбрижно спавају
 уочи предсказања

Митска историја Јоргоса Сеферија
 и наш ослонац божје слабости
 још је неверљив према нама
 и онога што нас угрожава на последњем небу
 нисмо препознали

мислим да је гром ту створио
неку врсту временског пролаза
и тако ослепио сваки камен
Хомеровог доласка до нас

ПРАШИНЕ РЕПОВА

нема лепих дана
сви умиру од речи Елиоте
и брзо се сахрањују као траве
без објашњења време поезије није прошло
свако од нас носи у себи химничну расправу бола
сваком се по навици људског смеха
свет из досаде мења
моја се усамљеност разликује од твоје
ту где реч гура равно лице
иза сваког погледа
ти можеш тренутку уделити трајност
прашине репова бране достојанство стварања
нашу моћ и свакодневно сивило

У ПРОМЕНИ

волео бих да могу да вратим време
и то померање звука
остаће у бразди свих почетака
добри су ово дани
ако се пси нису попишали
на твојој руци
чим неко напуни осамнаест година
одлази даље од тебе
то траје само један тренутак
због лоших жеља
иако сте били само дете
однели сте срећу
у сенци свих прилика
мрвица је отворила само оно
што је њој могуће
сада се и даље ништа не зна
све се смишља у наглој промени
ствари немају слободу
да се носе са стварношћу

Ненад Трајковић

ВЕТАР СА ЈЕЗИКА

ако дођеш ко туђинац махни руком
у час мирног пролаза да знам како стварност је блискија
ту због разузданих ветрова са наших језика
имена градова су прекрила своја значења
да кружењем сустигнемо речи своје које нису изречене

ако дођеш и подигнеш оклоп свој показаћу ти очи
у којима још увек можеш видети филмове у неповрат
премотаване
и оног продавца кестена
над чијим смо жаром руке грејали зачуђеним погледом
говорећи
млада крв данашњице је тако хладна и још понешто
и веселог малог циганина који је тражио пар динара више него
другима
жена ти је тако срећна мора да је трудна
док си ме стезала шаком звезде су падале у твојим очима
и црну рупу је снимила нека космичка станица
данас путујемо брже свемиром

ако дођеш и чујеш од других да често обилазим наша места
као злочинац који изнова проживљава свој усуд
лажу те
ја никада нисам био тамо одистински
саплео сам се давно при првом сусрету са тобом
тако знам мали циганин је залуд добио пар динара више

БЕЗ ПРАВА НА ЖАЛБУ

у судници ћутке се смешкала без вештачких боја
требало је знати безуспешност људске лудорије
у улози божанства у тој соби где је разум чешће засењиван
ипак поглед испод трепавица...
немам приговора
чини се прекратки сати за посматрање њених груди

(добар део њих испуњен крпицама
девојке умеју вешто да се маскирају)
дубоко дисање попут вежбања предпорођаја
нервозно навлачење хаљинице на колена
(или лоша перцепција)
кришом изување штиклица...

сасвим је доста
устао сам... дао завршну реч... одшкринуо врата...
напољу је живот... она ме је пратила...
ставио кључ у браву...
одвртео сам славину... скинула је маску...
чекић је коначно ударио о сто...

ОБРТ КРУГА

нисам те испустио у мислима
некако је исправније било предати те
и спознати те одистински
данас ништа лакше није
људи не воле када им говориш истину
свако вара себе свакодневно
у обичним малим стварима
то је рутина која одваја од лудила
од суштинске спознаје своје душе
то је начин да се преживи тихи рат
који ломи сигурни ход
и стално се истиче у лажном правдању
како за све треба времена

овако пролазе дани
у очима пада мрак
и остаје због заводљивих зеница
свако има свој тип особе
коју увек омаши
и то осећање прогања само пар интервала
човеку никада није доста
иако знам трајали би ко блага прехлада
исте теме и безброј ставова
нагињу ме ка мржњи док говориш
твоје мане су одистински моје
и сметају ми више но ичије

јуче си причала са мном
 онако као што добри пријатељи то чине
 навикли смо на лицемерје и прихватили га
 ионако већ знаш да нормално је све оно
 што припада већини
 и тај пољубац у образ као знак пријатељства
 и ужурбани отпоздрав као осећај нелагодности
 који увек извире из очију
 хтео сам ти једном рећи да слепи немају тај немир
 хтео сам ти рећи и да мир није за нас
 али сам само кратко споменуо
 песници имају једва пар истинских испирација
 имају Бога
 и наду у људима коју изнова спаљују
 све остало је болесна емпатија
 које се треба ослободити што пре
 јер лепи разговори нас не држе превише
 зато што они убијају пре
 тако пре него да си отишла
 требала ми је једна чарка ничим изазвана
 за твој дуги рањиви живот

не знам зашто имаш
 тај глупи осмех
 нити зашто се позивамо
 када се никада нећемо састати
 то је ружење правих успомена
 утаначена глупа правила уљудности
 док у стварном свету сви се вечито крију
 слободни су једино изнутра
 ето зато
 задржао сам те у мислима
 иако у свему другоме нисам

СУПРОТНА СТРАНА ЛЕТА

Песнику Благоју Савићу

у сваком окрету пера
 реч је отишла и проклијала за далеки род
 када школски час утихне последњим звоном

изнад напуштених предела младости
чују се звекети старе машине која има казати
видесте ли свет у заглављеној хладовини што се не буди
дозивам пород свој да окаје моје песме зарад сванућа
која ће рећи преживели смо

као изморник стари ком крв бледи давна
признања се леде у шаци оних истих
који су прескочили час историје
и неће видети рој пчела у својој башти
превише су добри били
сталним трепетом писаће машине
признања су изгорела у цивилизацијској
самопрождрљивости.

јуче је било данас ко што је и сутра
у тој непроменљивој константи
јабуке свакога дана равномерно опадају
и неумољиво опомињу да храна је ближа земљи
тамо где су жуте куће оронуте
још увек стоји орах са чијом птицом
може се до освећене реке одлетети
и прочистити
време је
увек је време
поезија тражи мир међу гласницима

Јадранка Миленковић

ЧИСТО МЕСТО

(наставка приче „Добре услуге“ Хулија Кортасара)

Оно што сада сигурно знам, после толико година гледања, слушања, чишћења, јесте да овим светом свемоћно и несавладиво влада прљавштина. Не знам ни одакле долази, ни како се ствара, само знам да за њу није потребан никакав труд, али зато за чишћење, стално и непрекидно чишћење без краја и конца, и те како јесте...

Да, заборавих вам рећи – ја сам Франсин, али већ ме знате, па зато нисам у први мах осетила потребу да вам говорим о себи. Причала сам вам већ шта је било са јадним господином Бебеом, чак сам вам описала и ону забаву код господина и госпође, оно кад сам чувала псе. Мислила сам тада да су ме позвали зато што су чули о мени да добро чистим, и била сам почаствована због тога. Кад године и године живота потрошите на чишћење, ма колико да је то неважан посао, ипак вам је драго ако неко каже да то радите добро, и позове баш вас у своју кућу, а не неку другу од толиких жена које раде исто ово што и ја. Има толико непознатих, неприметних жена, које господа зову у своје куће, које онда као сенке промичу по њиховим собама, трудећи се да се након њиховог боравка у кући ништа не види. И да се и оне саме што мање виде, не би ли господи тако оставиле што више простора за оно чиме се господа баве. А то свакако није чишћење. Дођу, заврше све и оду, и док поново не затребају некој госпођи, на њих се не мисли. И наравно, ниједна од њих није позната, о њој се не говори и не пишу новине...

А ја сам позната.

Новине непрекидно пишу о мени, откад је почело ово суђење.

Ко је могао и претпоставити да ће се тако завршити све оно што је почело пре неколико година, баш оне ноћи кад сам чувала псе. Не бих да се понављам, али само да вас подсетим, госпођа ме звала, седела сам поред паса ослушкујући удаљене звуке забаве који су долазили из других соба, мало сам дремала, била уморна и гладна, помало и увређена што ми нису дали да радим оно што најбоље знам – да чистим. Не, заиста, није ми

било криво што господи нисам служила пиће или храну, што ми за тај дан нису дали нову кецељу, коју служавке облаче само у данима кад су приједи... Остављам то млађима, оне се, јадне, тако на тренутак осете као да су део истог света којим се господа крећу, иако ће, кад се растрезне пијани гости а и оне саме, схватити по гласу којим им се домаћица обраћа, где им је место и која је заправо њихова улога. Наравно, пиће службе само оне лепше, уколико се за сељачку кћер румених образа може рећи да је лепа. Она то свакако није на начин на који је лепа господична чију сам пудлицу целе те вечери држала у крилу – бледа, провидна, увек подједнако добро очешљана, негована, са украсима у коси чак и обичних дана, са хаљином која се задњим крајем вуче по поду тако да нам се, кад је гледамо, чини да лебди налик неком облаку... Олујном облаку, рекла бих, јер је те вечери хиљаду муња осула по мени, при самој помисли на то да можда нећу добро бринути о њеном псу, једином бићу до којег јој је стало... Да, пиће службе само оне лепше, јер су и оне део декора, морају се некако уклопити у утисак који ће та кућа оставити на госте; разумем ја то, осим тога ко сам ја да размишљам о пословима господе. Али, ето, размишљала сам, јер сам седела сама у мрачној соби, и чувала псе, и рекли су ми да се не смем успавати јер ће бити страшно ако госпођа дође и затекне ме како спавам... Нисам устала да проверим јесу ли ме закључали иако сам жарко желела – можда би ме, да сам то засигурно знала, ухватила нека паника, можда би ми се учинило да остајем без ваздуха у тој мрачној соби у којој смо само пси и ја, њихове лежаљке и посуде за храну и моја столица... Не волим закључане собе, шта човек да ради у закључаној соби, све што се у њој може урадити, на пример – чишћење, може бити готово за тили час кад је неко вешт у томе као ја, и шта после да се ради осим да се размишља и да се претреса у својој глави све оно што је било, и оно што је сад, да се размишља о својим и туђим грешкама и стварима које су некад биле сасвим другачије кад смо били млади, поготово онда кад нисмо ништа знали о животу, и кад нам се чинило да имамо довољно снаге да полетимо... Не знам зашто говорим о закључаним собама, то је било само једном и никад се више није поновило, моја је собица у којој живим увек отворена, и дању и ноћу, зато и може ући у њу свако, кад год му затребају моје услуге; тако је и дошао господин по мене оног дана кад је господин Бебе... али причам збрда-здолу, хоћу да кажем једно, па пређем на нешто друго, па на треће, и тако ће се све помешати и на крају вам ништа неће

бити јасно, ни ко коме суди, ни какве закључане собе ме плаше, ни зашто новине пишу о мени ових дана кад сам ја потпуно небитна особа, стара жена која је цео живот провела чистећи и ипак нигде није видела ниједно чисто место на овом делу земље који јој је запао као дом. Сигурно негде постоје и нека другачија места, али не знам смемо ли говорити о ономе шта нисмо видели никако другачије него само у својим сновима...

Него, да се вратим ја на моју причу, чувала сам као што се сећате псе, и кад је све то прошло, пустили су ме да изађем из мрачне собе (и даље се питам чиме сам заслужила мрачну закључану собу, и није ли неко други уместо мене био бољи за то место); пустили су ме да одем до кухиње и да се тамо мало дружим са осталим особљем. Сећате се, била сам гладна, али се нико није сетио да ме понуди храном, сви су били сувише узбуђени и раздрагани, као увек на прославама, а можда су и очекивали да ћу сама да узмем све шта ми треба – многи људи тако раде, послуже се сами, нико им то не замера, јер кад би сви чекали, почели би људи да падају улицама од глади, умора, од туђе небриге и непажње; чудо једно колико људи заборављају једни на друге, понеко би тако могао да стоји међу другима који један по један падају мртви око њега, а да се не осврне и не запита – шта се то дођавола дешава људима око мене... Запита се тек кад његова колена клецну, и кад посегне руком да се ухвати за првог поред себе и онда, онда тек види да тог ту нема, да је давно већ стопљен са тлом, да је заборављена гомила костију или ко зна шта...

Била сам гладна и жедна, и господин Бебе, драги, добри господин Бебе, (Бог да му душу прости, ко зна због каквих га је грехова тако рано позвао код себе), једини тај један господин Бебе видео је мене и понудио ми да пијем, и дан-данас не мислим да је хтео да задиркује стару жену, можда су му само досадили сви они око њега што су се очигледно отимали за његову пажњу, свако из својих побуда... Побегло је од њих у кухињу да седи мало на миру, и ту је нашао мене, личила сам му на некакву тетку какву има неки његов познаник, и сигурно је и сам пожелео да има такву тетку, која живи у другом граду и шаље му пилиће, која га ничим не оптерећује и ништа од њега не очекује, само га повремено, на празник, можда за рођендан, имендан, обрадује нечим, и која га при ретким сусретима увек разуме и од свих брани, која каже, ма синко, не секирај се, све ће то да прође, биће све у реду, добри Бог гледа одозго и о

свима нама брине... (И мени би некад била потребна нека таква тетка, и свакоме од нас можда, али давно је прошло моје време кад могу од било кога потражити заштиту; једино што могу то је да сама заштитим некога, не говорећи му колико је и мене заправо страх, рецимо кад се сетим оне мрачне затворене собе и оне столице на којој сам седела и како ми се учинило на тренутак да у њој нема довољно ваздуха; ја волим кад је проветрено, и кад собе имају велике прозоре, кад се кроз њих чују радници и жене и деца, поготово деца како се играју и скачу и како удара лопта, како их мајке зову да дођу на ручак...)

Побегао је господин Бебе (који се заправо није тако звао, требало је тога одмах да се сетим, као што се и онај други није звао Лулу; како је и могао кад је то женско име, но тад бејаш преуморна да се тога сетим, а можда је и оно пиће криво што ми се учинило да је сасвим свеједно ко је мушко ко је женско, ко је господин а ко обична чистачица или чуварка паса, ко се како зове, замислите какво би то време било кад би једнога дана све то људи побркали као да су сви попили са господином Бебеом пуне чаше оног заводљивог жућкастосмеђег пића, и кад би чак и трезни престали да обраћају пажњу на све оно што је сада нама, овде, барем трезнима јасно), побегао је од њих у кухињу да се мало одмори од можда претеране љубави којом су га обасипали, или то није била љубав већ тражење; сви су тражили нешто од њега: Бебе, попиј са мном, Бебе смеј се са мном, Бебе воли ме, Бебе дај ми свој новац, Бебе забави ме... Није ни чудо што је био онако блед... Дошао је, побегао је од њих, а они су се сви довукли за пар минута и напунили кухињу својим бучним и нападним смехом (и плачем), својим одглумљеним одушевљењем или исто тако одглумљеном увређеношћу што их је напустио и занемарио... али ко сам ја да судим о понашању госпде, они можда пролазе кроз неке посебне школе које их уче како да у свакој прилици одреагују, како да увек покажу свој друштвени статус и племенитост свог порекла. Бити природан у њиховом свету вероватно је исто толико неукусно као што образи сељанке, румени и здрави, не важе за лепоту по њиховим мерилима. Сваки свет има своја правила, поштујем ја то.

Попили смо по неку, господин Бебе и ја, а нисам тад ни слутила да ће се, ето, због њега, доброг и нимало кривог, мој живот потпуно променити...

Не знам шта су му урадили, али он је заувек отишао... А, ето, осећам се као да су се са тим попијеним пићем наше

судбине везале за сва времена, као да је неко ставио лисице на једну моју и једну његову руку, па ме он сад вуче у провалију која је њега прогутала... И не само мене... Ту су и господин и госпођа, ту су и Лулу и онај са шалом, и господин Нино који је толико плакао на сахрани, тужни господин Нино који је господина Бебеа изгледа највише од свих нас волео... Почели смо стално да се срећемо на суђењима, и ја се чак понекад осетим помало поносно на тренутак, што сам, и не желећи, постала део једног таквог друштва, сви су они велика господа и кад их погледа човек све је на њима беспрекорно, од одела до негованих руку, док ја моје кријем иза леђа (на тренутак замало да кажем иза леша, али ја никог нисам убила, иако једина кријем своје руке). Сви у сали кад почне суђење део су истог света, коме ја не припадам, а ето, господин Бебе са својим невидљивим лисицама увукао ме је у тај свет, не знам зашто, можда као сведока, да некоме испричам праву истину о томе како се све то заиста догодило, ако никоме другом онда овој чистачици која чисти судницу, и која је једина део света којем ја припадам и који можда верује мојој речи.

Дакле, сећате се, господин ме је унајмио, након онога са псима, да дођем и помогнем им око сахране. Опет ме нису позвали да чистим. Штета што нису, штета што сам икада прихватила било који њихов захтев, ни оно са псима није било у реду, требало је да још тада схватим да су они чудни и да имају неке посебне прохтеве и да их се клоним... Али тад кад је дошао, говорио је тако лепо, као спикер на радију, хвалио ме је и рекао да бих им ја заиста учинила велику услугу кад бих прихватила нешто што је њима од велика важности... За ту реч сам се заправо ухватила, за реч „услуга“... Добра услуга... Ја сам њима потребна, очекују од мене велику услугу... Није ствар у чишћењу, него ме они ето зову као пријатеља, као неког са ким су се повезали оне вечери кад је била забава, ми ето делимо нешто заједничко, то је као заједничка тајна, ми против света, ми имамо неку мисију, а мисија је да господина Бебеа отпратимо како доликује, јесте да ће ту бити мало глуме, али глума је део света коме они припадају, а и ја му сад некако мало припадам па ћу се лако научити и сама, уосталом зар нисам хиљаду пута гледала како се госпође понашају, имам ја довољно година да могу веродостојно да поновим нешто слично... То ме је преварило, тај сујетни осећај који је у мени пробудила могућност да ја господи чиним неку услугу и да ме

они ето моле... Ма нећу их ваљда дуго пустити да ме моле, било би то од мене заиста безобразно, неће се они вратити да ме поново моле ако их сад одбијем; сад је једина прилика да им заиста покажем да сам достојна тог поверења које су ми указали... И тако прихватих, сва зарумењена. А новац који ми се при том нашао у рукама постао је битан тек касније, кад сам га се сетила, кад је требало да вратим дугове и купим све оно што је недостајало и што месецима нисам себи могла да пружим... Наравно, био ми је тад добродошао. Тад је већ увелико био мој, и нисам осећала никакву грижу савести док сам га трошила... Истопио се брже него што су се осушиле сузе на мом лицу, проливане на сахрани господина Бебеа.

И нису то биле лажне сузе, кад сам схватила на чијој сахрани ја глумим тугу, права туга је истог трена заменила лажну. То већ данима покушавам да објасним судијма који су се ухватили само за голе чињенице.

Ви знате, кажу они, да сте учествовали у превари. Знам, кажем. Зашто сте пристали, је ли због новца? Није, кажем. Онда зашто? Господин ме је замолио, нисам могла да га одбијем.

А нисте ли помислили да је то погрешно, кад сте се тамо нашли, и кад су вам прилазили као његовој мајци, изражавајући саучешће, над мртвим телом покојног господина? Није ли вам прорадила савест?

Није, кажем. Да сам отишла, изгледало би ми као да сам издала господина Бебеа. Јадан, не би имао ни мајку да му на сахрани заплаче, да није било мене.

Али, ви нисте његова мајка, госпођо Франсин.

Судијо, свако је свачија мајка, није уопште битно, и свако на свачијој сахрани може заплакати.

Кад им тако говорим, мисле то је старост.

Стара жена, убијена радом, без манира, уплашена, крши руке и крије их иза леђа. Не зна шта да каже у своју одбрану...

Пусте ме да седнем па испитују господина и госпођу, баш су се спремили да њима смрсе конце. Осим ако се нешто не деси, па сви они испадну невини на крају, а једино ја испаднем крива... (Чини ми се понекад да ме господин Бебе храбри и милује по коси, као тетку коју није имао, и да ми каже: „Не брини Франсин, чак и да сви кажу да си ти крива, ти и ја знамо ко ме је убио, а ко је на мојој сахрани искрено плакао. Стрпи се само, све ће то проћи, добри Бог гледа одозго на све нас и о свима нама води рачуна.“ И онда ја мислим да је добри господин Бебе моја тетка, она коју нисам имала, и која ме чува

чак и сад кад су ме сви напустили. И тада ми није тешко што је он лисицама везан за мене и што га вучем свуда са собом, где год да кренем, и што стално видим његово бледо лице, онакво какво је било тада кад смо пили оно пиће, уморни и скривени од свих, и онакво какво је било кад сам као мајка пришла да га пољубим последњи пут пре затварања ковчега.)

Господина и госпођу питају неке друге ствари. У вези са фирмом. То уопште не слушам, мада некако изгледа да је то главно. Зову и некакве вештаке који онда пишу дуге и досадне анализе о пословању фирме пре и после смрти драгог господина Бебеа. Кад на ред дођу господин Нино и господин Лулу, они само причају глупости, плачу и оптужују један другог називајући се погрдним изразима који се обично употребљавају за жене сумњивог морала... Суђења су зато скандалозна, и долази много новинара... Госпођица је чак покушала да унесе пудлицу на суђење, па кад су је избацили имала је нервни напад и морали су да зову породичног лекара да је смири и да јој уобичајене лекове...

Некад и мене новинари нешто питају, али брзо одустану, мисле ваљда да немам шта важно да кажем, обична чистачица.

Ја волим понекад да попричам са чистачицом из суда, занима ме како ће се све ово моје завршити и хоће ли ме строго казнити, а она је сигурно чула за многе предмете и зна нешто о суђењима... Каже ми она једном да судије исто као и ми ваљда чисте неку прљавштину. Зашто кажеш ваљда, питам је. Па зато јер ми не можемо знати шта они раде, они су други свет. Можеш ли ти бити судија, Франсин? Наравно да не могу. Не могу сви бити судије, каже ми она. Не могу сви да чисте, неко мора и да прља, иначе би све стало. Такве разговоре некад воде чистачице, иако људи то не знају. Људи мисле „чистачице чисте“. Као кад детету од две, три године говориш да би га научио нечему – чистачице чисте, пливачи пливају, судије суде... А неко остари и задржи то мишљење да чистачице само чисте, пливачи само пливају, а судије само суде. Наравно да ја не судим. Мени суде.

Они су други свет, каже ми она, ми то не разумемо и не морамо ни да се трудимо.

Заиста се осећам као странац у свој тој гужви око суђења, иако сам малопре рекла да сам на тренутке поносна; то је само најситнији делић секунде који одмах замени помисао о миру који сам имала у свом скромном животу и који ми је сад једном

заувек помућен. Желим свој мир. То је једино о чему заиста маштам. Чим уђем у судницу, све ми засмета. Светла, раскош, галама, сво то глуматање и неприродно понашање, смејање без разлога које је тек део увежбаног опхођења, које се сматра пристојним и шармантним за разлику од достојанственијег ћутања. Ћутање су ипак оставили нама, неукима, и чудацима који избегавају живот са људима. Ћутање, можда мисле, доказ је кривице. Зато говоре, галаме, ускачу један другоме у реч, журе, одговарају на непостављена питања...

Све ми смета, та одела због којих су спремни да заувек жртвују свој миран сан, сва та узбуђеност око доброг гласа и угледа, око новца који ће фирма изгубити...

Само желим да ме оставе да се вратим у ону моју малу собу, са вратима отвореним (која ипак размишљам да почнем да затварам пред господом, да их закључавам изнутра да ме они у својим одвратним мрачним собама не би закључавали споља, са псима или без њих). Не узбуђујем се као сви они и не знојим испод скупог оковратника, јер нисам много тога ставила на коцку. Никад превише нисам имала, улагала сам мало, па ми је све што сам током година добијала као поклоњено. Ништа никоме нисам отела, било ми је довољно оно што сам могла да зарадим, и била ми је увек чудна та глад, та ужасна невероватна глад коју сам виђала код господе, глад која није дозвољавала да икада било чиме буду задовољни. Моја глад празног стомака била је увек подношљивија.

И јадни, добри господин Бебе морао је да пије да би заборавио на глад, своју глад или туђу. Морао је да бежи у кухињу и да пије с послугом. Ја нисам никад ни од кога морала да бежим. Јадни господин Бебе, на чијем је погребу туђа мајка заплакала...

Не бежим чак ни сад, мирно чекам да се све ово оконча. Док седим тако, док посматрам, размишљам о свему што је било, размишљам и о томе ко сам ја и како сам провела тај свој скромни живот који се сад пред сам крај прља и уружњава... Прља се, заиста; дозволила сам оно нешто што нисам смела – да уђу у њега они који не цене чистоћу, који сами не знају да чисте и који друге плаћају да чисте уместо њих. Дозволила сам то ја која сам живот провела чистећи, у нади да могу постићи једну скромну ствар, остварити један мали сан, а то је да на свету постоји бар једно чисто место.

Седим у судници и посматрам људе око себе, заузете својим животима и својим обманама. Кад изађу, остављају

папириће, масне отиске, флеке од писаћег прибора, некакве мрвице, заборављају ствари на столицама, које одгурују у брзини и не врате на своје место хрлећи ка вратима... Ужасно изгледа свака просторија, свако место које су напустили, сваки трг, сваки простор у коме нешто славе, чак и они простори који служе да се у њима одаје пошта Богу. Или мртвима. Свуда, свуда прљавштина где год је човек прошао.

Чудо једно, шуме нису прљаве, тамо где људска нога није крочила, реке такође, планински врхови покривени снегом, белим, недирнутим... Небо је чисто...

Волим чистоћу... Тражим је у свему. А ето, не могу је створити, не могу је ни код себе више пронаћи. Чак ни после толико суза, а кажу да плач може и душу да очисти...

Сад само седим и посматрам, и помало се свега присећам. Чекам како ће се све то завршити. И замишљам велику, огромну метлу, замишљам и великог чистача, који ће једног дана почистити сав тај лом.

Владимир Конечни

ТРИ ПЕСМЕ ИЗ ЧЕТИРИ ГРАДА

Одисеј мобилни међ Сцилом и Харидбом

Са севера је Одисеј мудро упловио у запенушане воде овог мореуза, знајући опасност. Знао је да ако преживи, треба потом само да скрене лево и стићи ће на прелепу Итаку својој оданој женици Пенелопици пред свануће седмог дана, зависно од расположења те недеље моћног громовника и оног мањег, увек љутитог и љубоморног, с трозубим харпуном. Но, урликну баш тада, као један, верна му посада кад увиде да почиње, с десна, брод да ждере вртлог, захуктали и огромни, опаке Харидбетине, окрећући се све брже и брже кад осети слатки укус брода. Но Посејдон би тада мека срца и баци Одисеја неверника и неплатишу, подлог човека што би жртвеног јарца за себе присвојио, а не олимпијском богу дао, отпада и изрода једног скоројевићког, заправо непостојећег, са острва што га нико није видео, а најмање Хомер матори и болећиви, беше тог дана мека срца, Посејдон свемогући, после Зевса први, те Одисеја на супротну, леву обалу усмери, у ствари, да завара пробисвета, да се нада спасењу, кад тамо га Сцилин спруд, горопадни, оштар а невидљив, у заседи чека и све ће му коске до једне у парампарчад разбити и ајкуле и друге све страшне немани морске нахранити. Зацерека се Посејдон, бог свих мора и подморја и госпар Еола олујног и свих животиња и морнара, кикоће се гласно па одјекује од наказе Харидбе до чудовишта Сциле. Но не даје се лако

Одисеј, слушајући Атину и Растка Петровића што викаше са обале сицилијске, одлучи се на крајњу меру не би ли Сцилу избегао и калабријско стругање спруда њеног, па рукама хитрим свеза посаду, одану му, вољену, да је не преплаши, те из паса извади говорно чудо што му га даде сама Атина у храму своје у Сиракузи где јој се поклонио и јагање са падина Етне жртвовао. Обрће Одисеј мало сјајно чудовиште што слуша и прича, окреће га овако и онако, ал кад случајно типне на црвену тачку, одједном

искочи на чуду Громовник OMNITEL, слика и прилика. И почне му Буца Најмоћнији померати прсте по чудићу, све брже и брже, палце обе руке, а уз то још осети мудри Игачанин да му се свест мења: прво се сасвим замагли, а потом му пред очи дођу све нијансе зеленог па плавог и на крају кристално пребело бело: одједном нови Одисеј осети, осети да схвата, да мало чудовиште има број свој, естонски, 372 56 156711, и чу шапат Атине да му ваља утипкати 381 64 2005700 не би ли Бели град добио. И он учини то у 14:32:22, 14. фебруара 2014, на дан Трифуна Светог, што воли лозу винову, празилук и бостан више од љубакања, лажног и наметљивог, што га срамно обећава Валентин, битанга трговачка, уз увеле цвећке, ђинђуве и вечере уз свеће да се женама умили и додвори. Штуцну Свети Трифун и нареди Одисеју, њега ради, не би ли га од Сциле спасао, да напоји себе и посаду вином сицилијским, рујним из Аволе, те да стене мрке и спрудове невидљиве, калабријске, храброшћу, лудошћу и пијанством преброди.

Баш тако учинише митски Одисеј и Грци са Итаке митске, те преживеше митску Харидбу и Сцилу из пијаног ината, следећи упутства митских богиња и светаца, мудре Атине и Трифуна, радног, српског и плодног. И тако ударише тук на утук онима којима је све добро, честито, праведно и јуначко – само мит.

Но кад испловише јужно на јонску пучину, и скренуше улево према Итаци и Пенелопици, увиде мамурни Одисеј да му чуденца за пасом више нема, да су га прождрале оне опаке немани, Сцила калабријска и Харидба сицилијска. У свести својој новој, уплаши се да ће се све аждаје и але светске убрзо дигитализовати, уз помоћ анб-а, агенције националне за безбедност, али се примири, јер му се у оној првој, прастарој свести јави сећање – дично, дрчно и светло сећање на лепе драгуље, на велелепну ризницу милих му пркоса, утука, фатализма и здравог српског ината.

Месина – Ређо Калабрија – Месина
14. фебруара 2014.

Електрони блискости

Откључао је хотелску собу и ушао.
С интуицијом богатијом од женске,
осетио је да је у међувремену она
била ту. Статика је преплавила собу.
Штагод да је додирнуо, ма чему да
је пришао, варничило је и врцало.
Код радијатора, варнице бујности
њене; у купатилу, оне што их њена
мекост одаје; крај прозора, кад га је
мало отшкринуо, варнице слаткости
облина чврстих њених; на јастуку,
искре њеног протезања мазног по
сну дубоком; а негде поред фотеље,
ватра из очију њених нестварних и
мисли њених тананих о сновима,
јави и бесаници. Непојмљиво му је
било зашто је дошла овде кад није
могла да зна да је залутао у овај град.
Уходи га... или он њу, региструјући
електроне блискости што простором
врве и варнице из тела и свести њених.

У Новом Саду, 3. фебруара 2014.

Одједном сунце

Засијало је без молитве моје,
одједном, хтењем само својим,
пркосом и каприцом – не знам
да ли жалним или суревњивим.

А некад давно сам тако дуго
чезнуо за њиме, желео га из
душе и срца, венуо због њега
и чекао га, као ћутљивог неког
Годоа, намћора немог небеског.

Сунце моје сребрно и црвено,
златно, риђе, трепераво, усијана

та далека звезда чини се да жели
да ме заслепи. Осећам да ме
презира кад чкиљим у њега.

Но нема ничега на овом свету,
приземном и небеском, лепшег
од мог сунашца, мада знам да
оно, у сржи свог звездасто и
ватрено лудог, за човечуљке
непојмљивог, бића жели да ме
спржи. Даћу му се, предаћу се,
певушећи песму из крчме на
Волги: „У разврат огрезла, ја,
твоје сунашце.”

У Београду, 17. јануара 2014.

Јана Растегорац Вукомановић

ТЕГЛА

Брзо се умива и спира насмејаност с лица. Тамо су натрпани изрази, поцрвенеле фаце и мирис масти који не може да поднесе. Треба му одмицање од тога и фали му нека радња, неко одвијање, да се нешто конкретно мења у његовом животу. Не да му само маса ткива са надутиим огрубелим шакама набацује пошалице. То нема никакво значење, нема место. Догађаји морају бити јасни и имати своје место. Заправо кретање, свако кретање мора имати ред. Не може да обради оно што се опире сукцесији. Престаје да види. Или увиђа да није ни видео и то га чини нервозним, гони на иритирано цупкање.

Напољу, птице са задатим али непредвидивим мелодијама и случајност раста грања могу се занемарити. Може се пролазити поред њих као неагресивних и плутати у миловању нејасних прилива самодовољности без питања са стране. Та природа лако може не постављати питања. Лако може морати не постављати питања. Рецимо као да унутрашњост постаје присутнија са својим кулисама, њени садржаји блиски чулу додира, оног виртуелног којим се чепрка по призорима одређених видео игара, гладе или шчепају речи појединих френдера, грабе ритмови окачених песама на уоу тубу. Смеса ослобођене интраактивности и самомилованих зачетака мисли делује тако обилно као да на њој нема процепа, а ваља је талас, одакле он долази није упитно. Шта држи ту смесу, зашто толико тутњи и има ли ту облика, како се толико контрадикторних чепова нађе да запечати пукотине које прете чак и пре него што настану, свега тога нема док може да присили питоми околиш да ћути. С масним шакама је већ теже. Хладна вода му цури под кошуљу, средином груди ка пупку, голицаво непожељно, дражи га уживањем које наслућује. Бес га обузима још више. Чупа дугме и цепа случајно део крагне, наслања се рукама на каду. Напињање мишићног ткива испод шлица прати расположење. Набио би понекад тај уд на шиљак, распорио би његову шиљатост неком другом шиљатијом, да има храбрости. Шта он хоће од њега, дођавола, докле. И мрзећи га слади се блиским оргазмом у коме пуца тренутно сва горчина и излива се да га обузме потпуним гађењем према

ономе што види. Увлачи кошуљу у панталоне и враћа се за стол блед. Претходно је пустио воду, дакако. Говоре о комшијиној новој жени која је нешто брзо почела да се гоји. Жваћући кожицу пилета док секу парче свињетине, размењују значајне погледе који навешћују опсценост доласка новог бића на свет.

Размишља да ли да одмах излети напоље или да само подстолним лупкањем ноге пропрати тако грубо присутан разговор и испроба своју издржљивост. Пулсирајућа напуклина покушава да се спаси идејом о херојској победи над кукавичлуком. Ждрепчева крв се точи и пурпурне капи падају на столњак већ видно умашћен и затрпан мрвама. Мутне чаше са отисцима прстију гурају се између овала на којима почивају бивше животиње. Помињу Радована кога су већ неколико пута приметили како се шуња у ситне сате. Очито то што је локација на којој је примећен кућа Славке, чији се муж упокојио нема ни три месеца, наводи их на озбиљно-искежену станку у жвакању и размазивање углова усана рукама давно испрљаним од хране. Он додаје у тањир повеће парче меса и прождире, гута мишићна влакна, сисајући парчиће сала без осећаја да било шта улази у њега осим речи које чује као из даљине. А ти си ми нешто утањιο, је л' те хране тамо у граду? Косу му већ захватају пламенови, глава га сврби, а задњица боцка. Што си сам дошо овамо? Извињавам се, брзо се враћам, каже уз киселкаст израз, бацајући виљушку. Нема га већ у просторији.

У дворишту је лакше, кокошка, потпуно неопажена, кљуцкањем пресеца његов видик, који већ инверзно тоне ка отвореним ожиљцима, пребира себе-нежно по њима. Као да уши већ помало крваре, те се у њима брзо нађу у цепу напипане слушалице андроида. Добро фитују на отворима, таман толико да ништа не може ући од необјашњивог пуцкетања доле грања и кокодакања несвесног да није на трпези. Мириси штале умањено су непријатни после загушљиве распојасаности од које се спасао. Сварљива мелодија и прихватљивост голог зимског пејзажа. Мир. Не-немир. Али нешто грчевито тера стопала напред, нешто је разливано у мишићима.

Зашто не могу сви бити тако податни ритму и тако читљиви? Подупире зид на који навалује маса знојавих шака, црнила под ноктима, неких које се отварају и затварају, неких које стежу једна другу, које се трљају једна о другу, неких које се прободене врте на ражњу, неких које цеде парчиће пресног меса по другима. Нигде празног простора, све је попуњено

њима, почињу да му истискују листове на ногама и да гамижу уз бутине. Само да не стигну до очију, хвата се ужурбано погледом за једно дрво јер уши више не успевају да се закаче за песму. Док се креће ка дрвету, примећује предмет међу грањем. Окачен. Тегла? Шаке су се већ стопиле, испуниле га, ушле у шупљине костију, даве један по један орган у трбушној дупљи. Нешто је у тегли. Кукицом зенице прикован за тај облик. Великом брзином је ближе јер кретање има смер. Гађење у желуцу, подригује ужасну смесу киселине и масти, на језику му је зло. Шта је у тегли? Већ је довољно близу, али поглед му је замућен. Стаје, осећа задиханост и снажним напором који сакупља из исцрпљености опажа јасно, да је у тегли, у прозирном раствору – свињско око.

Боривоје Минић

ШЕСТ ПЕСАМА

ЧЕСТИТКА

Нимало песнички
нимало славно
балансирати на једној нози
у тоалету хотела просветара
непостојеће земље
избегавајући зев огледала
журећи да поскидам прње и поручим пиће
да сперем понижење још једног дана
бедних послова и обешених џепова
размишљајући о свима нама
који нисмо газили у крви до колена
ни јуришали на непријатеља
који смо животарећи у споредним улицицама
укљештени између земље и неба
рата и мира
закаснили да уживамо у звуцима рингишпила
лепоти наслаганих година
за нас је било готово
пре него што је заиста почело
и зато нам је далека мудрост племенитих Грка
патос Cantosa и љупкост лукова
не маримо за трубе и кринове девојачких образа
не дижемо поглед према небу

ПИТАЊЕ

Одувек сам крио воду у ушима
ратовао са чешљем и пертлама
имао нокте брже од маказа
осмех припитомљеног шакала
одувек сам носио даљине у очима
растао међу псима и травама

кретао за сенкама
у гомили губио дах
одувек сам отирао ноћ с усана
бежао од суза и обала
плашио се дана
ветру тражио крај
али док сам у подножју
плавог зида режао
на хартију су капале речи
нежне и радознале
снажне и веселе
боље и мудрије од мене
знам то можда није много
али до ђавола
зар није довољно

МАЛА ПРОДАВНИЦА УЖАСА

Све приче су испричане
мапе исцртане
касно је за Троје и хероје
велике љубави што оду у дим
од заноса остаде кашљуцање
перутање и љуспање
продужена капитулација
а презирао си ослонце
зналачки порубљене и закрпљене
неспособан да мрзиш
ниси умео да волиш
и зато имаш
свој мали пакао
умивај га и чешљај сваког јутра
крвљу фарбај образе
када заплаче пребирај по жилама
звечкај костима
храни речима
биће леп
блистав и страшан
твој пакао
док крупња и расте
ти ћеш се смањивати

зато вежбај
залегни на реку
дечијим песницама лупкај по прозору
дремај у облаку
буди спреман за покрет
када се границе истопе
гласови утишају и изједначе
неће приметити да те нема
да је остао сам

ЗАГРЕВАЊЕ

Све чешће устајеш на леву ногу
нигде десне
а и лева
једва да је твоја
једва да си још увек ти
овај незнанац што слеже раменима
скривен иза браде и бркова
у војсци прегалаца већ 13 година
трећину времена без крова и снова
тумач и роб ћудљивих мена
кише ти спирају име
ветар разноси презиме
вашарски лутак зачаран крчањем црева
сатима што полазе и враћају се
без храбрости
зрнца лудости
са лажном браћом у црном колу
губећи последњи
најдражи новчић
и питаш се
шта би радио
да си голотињу заволео
земљу и корење жвакао
да си месечину сркао
од пужева учио
колико би издржао
у меко засвођеним данима
копнећи на млаким

прочељима доколице
можда је
ово почетак
темељ и скела
притка за другачије
нежно и ћудљиво биље
можда је боље када је горе
тежи пут једини
зато стегнеш зубе
олижеш ране и промениш крв
јесењи лист те усправи
грумен пронађе чашу
сутон дотакне дланом
уфлека небом
кажеш ХВАЛА
гомилаш и чекаш
да једном када куцне час
свему даш облик
и пронађеш место
скочићеш лаган
са туче ногу
пар стотина руку
са очима из старих филмова
смешећи се
као да знаш готово све
спреман
да у томе
идеш до краја

УЧЕНИК

Са првим сунцем враћаш се на зидић
куцкаш га и послушкујеш
није мало имати полазну тачку
ослонац и прибежиште
ако крене по злу
није мало имати пријатеље
једни те смирују сенкама
други поздрављају лавезом
добро вам је тако
када сте заједно

и док лагано забацујеш главу
пиво постаје злато
а ти сањаш срце свуда под храпавом кором
лекције таме и слатка буђења
сретну младост која се понови
видиш и лутања у чопору
сочне кости и гозбе на ђубришту
лешкарење у трави
без амбиције да се промени свет
бољи су и мудрији од тебе
зато одустани од свега што знаш
врати се у клупу и крени испочетка
да учиш од свега
несебично се нудећи свему
и једног дана
неког од наредних пролећа
озеленећеш сасвим неочекивано
од луде главе до врхова прстију
или ћеш не марећи
опуштено махнути репом
онако зе себе
у инат свима

ОСМИ ДАН

Само пијачари воле понедељке
посебно јутра
кад читав град крмеља и зева
дозиваш их сада
када по ругању у леђима и колену
можеш да пребројиш сваку кошчицу
сваку проћердану годину
да их је било више
да су барем трајали дуже
да помаже абракадабра
да се вратиш на Аду
на топле обронке лета
када се чинило
да се и без крила може полетети
када си скакао у реску воду

невољно израњајући
када си по опустелим стазама
могао залутати у причу
налетети на Ивицу и Марицу
оклеветану вештицу
испијати пиво са прецима
нестрпљивим потомцима
када су сати поново били
спокој камена и раскош огреботине
лагано приближавање
никако жаљење
можда си тако могао трајати
умирен дубином
наслућен крајичком ока
у игри светлости
по моћној крљушти
навикнут на чуда
одласке и доласке
безбројне преласке
чувајући забрављене нежности
можда си тамо морао остати
сада то знаш
док ти кљове звецкају
коцкице леда под кожом котрљају
док чопор гладних живуљки
неуморно у потаји
долази главе
још једној години

Упознавања

Габријел Гарсија Маркес

СМРТ У САМАРИ

Слуга, престрављен, дође у кућу свог господара и рече:
„Господару, видео сам *Смрт* на пијаци. Упутила ми је знак претње”.

Господар му даде коња и новац и рече:

„Бежи у Самару!”

И слуга побеже. Те вечери, господар се на пијаци сусрете са *Смрћу* и рече:

„Јутрос си упутила знак претње мом слуги.”

„Није то знак претње” – одговори *Смрт* – већ изненађења што сам га видела тамо, тако далеко од Самаре, где баш вечерас треба да га покупим.”

ТРАГЕДИЈА ОЧАЈНИКА

...Трагедија очајника који се бацио на улицу са десетог спрата одиграла се тако што је падао преко прозора, интимности својих комшија, мањих личних несрећа, скривених љубави, кратких тренутака среће, чије новости никада нису стигле до заједничких степеница, тако да је у тренутку удара о тротоар улице променио читаву своју концепцију света и дошао до закључка да је овај живот, који је кроз лажна врата заувек напуштао, у ствари вредело живети.

Хорхе Луис Борхес

БОДЕЖ

У једној фиоци налази се бодез. Израђен је крајем прошлог века у Толеду. Луис Мелиан Лафинур¹ дао га је мом оцу који га је донео из Уругваја. Еваристо Кариго², једном га је држао у руци.

Они који га угледају, морају на тренутак да се поиграју с њим. Упозорава да чини и више од онога што су од њега тражили. Рука се жури да стегне жестину која је очекује. Покорно и моћно сечиво, поиграва се у футроли.

Бодез жели нешто друго. Он је више од структуре направљене од метала. Мушкарци га осмишљавају и обликују за једну веома одређену сврху. На неки непроменљив начин, бодез је тај који је синоћ усмртио једног човека у Такварембоу³, и бодези су ти који су убили Цезара. Бодез жели да убија, да пролије опору крв.

У једној фиоци у радној соби, међу писмима и скицама, бодез вечно спава, сањајући свој наивни сан тигра. Рука се охрабри када њиме овлада јер оживљава метал, метал који у сваком контакту с убицом предосећа за шта су га људи створили.

Понекад ме ражалости. Таква чврстина, таква вера, тако угодна и невина охолост а године, узалудне, пролазе.

ОДИН⁴

Једне ноћи, на двор Олафа Тригвасона⁵, који је примио нову веру, стигао је старији човек, замотан у плашт и са шеширом који

¹ Luis Melián Lafinur, уругвајски есејист, професор и политичар, ујак Хорхе Луиса Борхеса.

² Evaristo Carrigo (1883–1912), аргентински новинар, утицао на историју танга.

³ Tacuarembó, град у северном Уругвају.

⁴ Главни бог у нордијској митологији, бог мудрости, песништва, магије.

⁵ Олаф Тригвасон (960–1000), био је краљ Норвешке у периоду између 995. и 1000. године. Одиграо је значајну улогу у покрштавању Нордијаца.

⁵ У латинској митологији представљају богиње судбине.

му је ободом прекривао очи. Краљ га упита да ли зна нешто да ради. Странац одговори да зна да свира старинску харфу, да приповеда о Гудрун и Гунар⁶ и на крају помену рођење Одина. Рече да су дошле три Парке⁷, да су му прве две прорекле велику срећу а да је трећа, у бесу, рекла:

„Дете неће живети дуже од свеће што гори крај њега!”

Потом су родитељи угасили свећу како дете не би умрло.

Олаф Тригвасон није поверовао у причу. Странац понови како је прича истинита, потом извади свећу и запали је. Док су је посматрали како гори, старац рече да је касно и да мора да иде. Када је свећа догорела, потражили су га. На неколико корака од краљеве куће, Один је био мртав.

Превод са шпанског и коментари

Ана Стјеља

⁶ Сестре Гунур и Гудар представљају значајне личности из нордијске митологије.

⁷ У латинској митологији представљају богиње судбине.

Умберто Саба

МОЈОЈ ДУШИ

Непрекидно мучење теби је тек драго.
И све ти знаш, душо, што би могла знати;
патња теби прија, и баш ништа друго.

Ил` је можда смелији ко обманут буде?
тај који се сам себи не сме откривати,
суочити са казном сопствене пресуде?

Али, душо моја, ипак си дарежљива;
због којих туђих разлога се не радујеш,
којим лажним пољупцем ти срушена биваш?

Бол је за мене попут летњег дана лаког
кад високо место пред мојим оком ту је,
и откривам га тако у облику сваком.

Ништа није скривено; близу се указа
куда мисли моје или очи гледају.
Тужна је моја али осунчана стаза;

све лежи у том, чак и сена је у сјају.

КА ДОМУ

Душо, ако мислиш да довољно тако
лутасмо, да сад закључамо одају,
када се у њу вратимо са сумраком,
и направимо мало пролећа на крају?

Трст, нови град,
који мужевно неко дечаштво има,
бујало је међу морем и бреговима,
сасвим без мере и облика;
где за уметност нема никад
доколице, или тек постоји
у срцима становника, у тој боји

младости, или у покретима неким;
 све смо истражили, баш све до далеких
 места, по најчуднијим градским странама.
 Сад кад се с вечери буди у нама
 потреба да се вратимо себи,
 да уђемо где сам те с пуно љубави
 увек слушао и где је лако теби
 да посматраш грешке које правиш?

Кроз ту патњу сакривену,
 из бола најстрашнијег и тајног,
 данас ћемо, душо, спевати поему.

МЛАДИ ШЕГРТ СА КОЛИЦИМА

Добро је наћи у нама изгубљене
 љубави, помирити се с увредама;
 а ако те живот изнутра слама
 ти напоље кренеш.

Отвори прозоре ил` се спусти право
 у гомилу: видећеш да треба мало
 за срећу: животиња, игра са шалом,
 ил` одећа у плавом,

дечачић, шегрт са колицима,
 рашчишћава улицу, виче из свег гласа,
 и кад наиђе на низбрдицу, тог часа
 не трчи, већ лети са њима.

На улици тада затекне многе људе
 који вичу кад се одмакну са пута.
 Што је више гомила гласнија и љута,
 он с песмом бржи буде.

ВРАПЦИ

Скакућу по крововима
 цвркутави врапци. Двојица се отимају

око парчета хлеба које би хтели
кљуновима да измрве на балкону.
Одлазе у јату на починак...

Птице су:

у Природи сублимација
гмизаваца.

Умберто Саба (1883–1957), један од најзначајнијих италијанских песника двадесетог века, рођен је у Трсту као Умберто Поли. Његов отац, који је прешао у јудаизам да би се оженио, напустио је породицу, па су младог песника гајиле мајка и дадиља. Од 1903. студирао је латински, немачки и археологију у Пизи, али се због менталне исцрпљености убрзо вратио у Трст. У социјалистичком часопису „Il Lavoratore“ објавио је прве радове и у том периоду упознао је Каролину Вилфлер која ће му постати жена. Прву збирку поезије штампао је 2010. и од тада ће се потписивати као Умберто Саба. Од 1919. живео је у Трсту, држећи књижару-антикварницу, страсно заокупљен куповином и продајом старих књига и антиквитета. За време рата, био је принуђен да прода радњу и да се са породицом крије да би избегао депортацију. Последње године његовог живота обележиле су књижевне награде, борба са депресијом и зависност од опијума. Преминуо је годину дана након срчаног удара.

Еугенио Монтале

Зло овог живота много пута спазих:
беше поток што кркља загушено,
беше листић што сасушен је свен`о
у сплету, коњ што сруши се на стази.

Добро не спознах, изузев тог чуда
које нам равнодушно открива Бог:
беше статуа сред дремежа подневног,
облак и соко подигнут у снази.

Блед и замишљен подне провести,
крај баштенског врелог зида сести,
слушати кроз трнове и грање
лет косова и змијско сиктање.

У пукотини тла уз грахорицу
пратити кришом црвене мраве
како се час кидају, час сплићу,
сплетом својим гомилице праве.

Посматрати кроз листове горе
где далеко подрхтава море,
док по брежју оголелом пада
трепераво кричање цикада.

И ходећи под сунчевим зрацима
у сетном чуду што из срца крене
осети да је живот и труд с њиме
у праћењу тог зида који има
на врху стакло боце разбијене.

Еугенио Монтале (1896–1981) италијански песник, писац, уредник и преводилац, рођен у Тенови као најмлађи од шесторо браће. Напустио је редовно школовање стичући образовање интензивним читањем и слушањем предавања из филозофије. Започео је студије соло певања, али је одустао да би се потпуно посветио књижевном раду. Био је редовни сарадник угледног листа „Соггiete della Sera“ у којем је објављивао чланке о књижености, музици и сликарству. Његов најплоднији књижевни период датира из времена које је провео у Фиренци, где је објавио једну од својих најбољих збирки „Le occasioni“. Од 1948. па све до своје смрти живео је у Милану као књижевник, држећи предавања на универзитетима у Милану, Риму и Кембриџу. Нобелову награду за књижевност добио је 1975. Дела: „Ossi di seppia“, „Le occasioni“, „La casa dei doganieri e altre poesie“, „Tutte le poesie“.

Препев са италијанског и белешке
Бојан Белић

Тумачења

Вук Крњевић

О ПЈЕСНИШТВУ БОРИВОЈА МИНИЋА

У пјесништву Боривоја Минића треба подразумијевати двије основне фазе које су омеђене двјема обликованим поетским цјелинама. Прва, објављена је у збирци „Црни Тројан“, Просвета, 2009, а друга је цјелина у рукопису који је припремљен за штампу а носи назив „Загревање“.

Боривоје Минић је од оних пјесника који имају унутарњу потребу да искажу тјескобе оних стања у човјеку када се још увијек бира пут наставка живота без предрасуда али и без смирења. У том трагању пјесник исписује сва она стања која су највећма дилеме како да се унутарњи живот препун недоумица преточи у поетске слике које ће најпотпуније исказати душевне сукобе и тегобе. Исписујући и исказујући те недоумице Минић је слике свакодневног живота преплитао у пјесничку форму језичких исказа стварајући симболе што непосредно исказују неизвјесност даљњег пута. Ти симболи имају, мада изговорени свакодневним жаргоном младог човјека нашег доба, понекад и у аргоу улице, тананију декоративност, враћајући се језичким ткивом и у давну прошлост, у кафанске штимунге наших романтичара који су се опијали вином, а Минић ће се опити пивом које ће му омогућавати да се слике трагања спонтано појављују. Пјесник ће када нестане чаролија свакодневнице којој младост даје виталност изрећи опомену да треба изнова почети. Тако ова руковет стихова, у затвореним поетским исказима, говори о томе како живот клизи и нестаје отварајући нове дилеме и просторе неизвјесности.

А „Загревање“, обимна руковет стихова, указује на то да је наставак пута пјевање о отрежњењу.

У првом циклусу пјесама, „Цедуље“, пронаћи ће читалац ранијег Минићевог пјевања размишљање о пређеном путу и о

томе да су бука и бијес опако доведени у питање јер је све оно што је ново стање душевних недоумица претворено у сазнање о опуштености и пристајању на опетовање и да пјесма која је реализована само потврђује оно што се збива без изгледа да се пронађе пут неизвјесности у извјесност. Све су то обичне пјесме, како би рекао пјесник. Тек други циклус пјесама „Загревање“ именован као „Раст“ покушаће да прокљувати узроке опуштања и препуштања свакодневници и јаловом животу којег он назива малом продавницом ужаса, или одбројавањем, да би у пјесми „Загревање“ дошао до стихова да је можда боље када је горе и да је тежи пут једини.

Пјесник тежи томе да свему да облик и да стања довијања замјени сазнањем да зна готово све решен да у томе иде до краја.

Али млади људи с којима пјесник комуницира довешће га до сазнања да трајно осјећање промашености живота и тежње за истинском промјеном нису проблеми младих људи јер они живот живе као да је све нормално и да нема потребе за промјеном. Минић је у тим разговорима дошао и до нове структуре пјесама, до пјесама дугог стиха.

У трећем, најцјеловитијем циклусу збирке „Загревање“ именованом као „Тајно оружје“ откриће се сва дубина пјесникове неизвјесности да живот учини самоодговорним а стихови буду свједочанства самоспознаје да је одлагање заправо линија мањег отпора које јесте самозаваравање. Али ту, за Минића, тек почињу истински проблеми јер отрјежњење не значи и проналазак правога пута. Унутарња драма добија трагичне димензије. Поспрдно постаје трагикомично а путеви самоспознаје још су увијек магловити. Међутим сила самоспознаје не значи само ослобађање од илузија већ и тежњу да се расточени живот пјесников ослободи свих натруха самодовољности. У исповиједној пјесми „Честитка“ он ће запитати младог човјека, покуњеног и накљуканог ретушираним фотографијама, гдје му је одиста срце. Констатоваће да се његова чистота троши узалудно и самосажаливо.

Ослобођен илузија које имају романтичарски призвук огољени живот отвара питања на која тек треба дати одговоре. Праве и вјероватно жалобне. Нове Минићеве пјесме су свједочанство поетске нарави о томе да ослобађање и јесте почетак драме људске судбине.

Зато се с увјерењем може констатовати да је Боривоје Минић на пјесничком путу који очекује и њега, али и његове будуће читаоце.

Мирослав Радовановић

ПРИЗВАНА МАШТА

(Љубинко Дугалић: ПИЛУЛЕ ЗА ЋУТАЊЕ, Центар за туризам, културу и спорт, Сврљиг 2013)

У збирци песама „Пилиле за ћутање“ Љубинко Дугалић остварује песнички свет који призива машту с ону страну свести и искуства. Свет песничког певања несводљив је на свет реалности без обзира на подстицај и обиље које уметност црпи из свакодневног живота. Наслеђени облици се повлаче пред снагом новооткривених. Стилске и обликовне иновације уткане су у преображајне токове. Мисаоно понирући у свет нових облика Дугалић успева да изврши преображај утисака у свет речитих симбола:

„у прастаром шевролету возим се
Беверли Хилсом. свуда око мене
ствари које светле: *ваздух трепери*
као да небо гори, спрема се олуја
– као у Сарајеву у време владавине
Валтера Првог.

у установи за јавно свлачење младих
девојака попио сам пиво које мирише
на виршлу. на тротоару затекох
звезде у бетон засађене. са именима
и презименима и осталим ознакама
као на споменицима народним херојима
у Мионици.

ево, сатима возим се у старом шевију
и трагам за порцијом црвеног меса.
оног што мирише на месо, а не на хартију
на којој исписујем број телефона
црнокосој шанкерици.“

(Песма са Happy End-ом)

Проблем песничког статуса у свету дезинтегрисаних вредности и неусклађених односа између материјалне снаге савремене цивилизације и њених духовних садржаја избија у

први план. Те фаталне пукотине света и бића песник поставља као основу која руши све велике митове фиксирајући исконски немир човека који певањем оживљава снове, нове облике и истинску слободу. Универзалне идеје претопиле су се у домен индивидуалне свести. Појединачни суд и лично искуство је радикални обрт који уздиже Дугалића и његово певање творећи симболично-конструктивни простор:

*када осамљен кроз шуму шеташ
не дозволи да те остарелог
завара девојчица са марамом
од црвеног неба.
њена корпа је препуна понуда.
њена бака има велика уста.
њена бака има велике очи и уши.
да те лакше чује и види,
да те лакше прогута.*

*и када осамљен кроз шуму шеташ
она није прилика за тебе.
ово није бајка, ово је шума
без граница.*

(Марама од неба)

Кроз певање Дугалић историјску свест претвара у индивидуалну саображавајући је својим жељама и моћима кроз просторе имагинарне сликовитости. Песничка оствареност у збирци „Пилуле за ћутање“ је утешна визија прожета принципом сумње и довођења у питање свега постојећег. Рушећи систем вредности света у коме траје и који му је наметнут, песник сужава круг могућих извора и комплексност усмерења говорећи о аутоматизму у који је бачен. Бродолом цивилизације је успешно дочаран као темељна збуњеност пред ходом безумља и крхкошћу људских и песничких моћи. Фатализам стихије све разара, али песнички крик је гест превазилажења тескобе и бесмисла модерне историје. Дугалић недвосмислено наглашава идеју о органском јединству човека из света, о дезинтеграцији вредности које заплъскују људски живот:

2.
*приликом отварања пакета
откуцао сам недозвољену поруку*

*за приступ. будите упорни
и покушајте поново, рекао је
женски глас из кутије.*

3.

*можеш почети, рече тек окупана
израчка опружена преко меканог песка.
не брини, све ће бити у реду,
попила сам пилулу
за све врсте ћутања.*

4.

*не радуј се и не очајавај
савршена моја. и без тебе
знам да ћутање не постоји.
ја бих да неког имам
на мојој страни
док трагам и тугујем за собом.*

(Пилула за ћутање)

Човекова сизифовска фигура у Дугалићевом певању није идеализована, али одише неукротивошћу нагона за слободом, делатним чином који доводи у питање утврђени поредак и вредности. У збирци песама „Пилуле за ћутање“ извучене су довољно снажне слике које дочаравају ништавило, али и истинску песничку висprenост и духовност која продира у суштину. Дугалић слика сукоб индивидуалних жеља и индиферентност друштвеног механизма, наглашена је свест да интимна лична драма представља основу самога света:

*двадесет први је век.
ускачем у кревет
са телефоном у рукама
и слушалицама у ушима.
светлуцају екрани у близини
на њима неотворене поруке
и препорука за сутрашњу
антивирусну вакцину.
не знам да ли ћу заспати.
не знам да ли ћу се пробудити,
упркос великој жељи
да одсањам нешто
непоновљиво.*

*ово је
двадесет и први век
и све је
стварност.*

(Двадесет и први век)

Дугалићеву хуманост у певању врло често наткривљује насиље, случај, стихија... Појам уметничког песник остварује као протест против условности животног положаја и као резултат саображености са тајнама света. Имагинарна удруженост духа стално је конфронтирана против судбинских сила зла. Човек, односно песник, има потребу да се суочава са разочарањем или бекством у просторе духа. Уметничка визија живота у „Пилулама за ћутање“ рађала се као потреба објашњења човекове ситуације и његове немоћи да се потврди у негостољубивом свету. Песнички израз ирационалне авантуре је заправо жеља за отпором, трагање за обалом извесности. Метафизичка загладаност у поноре властитог бића црпе снагу из човекове одлучности да остави траг на белини папира, да представи елементе људског искуства располућеног између крхкости наде и свесне стрепње од изненађења накомстрешених прилика. Стваралачки чин Љубинка Дугалића је несигурни ход кроз маглу искушења да би се потврдио етички смисао уметности о човековим лутањима и надама, заблудама и сазнањима:

*хајде да ухапсимо кишу.
хајде да звиждимо са возовима.
хајде на небо планине да вратимо
и трчимо кроз равницу.
хајде да успавамо море.
хајде бродове за подвезнице
да привежемо, сидра у пахуље
да претопимо.
хајде врапцима да отпевамо
баладу о коњима код Троје.
хајде блато да прокувамо.
хајде сабљу да искујемо
и насмејани се огледнемо
на сечиву као у ведром дану.
хајде крилатог коња да оседламо.
хајде све да оставимо
и одемо из ове воде.*

(Ожиљци испод коже)

Милица Миленковић

ПРИЧОМ ДО НЕБА

(Виолета Јовић: ДЕВЕТИ ТОРНИК, *Бдење*,
Центар за туризам, културу и спорт Сврљиг, 2014)

Свом литерарном прозном идиомском опусу, Виолета Јовић придружује седму књигу насловљену *Девети торник*. Ова збирка прича формално одступа од претходних шест књига (у питању су романи), али језички, идејно и тематски стоји у комплементарном низу са њима: књижевница ни овога пута не заобилази руралну средину и сељака који је, по свему судећи, најбољи носилац говорних особина сврљишко-заплањског говорног типа. Другачије и не може бити, јер је дијалекат очуван код староседелаца и малобројних становника српских села. Отуда се никако не сме сметнути са ума значајна функција коју имају све књиге на дијалекту објављене у нашој земљи: оне су не само немерљиво благо очувања нашег језика већ и сведочанство једног времена и начина размишљања нашег народа – самим тим и изузетан допринос српској културној ризници.

Својим формалним обележјима прича захтева сажетост, јасну мотивацију и оправдану улогу сваког мотива у служби фабуле коју протагонисти имају да изнесу пред читаоцем. Виолета Јовић познаје правила писања и њених петнаест прича заводе својим сажетим, затвореним и живим ткањем. Народни мелос избија из готово сваке реченице, он се распламсава у порукама дубљег значења, у причи која готово да нема краја, јер њен крај није могуће досегнути материјалним очима. Ако је за једног од наратора ове књиге (*Богу иза леђа*) асфалтирани пут залог и задужбина председника општине, тако је и за све људе оно што креирају *пут ка небу*, пут којим се стиже до виших духовних сфера у којима настаје човеково поновно рађање, а са њим и обнављање људскости. Оне људскости која је у савременом добу готово заборављена.

Донекле је неколико прича ове књиге (*Кој сам ја да ти судим, Богу иза леђа, Море? Морее!*) критика данашњег друштва у којем су ред, рад и морал заменили бизарност и глупост, губитак осећаја за туђу невољу, одбацивање васпитања и поштовања других људи. Све оно што је чинило стари српски сеоски живот (па и грађански) остало је у једном времену, остало је да

буде један непокретни тренутак у понављајућем кругу минутних обртаја. Тако је последња прича ове збирке насловљена *Дванаест и пет*, алегорија заустављеног и прошлог времена, онаквог какво га налазимо у опустелим селима и на станицама где се вечно чекају возови наместо којих стиже смрт.

Протагонисти ових прича типизирани су ликови сељака сврљишког краја. Иако именовани (Милостивна, Генче, Вукадин, Живана, Драгољуб, Славка, Душка, Видинка...) они су безимени представници једног менталитета и једне људске нарави укореење и изникле на широкој ливади, плодној њиви, под огромним небом. Они су подељени на мушкарце и жене: у тој подели *жена треба да буде покорна. Кокошка не поје, него петљ. А она сноси и праји гњездо*. Као приповедач мушкарац је објективни посматрач бруке своје жене (*Вашиар*), делатељ у сопственој судбини (*Тућа кућа*), носилац терета старог веровања (*Омаја*), тужни нарицатељ над страдањем у рату и слободи (*Кој сам ја да ти судим, Богу иза леђа*), заштитник кућног огњишта и породичне части (*Ђавоља работа*). Жена је мајка и домаћица – њој су непознати светски путеви, али када их упозна схвата да јој је једино потребно породично гнездо у којем може да свије своја крила и да у том скученом простору пронађе своју бесконачност (*Море? Мореее!*). Међу браздама сеоске идиле и поштеног живота понекад изникне кукољ који једино мудрошћу може бити искорењен (*Генче, Вашиар, Ђавоља работа*).

Иако се појављује као минус-присуство, појам приче заузима важно место у овим идиомским резбаријама. Посегнувши за симболичком карактеризацијом ликова, Виолета Јовић подсећа читаоца на значај имена и старо веровање да име предодређује судбину. У причи *Тугомир* о несрећном животу једног Тугомира, ауторка каже: *Остаде и овај тужна прича на крај и питање: да ли се негде горе, куде се срећа дели, дели једнако на сваку главу, ел кад се дете роди стари треба да отворе пенџер да мож да улегне срећоноша и да му не кваре послу, ни тџ, нити па после – кад сваки дџн кад дете окају тугу помињују и призивају? А мож си је све негде и записано, много пре него што се роде и Срећко и Тугомир?* Прича је можда већ записана на некој невидљивој страници судбине, можда је човек сам исписује, а можда она тек настаје након свог завршетка када је човек на педаљ од ње – онолико далеко колико му је потребно да је заокружи и исприча. Неке од ових прича су тако и настале: остале су иза неколико речи – *Генче је Генче!, На брег смо?!*

или *Море? Мореее!* Овим последњим упитно-узвичним коментаром и метонимијом (*море* – именица, *море* – узвик) испричана је једна хумористичка прича која заводи опширним казивањем бабе Видинке о проводу на мору.

Последња прича у збирци симболичног наслова *Дванаест и пет* једина је приповедачка целина коју износи наратор у првом лицу, али на стандардном језику. Испресеца на је кратким дијалозима на дијалекту којим сељаци прекраћују време и чекање на железничкој станици. Све њихове приче остају на опустелој станици која је метафора прошлости и оног јединог што је од ње остало сачуваног у језику. Тако и ових петнаест прича *Деветог торника* („баксузног дана у години“) остају као сведочанство нечега што полагано нестаје. Тај се нестанак може зауставити једино нечим новим и живим: причом која ће оживети са сваким новим читањем. Виолети Јовић је то добро познато и она изузетним даром и надахнућем гради свој пут на књижевном небу.

За све читаоце који су упознати са романескним опусом Виолете Јовић препорука за читање ове књиге готово да није ни потребна: иако сажете, ове приче носе јак емоционални набој као и досадашња остварења ове ауторке. За оне читаоце који први пут долазе у додир са једном књигом на сврљишко-заплањском говору, збирка прича *Девети торник* није само капија којом ће ући у сврљишко село и упознати душу честитог и мудрог сељака наших простора, већ и добар повод да прошире своје читалачко искуство квалитетним литерарним стваралаштвом Виолете Јовић.

Чедомир Љубичић

ПРОСВЕТЉЕНИ ИЗЛАЗ

(Микица Илић: ЛАВИРИНТ БЕЗ ИЗЛАЗА, *Биндер*, Београд 2014)

Потврђена приповедачка зрелост Микице Илића (Сремска Митровица, 1972) донела је две значајне ствари и за писца и за оне који су му наклоњени: умеће да причом озиди бол и присну везу између лепоте коју опажају спољашња чула и лепоте унутрашњих вртова и гајева.

Најновије прозно остварење Микице Илића *Лавиринт без излаза*, креће се, уместо, од загонетке до одговора, обрнутим следом.

На тако сазданим темељима поетика Микице Илића успева да одржи преко потребну равнотежу између пренаглашене емоционалности и неопрезно употребљених симплификација, и све то аутентичним стилем у коме су најочљивије две најсјајније медаље – бриткост језика и луцидност мисли. Управо такав приступ краткој причи најзаслужнији је што се читалац кроз текст креће од слика претпостављених машти до великих духовних истина.

Најновија књига кратких прича Микице Илића на најбољи начин доказује да аутор сопствену приповедачку мисију не третира као уметност маскирања осећања и унутрашње патње. Смртан и понизан пред Богом он признаје страх од смрти и као такав у крупни кадар свог виђења, апстрактног и стварног, ставља једног јединог човека и његов судар са немогућношћу да савлада трауму због неминовности.

Она страшна пошаст савременог човека, познатија као празнина са свим својим епифеноменима, може се избећи само ако сте окружени књигама које емитују етеричне мирисе надахнућа.

Вероватно да и сам Микица Илић, када је отпочињао исписивање првих редова *Лавиринта без излаза*, није ни био свестан да му је једну битну смерницу дошапнуо Вилхелм Хајнце: *Нека сваки уметник ради за народ у који га је бацила судбина и са којим је провео своју младост: нека настоји да дирне њихова срца и испуни их задовољством и радошћу, да одржи, појача и опле-*

мени њихово весеље и благостање, да им помогне плакати кад плачу.

Лавиринт без излаза управо је таква књига. Књига која чула брани од грозне свакодневља и неутошног кајања прошлости. Искусном љубитељу књижевности, са великом километражом прочитаног, неће бити тешко да установи да је књига *Лавиринт без излаза*, одрасла и укоричена на мајчином млеку Чехова, Кафке и Хармса, али то само потврђује чињеницу, поприлично неуобичајену у новијој српској књижевности, да постоје аутори који се не стиде да личе на некога већег од њих самих али да, истовремено, јако и упечатљиво могу да докажу да су своји и оригинални без обзира што ће им многи препознати небиолошке очеве.

Микица Илић је један од оних књижевних посленика који веома добро увиђа лаж савремених животних токова и презентује га са осмехом у исказу, уинат, углавном, идеолошки установљеним ауторитетима, и све то свесно чини зарад победе естетског над шићарцијским интересима, управо поменутих, књижевних ауторитета који текућу српску књижевност гурају у кал у којем никада није била. Наравно, аутори попут Илића добијају само лимитирану славу и пажњу, а ови други могућност за улазак у историју српске књижевности која ће се, срећом, једном у далекој будућности, ипак, ревидирати. А тада ће (по наивном уверењу аутора овог текста) нестати ти стварни инспиратори најгорих културолошких модела у раној фази двадесет првог века.

Тада ће, вероватно из магле, изаћи дете из приче *Најтужнији дан у мом животу*, дете чији плач не чују ни његови родитељи од сопствених жецаја, од разарајућег жала због смрти парадигме наметнутих вредности и силоване историје народа којему припадају, а да, притом, тога нису нимало свесни.

Данил Хармс дефилије причама: *Математички компромис, Договор, Тактична обука, Игра, Спомен племенитој души...* Чехов, отмен и, мало, са правом, надмен појављује се и нестаје у већини кућа у којем станују приче из књиге *Лавиринт без излаза*.

Кафка, депресиван и непокојан, жртва хроматске традиције једног времена, корифеј аристократске елеганције, у причама: *Срећа у несрећи, Лек за мизантропију, Алтер его, Сироти мали врапци*, јавља се попут духа који музиком из клавира који не пушта звуке жели да саопшти да је људска природа у средњем веку говорила божанским језиком, у ренесанси људским, а од Гутенберга наовамо – сопственим.

Но, ипак, интелектуалне претензије узора на књигу *Лавиринт без излаза*, не могу бити јаче од високих уметничких домета пишчеве природне магије и због тога што је Микица Илић писац коме су узорни нешто као лична карта, а оно што је вечити моменат уметничког виђења реалности (а зашто не и апстракције?), није ништа друго до пасош којим прелази границе уметничке свести и свакодневне социјалне, тривијалне јадиковке.

Микица Илић, рафинираним искуственим осећањем за емоционалну снагу уметности просветљава путеве објашњења времена у коме живи, времена у коме су други живели, времена које нас гута – из оних углова у којима је екстеријер у сукобу са природом, а ентеријер толико беспрекоран да, у сваком тренутку, може да заличи на човекову способност да се снађе у природи разнородних интересовања.

На лединама постмодерних хтења у намери да се у највећој конзументској и искористљивој дози дохвати *бренд*, често се за шаке ухвати стигма, еволутивно непромењена, потпуно индентична са духовним агонијама утврђеним у митолошком наслеђу.

Ипак, светлост приче, као једне од базичних књижевних форми, рађа се из неочекиваних природа, из заборављених општих места и из најмање очекиваних хтења да се достигне чистота, савршена у сажетости катализатора нагонске похлепе за постојањем лепоте мисли.

Поетика Микице Илића саздана је на темељима изграђеним од просветљене радозналости и трагачког импулса и не представља ништа друго до ехо разговора са вечним питањима. Дакле, док други очекују одговоре на вечна питања, Илић са њима води живу и димамичну конверзацију а да се, притом, ниједног тренутка не превари да уђе у велики хол монотоне прозе. Језик је јасан, једноставан, пријемчив, али оно што поетику Микице Илића издваја од других је архитектура, а она је бујна, богата, имуна на површност, освежена колоритом који сукоб светлости и сенки своди на праву меру.

Микица Илић је написао ову, апсолутно аутентичну и самосвојну, књигу кратких прича као једини могући крик многим ништавилима и понижавањима којима је човек изложен. Некада доминатно осећање захвалности према великодушној природи и свест о суштинској повезаности свих облика живота замењени су етосом припитомљавања. Суштина људскости постала је супротност природном свету.

Глобално акумулирана културолошка штета довела је до веома распрострањеног губитка оптимизма и наде. Одбијање суочавања са поразима и декаденцијама само ће још више учврстити самоубилачки настројен песимизам. Визија разградње ограничења актуелне реалности може донети први значајан корак у правцу ослобођења. Не можемо више деловати у оквирима које диктирају скрнавитељи слободе и слободарства. Илић то, засигурно, није увидео први али се, несумњиво, бескомпромисно усудио да о томе напише књигу несавршених анђела оловке.

Зоран Туцаковић

О ПРОКЛЕТСТВУ НАДЕ

(Димитрије Јовановић: ПРОКЛЕТСТВО НАДЕ, Медија клуб
Навигатор, Краљево 2014)

У необичном филму „Бунраку“, названом по традиционалном јапанском луткарском театру, који слика далеку будућност где влада апсолутни закон јачег уз широку употребу хладног оружја, са мотивима испуњења завета и освете, један од главних јунака изговара следећу тврдњу: „Љубав је привремена. Нада је вечна.“ Наравно, филм и поред несумњивих философских претензија и спорадичних уметничких узлета не успева да се извуче из глиба онога што последњих деценија масовно производи тзв. западњачка култура.

Димитрије Јовановић је својој збирци дао назив по једној од заступљених песама, „Проклетство наде“. Везујући проклетство за наду, оставља нас да се домишљамо да ли нада бива проклета због нечега од нечега, или проклетство сама исијава услед непостојања оправдања за властито постојање, просипајући слапове проклетства по свему унаоколо. Када су затроване „све вредности света“, када „воде потапају сећања на претке“, док потомци и не знајући умиру „мада још весели за трпезу седају“, било каква нада имала би елементе бласфемije, зато што се изгубила свест о суштини и о упоришту у смислу. Треба ли да пристајемо на лаж да *нада последња умире*, да се човек *нада све док живи*, уместо да и у највећем незнању будемо спремни да остваримо оно трагедијско и узвишено: „Нека буде што бити не може!“, вођени благословеном мишљу о аманету за будућа поколења? Но, сведоци смо да највећи српски песник – философ, који је овај народ напојио витештвом и слободом, и који је у *Горском вијенцу* исписао за вечност ову очајничку девизу, бива проглашен инспиратором и апологетом геноцида, и то од веселих и насмејаних изасланика „страног и домаћег зла“ који „цепове нашим смртима пуне“. Циљ и јесте да нам одузму претке, да нас лише права да будемо потомци, да нас развенчају са слободом, да нам огаде наше јунаке, да нам загаде наше мораве, да обесмисле нашу прошлост и да нас затрују будућношћу у којој са радошћу пристајемо на властито истребљење. Зато и нарко-

тик „нада“ више служи заговорницима нашег уништења него што може да нас одржи пружајући нам некакву компензацију за недостатак воље, храбрости и достојанства.

Безнадно а постојано призива Димитрије Правду, Доброту и Лепоту као симболична исходишта Оца, Сина и Светог Духа. Светост Правде оличена је у именицама испуњеним суштином, самим тим што адекватно именују појмове и ствари чинећи једно са њима. Такве су следеће речи: плод, дах, Шумадија, Морава, сећање, преци, зора, праг, смисао, време, молитва, душа, светлост, тајна, завичај, лепота... Ове узвишене речи животом се наливају одговарајућим глаголима, као реализацијом и постворењем принципа Доброте. Правда тако бива милосрдно испуњена Добротом, а све се заокружује придевском глорификацијом принципа Лепоте. На пример, када моравска зора „наше дрхтури снове“, а Морава „наше односи снове“, не пристајући на ћутање док „ситне падају кише“ и док само у сећању сељака крај Мораве живе приче које „све отварају видике“ – просто осетимо моравске таласе у оваквим лирским склоповима. На песку крај Мораве исписани су нам животи, а на том песку „нечитка слова сричемо“. Овде већ запажамо да лирско трансцендира у виши исказ, тако да се намерно врши одступање од очекиваног „нечитка сричемо слова“. Ипак, лирско милујуће таласање јави се повремено и без призива моравског жубора, и то када се успомене плету у снохватице, у безвремену у којем је песникова душа „смртоносну тражила утеху“. Тим распоредом и давањем примата придеву – као потврди принципа Лепоте који од Светог Духа исходи – постигнуто је да и душа (уз свест и Мораву) добије свој ток.

У свему што грле корице ове књиге, од прве до последње песме, уочљиво је хтење песниково да сажме, односно сублимира поменута три принципа, да уза све сумње, тугу, незнање и свест о неумитном поетски сједини Правду, Доброту и Лепоту, задржавајући првотно и неприкосновено право да дише слободу, и да се за њу бори до краја. Успева, при томе, да мисао естетски заодене и без употребе придева, као у стиховима:

*живот смрт
прориче*

*молитва је сишла
међу усамљене
који љубе тајне постања*

*песник разлаже
страсти
на предахе и уздахе*

*философ
у ништавило загледан
ћути.*

На Његошевом трагу, спреман да крст и тежак венац понесе, Димитрије зна и да *васкрсења не бива без смрти*, па иако је земља у којој лежимо „једина отаџбина наша“, премда се повратком у завичај гробу своје враћамо, он познатом стиху додаје још смисла, позивајући се на поменуто неприкосновено право, и устврђује да „царства слободе нема пре смрти“. Спреман је наш песник да пркосно овде, на овоме свету, истраје оно времена које му је записано, не заборављајући изречено и не праштајући учињено.

Тако Димитрије исписује сопствену молитву, без намере да пред другима потврђује своје одавно укорењено *Вјерују*. Туга је његова ужасна и велика, увећана множином трагичних српских јунака и недостојношћу њихових потомака. Но, *шта је пророк ако не прориче тугу*, и шта је него потврда достојанства када нам песник саопштава: *не тугујем / само јави отварам врата / да снове не угуши*, а при томе остаје најчешће самотан на мегдану *узалудности људској пркосећи*, и присећајући се да је некада са друговима, којих је све мање, другачије слушао звуке. Остаје наш Димитрије и даље рад да дознаје, пошто запитаности нема без жеље за спознајом, па нека његово питање остане и на крају овог приказа утисака поводом збирке песама „Проклетство наде“:

*На коју страну окренути лице пре молитве
А не бити сенка која тражи успомене.*

Недељко Терзић

ЖИВОТ КАО УСЛОВНА СЛОБОДА

(Јоан Баба: ОБЛОЖЕНЕ ИСТИНЕ – избор из поезије, двојезично издање, препев са румунског на српски језик Иво Мунћан и Богданка Петровић, *Либертатеа*, Панчево 2013)

Говор поезије, да ли је то космички однос појединца према свему у чијем је он средишту, а сваки човек је у свом средишту ма где се налазио или је то дар изабраних да искажу своју представу актуелног живота? Да ли је уопште поезија тајна или је живот тајновит, а она покушава да га разобличи, наравно, увек безуспешно, јер он има те космичке предиспозиције да се мења и да мења? Како доспети до истинске спознаје поезије, или до поезије као истине? Питања су на која песник Јоан Баба даје својеврсна тумачања, без правих одговора до којих читалац мора доћи сам у књизи поезије *Обложене истине*. Песникове облоге у књизи су – речи и он тај духовни медикамент здушно експлоатише. Своју поетску опсесију аутор је заокружио троуглом са још двоје врских стваралаца-преводаца, Богданком Петровић и Ивом Мунћаном, који су свом ширином душе и свим ангажовањем *ego-ratia*, писца ишчитали и превели на другу језичку и говорну обалу. Конструкција књиге је таква да аутор управо у једној поезији, као протоку реке, нуди две обале, избегавајући већ потврђено да се песма по песма читају паралелно у сазвучју два говора. Од прве објављене *Popas în timp / Предах у времену* (1984), до данас је објавио тридесет шест књига, прошло је тридесет година и дошло право време да се појави један овакав избор.

Прва, од четири целине у књизи, је *Времплов* у којој писац читаоца доводи до персонификацијског значења и улоге точка који уме и да трокира у својим обртајима, баш како то свакодневно бива и следи у наредном животном дану, немирном, усплахиреном и још једном отргнутом из њему намењеног цивилизацијског тока. Песме у овој поетској целини оваплоћују човека видно забринутог и замишљеног над судбином свог времена. Како најбоље исказати сав осећај мучнине, ако судбински то већ ниси доживео? Зато Јоан Баба ни случајно није неми посматрач, он је тај који указује на свеprisутност зле коби и гнусобе који су већ прострујали њиме или његовом близи-

ном. Одупире се и раздужује, тихо приносећи горко уздарје згаслом ватромету провидне имагинације као оличењу свог предсказања. *Госпођа историја* је песнички сажетак препун порука и опомена у којем писац путем компаративног односа надреалног са сурово реалним, разлаже људске судбине и разврстава ликове и групе, скоро драматуршком игром са животом. У овој целини је и насловна песма „Обложене истине“, посвећена Луђијану Марини, песма са исуканим дуализмом као у уводном дистиху, а овде оличена само у дуализму последње речи стиха – (не)реалности. Па сад верујте, или и даље живите у крајолицима без тла под својим ногама. Толико је сигуран у своју песничку мисију да слободно крстари разним друмовима и одредиштима, са разним знаменитим личностима и веома смишљено, често и непомирљиво полемише као ходочасник до једва видљиве тачке у даљини. Трећа целина *Продубљена вера*, садржај је песама којима се писац носталгично обраћа протутњалом времену које нема намеру да отписује у попису свега што је проживео, са нескривеним емоцијама према драгим ликовима и догађањима и са стрепњом да само још мало њих зна то што је он сазнао – да смо сви ми људског рода и порода, у свом животу само на – условној слободи. Несебично, неким сасвим обичним стварима удахњује поетску слику, неке сасвим обичне, професионалне оријентационе појмове смекшава и даје им лирске тоналитете и ту децидирано оптимистички транспортује појмовно смисао – продубљене вере: *Колико год био дубок очај / Нада је на површини*. Управо претходна парадигма; да смо у животу само на условној слободи, уводи у четврту песничку целину *Долазак и пролазак*, или песниковим речима – *А у троуглу Човек Време и Космос И свако гледа наспрам другог*. Ход човеков кроз надреалистичке слике и пределе, сукоб са космичким бескрајем, путевима међу неравномерно постављеним имагинарним догађањима до адресе са четири зида и спознаје себе и свог бивствовања, жалом за оним што је било и онима који су били, до усклика заједно са онима који улазе у тајну живота, јер *изникло је ... из продуженог пољупца*. Прошавши кроз слутње овоземаљске и космичке, Јоан Баба се успињући на њему својствене ниске висове Паноније, иако зна одговор, ипак пред свима нама пита: Шта сам ја онда заправо? Одговор ће однекуд сам одјекнути.

Аулаистички дистих испред сваког поглавља је сам себи опортун, оно што је речено у првом стиху већ је демантовано

или у супротности са реченим у другом стиху, а посматрано глобално на свеукупну поезију сложену у овом избору – је желатинирани сублимат урбане мистификације натурализма и рурална демистификација надреализма, с амајлијама и симболима у пртљагу ношеном на плећима прапредака, а који сада и аутор мора да носи даље. До ко зна докле?

Обавезујуће је сваки дистих пажљиво читати, јер он је уводник у поглавље. Уколико у њему читалац не може одмах да дође до спознаје, него тек на крају сусрета са овом поезијом, онда је приморан да дистих прихвати као поговор. Тако је литерарна индоктринација аутора према читаоцу у потпуности духовно империјалистичка.

Овај избор је само предиспозицијска назнака да већ следећи књижевни пројекат мора бити обимнији и шири, односно вишетомни избор свег поетског овог песника.

Сусретања

Љубиша Ђидић

ЗАПИС О ЈЕДНОМ ЗАПИСУ

(Где се помињу Десанка Максимовић, Милан Ђокић, Здравко Вајагић и један непознати средњовековни трудоделник...)

Давне 1974. године возио сам својим дрндавим „фолцвагеном“ Десанку Максимовић у Љубостињу и Жичу. Са нама је био руски песник Борис Дубровин, чију је збирку песама „Пето годишње доба“ Десанка превела за моју *Багдалу*.

Било је касно лето или рана јесен, дан сунчан и врео. Сестринство Љубостиње је било пресећено због такве гошће каква је Десанка, а то ће се десити и у Жичи, тако да ми је Борис шапутао како је срећан што га поред Десанке нико не примећује, јер је важније имати таквог преводиоца „него оваквог песника“.

У Жичи су се те године затекли моји пријатељи академски сликари Милан Ђокић и Здравко Вајагић на конзерваторским пословима.

Здравко је чак урадио један прелеп мозаик Светог Саве који је постављен на улазној капији манастира, а Милан се посебно бавио чишћењем фресака у лучном улазу у припрату. Тамо је открио на јачим бојним наносима фресака чудесне мале цртеже које је неки средњовековни трудоделник урезивао оштром иглом или танушно зашиљеним гвоздом.

У овој конзерваторској опсени Здравко преноси брижљиво цртеж по цртеж на папир а потом на паус.

Одушевљавала га је наива ових „угреба“ на којима се јасно видео јелен, коњаник, лав, пуж, козорог, мала љута зубата звер, руке које машу, једру које плови...

Десанка је збуњено на то слезала раменима, иако је за ту нејасну симболику скривено била узбуђена.

Ко је тај ко је све ово „изгребао“!

Анониман и тајанствен!

Затражио сам од Ђокића да ми дешифрује ову појаву, и тај текст са Здравковим копијама сам објавио у мајском броју часописа *Багдала* из 1974. године.

Када сам касније „у редовној кореспонденцији“ са Десанком подсетио велику песникињу на ту посету и тај текст, тражила је да јој ту *Багдалу* хитно пошаљем. И коментарисала га са дубоким усхићењем, које више није било скривено.

Покушао сам за *Бдење* да нађем, међу доста писама, баш то њено писмо, али га нажалост нисам нашао.

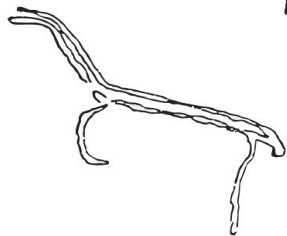
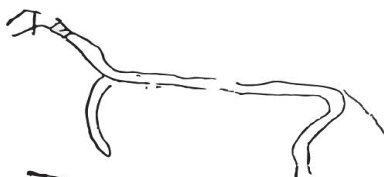
Да сам га нашао, овај запис о минулих четрдесет година за једно лепо сећање (можда и тужно сећање на пуних двадесет година како Десанка није са нама) – био би непотребан.

Осим овог другог записа Милана Ђокића „Над угребима непознатих трудоделника“. Са Здравковим копијама.

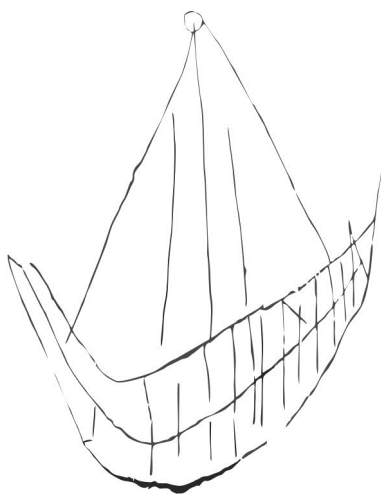
Ипак, Десанки у част, у част њеног усхићења, и свих тих минулих година, овај запис...

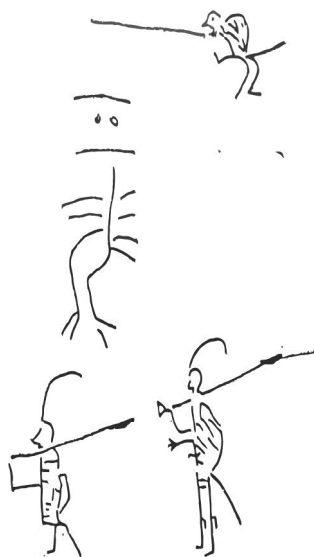
16. мај 2014.

Крушевац

ЕБФ. дрг БВЖ

Цртежи непознатог средњовековног трудоделника

Милан Ђокић

НАД УГРЕБИМА НЕПОЗНАТИХ ТРУДОДЕЛНИКА

Сићушни, готово неприметно урезани у нежно тело фреске, поред крадом писаних потписа или записа. Име, грешност и година. Само то. Запис о присуству, о постојању. Али те минијатурне, невеште цртеже стручњаци једва примете. Јер они говоре другачијим језиком записа или историје. Они су ванвремени, вантренутни, и постоје и не постоје, енигматично ћуте, залуд их је и примећивати. Око сликара конзерватора их је увеличало без лупе. Око које је претраживало милиметар по милиметар болних места ради излечења или залечења. Сакупљати их вредно је колико и макова зрна. Можда није. Увећање њихово дало им је простор тачним прецртавањем, умножавањем у нове димензије сагледавања. Угреби безимених нашли су путем своје невиности мисао која је зацврктала. Недефинисани појам улетео је у срце.

А иза тога похрлили су. Поклоници и послушници, који су следили предводнике. Затим су прошли проходници, печалници, непознати раби и преписивачи, прводелатељи, недоумници, утехописци, самоуки, себри и оклопници, књигољупци, болници и загонетачи, чудотворци. Иза времена остаје нешто, ваздух застаје на њима, ћутња и отђутавање, немоћ која крхке стрепње слама. Незаписано тамним плаштом се покрива. Потписати се на вечном зиду, светости, неповредивости његовој; животињо времена, каква ли си!

Па цретежи сугеришу животиње чудног кроја, невиђено запамћене, смешне животиње, безазлене, животињска бића приближена људској схватљивости. Раскриљује се инсектоцид, као чудна замерка. Отвара пуж свој пут за неизвесност, чију? Поносно прекривају небо рогови јелена из давне Скитње. Руке улазе у видно поље и машу. Вапију. Вичу. Говоре, говоре. Време је ово безимено, доћи ће боља времена, као да допире до нас, сада, док посматрамо оком и прецизном камером ока те руке осокољене висином. Јављају се сподобе, фигуре, лица, обриси недефинисани, њихово јавленије је грч, њихове зенице су укочене. У проходу рука носи копље или дуги штап. Ако је штап – држи равнотежу, ако је копље вршак му је позади. Коњаник иде ивицом брда, он се види до пола, али се види и друга половина са измршавелим и згуреним коњем. Пси не лају за себе. Непо-

менике да не помињемо. Дрво једно само, без одежде, нагости својој услужно.

Али ево шта видимо: човек и инструмент. Он ће одсвирати музикословије, дозвоће песн, слушаће се до услишанија. Његов поглед није унезверен, он лучи благоумиленије. Слушаће га недоходници и старци, слушаће летописци, видари и самотници, пустињаци, безименици, соколници, слушаће великосхимници и мали слушачи, заветодавци, постојаници. И ми.

Мирослав Тодоровић

ПИСАЊЕ КАО ТРАГАЊЕ ЗА ИСТИНОМ

или мисија „књижевног легионара“ – разговор са књижевником Бела Тукадрузом (алиас Мирославом Лукићем)

Може се рећи да је Мирослав Лукић писац, уредник... стваралац која оставља дубљи траг у српској култури. Али, то баш и није довољно акцентовано у најширој културној јавности. Треба истаћи да је Мирослав, Мирко, Белатукадруз, *Бела Тукадруз*... поборник *превредновања* српске књижевности. Лукић је, како то каже Јован Пејчић: *Стваралац на кога треба да се угледају сви они који пишу, јер он је посвећеник који је у служби Речи...*

Творац песничких збирки *Земља Недођија*, *Лас вилајет*, *Moara parasita* (које у подтекстуалности наслова асоцирају на трагичну судбину Србије...), *Песама из романа*, великог романа *Пасија по Амарилису* (још увек невалоризован, чека поштене тумаче. Да је ово велики роман српске књижевности истакли су многи читаоци међу којима и писац Добрило Ненадић). На једној страни, Лукић је награђивао друге, и наградио књижевност српског језика бројним књигама трајне уметничке вредности. Романсијер, песник, критичар, есејиста, антологичар, уредник, оснивач часописа... издавач, борац за естетско вредновање дела, противник „тројки“ српске књижевности које по свом укусу и ставу одређују, вреднују и намећу вредности што је и довело до потпуног обесмишљавања критике и вредновања... Живи и ствара у свом времену, али – *иде испред свог времена!*

Као издавач часописа, и зборника, штампаних на папиру о властитом трошку, али и оних електронских, Лукић је *задужио многе српске писце ма где они живели* и ма ког политичког или верског опредељења били, и то у временима тешким за српско друштво, културу и књижевност. И не само српске писце! Јер Лукић публикује и препеве поезије и песника других народа (Едиција ЦАРСКИ РЕЗ).

Као оснивач награда *Дрво живота* и *Амблем тајног писма*... Лукић здушно подржава нове гласове (Конкурси „Заветина“).

На другој страни, најбоље Лукићеве књиге нису награђиване; Лукић до дана данашњега није добио *ни једну значајнију српску књижевну награду!* У чему је ствар? Да ли зато што је

као књижевни критичар следио Боалоа, тј. био – ма колико то отрцано звучало – *поштен човек*? Што се супроставио „официјацима“, „наметачима“? О томе, и о још многим другим стварима, питамо Бела Тукадруза, у овој години када „Заветине“ пуне тридесет година.

М. Т. *Тагоре је при крају живота молио Господа да га остави још у животу јер и поред написаних песама није написао своју песму. Песму коју жели. Казао је „Ти не знаш моје унутарње збивање, јесам написао 6000 (?) песама али ја још нисам написао своју песму.“ Данојлић се позива на народну, вели: „Само будала може бити задовољна оним што је урадила“. Дакле, увек може боље и више?*

Бела Тукадруз: Данојлић је добро рекао. И Тагоре је дотакао једну дубљу истину. Осмишљена старост има смисла, ако има здравља и бистре памети, да се доврше *недовршени послови*. У животу сваког човека, па и уредника и писца, постоје – недовршени послови. Добар део живота сам проживео као професор књижевности и библиотекар. Мислио сам да, поред других послова и обавеза, овог изузетно жарког лета 2013. *средим нашу сеоску библиотеку* (у тзв. „Великој магази“), али, али... Сусрео сам се са заборављеним стварима. Часописима и књигама које сам више од педесет година упорно сакупљао и довлачио овамо у Мишљеновац. Са *метрима* својих бележница, дневника; са хиљадама концепата, забелешки, нацрта. Пре скоро 47 година помогли су ми добри људи, препознајући моју даровитост, да публикујем танушну плакету *Лакомица* у четрдесетак библиографских примерака. Али, да не дужим – старост треба прихватити, као чињеницу. Помирили се ми са тим или не, иза нас ће остати – *Необјављени рукописи*. И можда ће баш они, век после наше смрти, *бити занимљиви за евентуалне потомке*? И можда ће баш међу њима бити и она Тагореова *песма коју је желео, сањао*?

М. Т. *Како изгледа Ваш радни дан? Шта се дешава у вашој књижевној радионици?*

Бела Тукадруз: Мислите ли ви да је лако описати један радни дан у животу, не Ивана Денисовича, него Бела Тукадруза? Све зависи да ли пада киша или греје сунце... У мојој радионици никад није досадно, ако смем то да кажем. Да би из моје радионице понешто стигло до читавог света, или планете земље, није лако. Али оглашавам се... У априлу сам завршио један позамашан роман, *роман – енциклопедију*, где су додирнута по-

нека од питања која си поставио, али и друга, и где су дати директнији одговори. Сад тражим издавача, али када ћу га наћи, и да ли ћу – то је велика мистерија... Јер ту врсту литературе, или романа који трагају за истином, код нас баш и не воле, ни издавачи ни читаоци, можда...

М. Т. *Зашто псеудоним Белатукадруз, Бела Тукадруз...*

Бела Тукадруз: Зато што има барем десетак песника или књижевника са презименом *Лукић*. Када сам имао шест година, ја сам – штета што је умро покојни Воја Сибин који би могао да потврди причу – говорио: „Доста смо били *Пуде*, хајде одсад да будемо *Дзрдзе*“. „Пуде“ или „Пудини“ надимак је наше фамилије од старине. А „Дзрдзе“ су, опет, били једна фамилија, (можда Буњевци?) наши суседи, један је био склон напијању. Бог да му душу прости, остао је удовац са малим сином, много је несрећан човек био; па кад се напије, „он риче као бик“, пркоси, ваљда Богу и неправди; једва су могле да га смире комшије. У неком лексикону сам нашао „Белатукадруз“, име једног божанства, можда рата, које ми се, не знам зашто, допало, и одлучио сам да га узмем као свој псеудоним. Додао сам му и „Есмер“, и под тим псеудонимом „Есмер Белатукадруз“ штампав сам роман *Доктор Смрт*. Касније сам објавио још неколико књига под псеудонимом *Белатукадруз*; а онда се појавио уредник књижевног часописа Срба у Канади – *Људи говоре* – Радомир Батуран, и он ме је „прекрестио“: поделио је *Белатукадруз* на **Бела Тукадруз**, јер ипак смо ми – како написа – Срби и хришћани и имамо и име и презиме. И тако је то остало. Преузео сам тај псеудоним као своје књижевно име. Нема више, колико знам, ни једног другог са таквим именом до мене. Ето и зато, можда?

М. Т. *Зар писац није више у делу него у имену?*

Бела Тукадруз: Писац је колико у Делу толико и у Имену. Мада је онајвише у Миту. Да сам имао срећу са страним издавачима, рецимо, енглеским, да ли би ми, рецимо, дозволили да узмем, тај псеудоним, као своје књижевно име? Синоними *Belatucadrosa* су – *Belatocadros*, *Belatucadros*, *Belatugagrus*. О овом богу се зна на основу неколико натписа пронађених у северозападној Енглеској. Био је, према енциклопедијама и митолошким речницима бог једног племена, рогати, ватрени бог ратник. Био је тај бог скромног порекла, а чињеница да се његово име различито пише и изговара потврђује ниску писменост његових поштовалаца. Овај континентални келтски бог имао је култ који је био распрострањен од италијанског

полуострва до британских острва. Главни храм је био у Аквилеји на Јадрану, а његово богослужење је такође повезано са давањем воде здравље, као што су оне у Aquae Borvonis (Bourbon-les-Bains, north-east France). Његово обожавање је такође познато и у Аквитанији (оно што је сада Аустрија). Неколико старих коментатора га повезује са Аполоном, а неки савремени теоретичари сврставају га само као вид Аполона... Али, ја сам „покрштен“, зар не, ако не верујеш – провери. Не у цркви, него у, како рекох, оном торонтском књижевном часопису Батурана: *Змија бела као снег* (тамо су објављене следеће моје песме: *Каталог осујећених посвећен несрећној судбини многих Срба у 20. веку, а пре свега Његовој краљевској екселенцији, принцу престолонаследнику Александру „Људи говоре“*, 15-16/ 2012, Торонто...) Писац је највише у заблудама разних врста, недоумицама; не у змијским кошуљицама; ако је заиста вредан, он баш као и змија, збацује свлак, да би засијао новим сјајем...

М. Т. *Да ли ће у будућности уметност бити потребна човеку? Књиге, слика, музика?*

Бела Тукадруз: Ком човеку? Некима никада неће бити потребна уметност! Не ствара се уметност због таквих, колико знам. Пред свиње се не износе бисери...

М. Т. *Како видите будућност српског језика? Свакодневно нестају речи, ТВ је „пуцањ у језик“ нове технологије једу српски језик, идентитет државе и народа се сваким даном топи. Подсетићу Вас да француска академија има за задатак да чува француски језик. А ми?...*

Бела Тукадруз: Језик је река понорница, језик се брани и одбраниће се. Иако има и језика који неповратно изумиру, негде сам о томе читао... Трагедија је кад нестаје језик, јер са његовим изумирањем нестаје не само један непоновљиви свет, него и митологија, питки извори, висока култура. И у САНУ-у се издаје Речник српског језика; свака би библиотека требало да има у свом фонду све досадашње објављене томове тога речника. *Кад први српски министар културе и држава одреше кесу, и снабдеју библиотеку сваке основне и средње школе овим Речником, тад ћу рећи да се нешто догодило, дотле – има разлога за узнемиреност*, поготову кад погледате језик забавних и других емисија на ТВ, или у новинама; мада је довољно да прошетате и неком од прометнијих улица наших градова, од Београда до Ниша, па да видите само *називе фирми; то је невероватно колико има туђица!*

М. Т. У роману „Пасија по Амарилису“ писали сте о ХОКУС-ПОКУС епохи. Да ли смо још увек у тој епоси, да ли је истина тог романа била сметња да роман буде награђен, умножен, преведен? Јер из буџета су превођена дела која нису говорила ни о чему?

Бела Тукадруз: О овом роману можемо да разговарамо неком другом приликом. Уз мали број песника-критичара, који су се огласили поводом ове књиге, убрајам и Ваш текст. Није „истина“ тог романа била сметња да се награђује, умножава, преводи, већ нешто друго. Ја сам ту „болест“ „дијагностификовао“ у часописном издању моје књиге *Провалија српске књижевности...* Међутим, ту моју књигу – пролегомену за превредновање у српској књижевности, нико се не усуђује да објави као посебну књигу, чак ни моји тзв. пријатељи...!

М. Т. Ушли смо у нову електронску галаксију где се оптика простира унедоглед. Као уредник и издавач електронског Сазвежђа ЗАВЕТИНЕ јамачно имате визију о томе?

Каква је будућност те галаксије (Гутенбергове)? Да ли ће мо се „селити“ у друге галаксије и друге начине остављања сведочанстава? Од глинених плочица... светлосних... до??? Шта Ви о томе мислите, као стваралац и покретач и Управник Сазвежђа ЗАВЕТИНЕ?

Бела Тукадруз: Изгледа да имам и визију и мисију. Мисију „књижевног легионара“. *Заветине* нисам случајно покренуо. У једном тренутку осетио сам да треба да се појави после толико векова, у римској провинцији Горњој Мезији, нешто друго, друкчије. То нешто друго, друкчије, најприближније је улози „књижевног легионара“. Нисам, наравно, једини књижевни легионар; верујем да их има још, барем двадесетак; но, чак и да их је неколицина, могли би, реално гледајући на прилике наше савремене књижевности, понешто и да **промене**, пре свега – **д е л о м**, затим и **као критичари**. (...)

Што се тиче Гутенбергове или Електронске галаксије, њихових судбина – зар вам се не чини да су комплементарне? Ту недавно сам препоручио једну вест („Пројекат је заправо плод мојих дугогодишњих размишљања како да се отворе могућности за успешнију промоцију наше књижевности у франкофонском свету. Схватио сам да се уласком у еру електронске цивилизације – интернета, електронске књиге и ајфона – указују и нове могућности за промоцију тзв. малих књижевности, међу које спада и српска. Зато сам, пре неколико година, осмислио пројекат *Serbica.fr* у форми својеврсне електронске књижевне енциклопедије, што је, као иновативан приступ истраживачком раду, одмах наишло на подршку

одговорних са универзитета – истиче Сребро“), која је део наше стварности, *стварности српске књижевности и културе*. Ето, и ми имамо српске електронске енциклопедисте, википедисте, видећемо колики им је домет. У принципу – према свецу и тропар. Ми смо жестоко окаснили – свуда! Ја сам Сазвежђе ЗАВЕТИНА покренуо из сасвим других побуда – јер ме је милошевићевска Србија као издавача прибила уза зид, сатерала у *гето*, а у томе су после припомогле и наше „вајне“ „демократе“...

М. Т. *Шта пишете сада? Какви су планови за будућност, ако се уопште у оваквој Србији може зборити о будућности, поготову културној.*

Бела Тукадруз: Не само сада, ја сам одувек нешто писао. Што се тиче планова, то је помало у Божјим рукама, како каже наш прост и верујући народ. Спремио сам неких шест књига есеја за штампање, међутим, *не видим издавача у Србији, који би то штампао, имајући у виду теме и садржај тих књига*. Да ли ће се неко и када одважити да објави моја дела, макар она из 2005–2006, у 22 тома? Шта би то требало да се догоди? Да ми брат или шурак *постану министри*? Тек се у том случају не би догодило!...

М. Т. *Многи писци су писали нове верзије својих дела. Да ли Ви каните да се поново вратите неким својим романима?*

Бела Тукадруз: Стицајем околности и ја спадам у те – „многе“. Прерађивао сам пар својих романа; само што је све то штампано у симболичним тиражима... па се *не зна*. Радије бих да се враћам својим дневницима, сведочењима, критикама...

М. Т. - *Како ви поимате улогу књижевности? Треба ли она да опомиње, а не само да забавља читаоце?*

Бела Тукадруз: Као клинци и омладинци читали смо каубојске и Х-100 романе, љубиће, кримиће, не би ли утуцали дуго време. А онда смо почели да откривамо неке друкчије романе, „Јунака нашег доба“ Љермонтова, „Записе Малтеа Лауридс Бригеа“, „Дневник о Чарнојевићу“, и многе друге... Књижевност има своју улогу, чак и онда када је давлена и скоро придављена... Али ту улогу не треба никако прецењивати...

М. Т. *Кунерт каже да „док год човек пише он избегава пропаст, али се она не може у потпуности избећи; и зато ја пишем; да се суочим са светом док се он полако распада у ништавило“. Зашто Ви пишете, с чиме се суочавате и која је сврха писања?*

Бела Тукадруз: Мислите ли да бих то прецизније могао да дефинишем од Кунерта?

Најдубље живим волећи и пишући. Суочавам се са пононима и безданима, са врховима Урала и српских планина, са границама и апсолутним... Добри стрелци погађају центар, врсни писци пребацују мете, своје време и понекад и будуће...

М. Т. *Светог Јеронима приказују нагнутог над његовим преводом Библије, у ослушкивању речи Божје. А. Мангел каже да идеалан читалац мора да научи да ослушкује. Какви сте Ви као читалац, шта очекујете од читања, каквог читаоца желите?*

Бела Тукадруз: Има извесне истине у том „ослушкивању“, а што се тиче идеалног читаоца, вероватно такав постоји. Међутим, ово је ипак полуписмена земља... *Најбољи читаоци су они о којима ништа и не слутимо и за које не знамо.* И који ће се сажалити над нама, и можда пустити коју сузу, и када више не будемо били на овом свету. Свакога писца то чека: да га **провери и овери неколико генерација читалаца...**

М. Т. *„Узимам перо не због прошлости своје мисли, већ због њене будућности... Писати, значи, предвиђати. Да, предвиђати“ (Валери). Шта Ви предвиђате Вашим писањем?*

Бела Тукадруз: Мислите ли да предвиђам? Да сам постао сибила? Шта сам то предвидео? Нешто и јесам предвидео, али о томе би требало да кажу други људи. Рачуна се оно што кажу *несвоји, други.* О мом роману *Северци* написана су само два текста. Један је објавио Владимир Јагличић, други мој млађи брат. Али то се не рачуна – па не може рођени брат да пише лоше, свако ће рећи. Написао сам много. Док дође дан да се све, или главнина скупи на једном месту, проћи ће године, у то више не сумњам. *Тад ће бити касно за неке истине које сам открио, за неке ствари које сам предвидео; али, надам се да ће и тада то бити актуелно како за људе овог нашег поднебља тако за неке друге читаоце по свету, да неће застарети...* То је утешно.

М. Т. *Шта је Ваша лектура, ко су Ваши писци?*

Бела Тукадруз: Они људи који су ме читали, поезију, романе или есеје, видели су да се нападам из више извора. Има тамо чак и конкретних имена... Али у суштини – мени се допадају они писци и књиге, најуопштеније речено – који не лажу и не изневеравају...

(Трешњевица–Мишљеновац–Београд, јул–август 2013)

Виђења

Жарко Ђуровић

ИЗМЈЕНЉИВОСТ СЛИКА ЖИВОТА

Вријеме, околности и амбијент утичу на промјене и сазријевање личности. У том мијењању јављају су и негативне конотације. Овдје ћу изрећи неке опаске о томе.

Свака духом опчињена мисао је прелазна мисао. Та прелазност се чини животворном, јер напушта до тада статус мировања, спремна да путем новог озвучења добије нову смислену визиру. Бићу је својствено да се открива и да ту одлику откривања неминовно умножава.

Да би били у курсу неизбежне промјенљивости, ми те визије циклусирамо по врсти манифестовања.

У млађим годинама доживљајне и друге промјенљивости су чешће и динамичније. Биолошки часовник чини своје. Лимити у тој сфери условни су због многих чинилаца. И код старијих личности, чија духовна радозналост није за собом затворила врата, ова се спирала духовних нужности може помјерати и до старијих година. То се постиже вјежбом духа, чија је стријела уперена на оне интелектуалне важности, које су до тада биле у живом оптицају и могу мобилисати дух да их развија и шири. То најчешће важи за појаве у којим се уочавао пасивитет било које врсте. Наиме, дух сам по себи изискује потребу сталног истраживања. Такву је потребу нужно слиједити.

Поезија све више преузима улогу дубљих спознајних „ентитета“. То она чини путем метафоре симболских означања, појмовних и других стваралачких сучељавања. Она више не трпи равни ток. И једноличну истовјетност пјева.

Вишезначна појмовност је њена главна атрибуција. Риме су једино нужне ако служе обogaћивању мисли. Иако нам се учини да представљају „смирај“ стиха, оне се у модерном пјесништву не лишавају асоцијацијског утемељења, будући да у миру бивакује добро просијани немир. Нашу поезију још увијек оптерећује епска традиција. Са поетским синтагмама којима је прошао вијек трајања.

Пјесми није потребан догађај колико доживљај, који има унутрашње вреће. Ритамске и друге осцилације су уобичајна ствар и ми се на њих морамо навикавати као на нови облик исказа у пјесми. Често са надреалним својствима.

Апстракција је колијевка стиха. У њој стих има више тачака пресека. Своју специфичну моделацију, држећи се тамних поља. Бодлер је инагурисао њену инспиративну постојаност, она не пориче друге боје и валере, али се најсигурније осјећа када је оивичена резигнацијом као исповједним обликом.

Поезија продукује мисао, најчешће скривену, али она не може да опстане без игре. Игра је њен стимулативни обол. Колики може бити поетски занос игре, казује Костићева сјајна пјесма „Међу јавом и међ сном“.

Ова два феномена – сан и игра дубе спознајност тајне лирске мисли. Њен основни дијаграм заправо барометрира тај креативни захтјев.

БОЛ КАО ТАЈНОВИТА КАТЕГОРИЈА

*Духу је дато вјечито да одгонета дубоке тајне бола.
Непресушива су његова изворишта.*

Сјећање може да егзистира, ако је произишло из доживљајне матрице. Сјећање не биљежи обичну, већ издвојену слику нечега. Ако одређеног трена вежемо вид за свакодневни приказ *драчастог амбијента*, он нас као такав уопште не обавезује да га памтимо, сем ако на тијелу нијесмо осјетили болни убуд драче.

Болно над другим стварима има примат. Не само онај који се тиче малочас поменуте драче, њено твориште има безброј разастирујућих линија, чије су биолошке функције различитог спектра и кинетике.

Када се бол дистрибуира као врста филозофеме, тада му придодајемо већи значај. У себи садржи оно што називамо

спознајним атрибутом. У филозофској опасци: *Ништа нас не чини великим као велики бол*, исказано је осјећање да се тегоба доживљене драме или удеса надвисила. Софокле је одсликао њихову прадубину, која се огледа у величини жртвеног улога (Антигона).

Различити су и начини процјењивања одређеног призора. Насмијаћемо се призору кад се згодној жени сломи висока штикла, али ћемо испољити забринутост ако падом сломи руку или ногу.

Од слика у простору брже се множе доживљајне слике. И у глави кад изњедре тек уочени детаљ или до тада скривена ретроспекција. Посебну драж представља лирска-кристализација чаролије у шумском простору: *Како је добро кад могу скупљати боровнице у шуми*, каже Тадеуш Ружевич. Истина, код њега ћемо наћи више стихова тамне тоналности. Тамно има дубље мотивацијске проседе и виталистичка својства *смрт / се прожима кроз живот / као свијетло / кроз паучину / која виси на вратима / отворене собе*.

Велике рељефе бола налазимо и у Дантеовом дјелу. Саздано је од „небулозног“ језгра, дидакцијски смјело обојеног. У првом реду бојом таме у којој се мисао, изгледа, најбоље осјећа. Дантеова поезија осваја свој простор повећањем резигнацијских опсесија универзалног типа и значења.

Све нас ово упућује на закључак да бол као биолошка и свака друга категорија меандрира у духу као нешто природно иако нам се чини да има моћ неприродног мистерија.

Може нам се учинити да се ту ради о неком побрканом обиљу зла и мучнине, што је добрим дијелом тачно, будући да ти феномени представљају посебан свијет за себе. И кад је драма наднијета над главама оних који су субјект драме. Људи који су понијети заносом жртвовања (то се превасходно односи на партизанске борце). Закупљају мисао надреалним контекстом: *наша борба захтијева, кад се гине да се пјева!*

Веће узвице родољубља тешко је наћи од овог. Удруживање наума и смрти инкорпорирана је у овој завјетници као свети чин.

И пркос је неријетко заптивена осјећањем бола. Можда га је сам бол промовисао у такав чин. Свијет који живимо рађа противурјечја, ширећи наш спознајни свијет, да ће нам се неједном учинити *да је све исто и неисто*.

Бол у тим „идентификацијама“ има чворно мјесто, јер је спреман да прими све увире наше унутрашње мапе. Разастрте у ријечи дубоких неспокојних оптика какве су Дантеове или нашег никад утјешеног пјесника Симе Пандуровића или њему сродног Диса.

Све се на све надовезује. Бол у тој сфери има престону улогу.

ДЕЈСТВО РИЈЕЧИ

Све је подложно маниру преобликовања. Па и сама комуникација са другима. Интернет је условио да ријечи стекну нову употребност.

Ако пролазност сматрамо нужношћу, трајање стиче статус живуће стварности, некада и за дужи рок. Дух је чинилац који храни обје ове константе. Кад се ради о духу, онда се мора мислити и на оно што, именујемо интуитивном компонентом. Највише у сфери стварања, пошто стварање у своје дјеловању рачуна на подсвијест, из чије ларве производе многе неочекиваности. Оне сачињавају основни плет креативног чина. Ту мислимо на оно што подводимо под умјетничким обрасцем.

Мисао тражи латентну потребу да се укотви у ријечи, знајући да ће се у њој оплодити. Дакако, у зависности од имагинативне моћи ствараоца његових версификаторских вјештина.

Основна одлика ријечи огледа се у томе да има способност преобраћања у друге облике и значења. Да заједно са другим ријечима ствара нове исказне палете. Егзистентум је тачка гдје је мисао темпирана. Да га визионира. Ако живот посматрамо кроз призму филозофског феномена, долазимо до неоспорног закључка да се у њему досликава слика нашег неумитног мијењања, у смислу искуствених обогаћивања. Тако се и сама мисао, различитог фона и природе, поетски удијева у бесконачност мозаицирања свијета. Њихова континуална веза упумпава у мисао нове односе и садржаје. Увођењем нових облика комуникације, све је пристунија. Читалац чини све да се њој прилагоди и њоме овлада.

Шифре постају рјечник који бива све доминантнији. Као да више нема услова за *опис* будући да би он био велико оптерећење за ефикасан код добијене поруке. Колика ће бити цијена ове наше „субверзивне“ комуникације, тешко је прогнозировать.

Психа прима налете новог комуникацијског миљеа, гдје су раније методе комуницирања добиле обличје читуље.

Гдје је мјесто писца? У новој кореографији писања, са више жанровских примјена. Прича без фабуле опстаје прича. У њој су укрштене друге догодбености. Понајвише експерименталног типа. Некада и као ребрусна конфигурација или нешто слично томе.

Један од видљивих знакова приче и причања, ријетко се ослања на прошлост. Зато што третман прошлости не садржи у пуној мјери елементе драме, која, вољом творитеља приче, прераста у хорор.

Гледано из угла објективности, други призвуци као и да не постоје. Необичне сцене убистава, њихова масовност (случај Брејвика у Норвешкој) указује да је и само клатно вјероватноће добило веће убрзање.

Радосна вијест нема своје домицилне пристане. Она се аклиматизовала на туђост. Постала њен најтамнији флуид.

Нажалост!

Владислав Борђевић

СВЕТОСАВЉЕ – ЕНТЕЛЕХИЈА СРПСТВА

1. „Срби сва три закона”

Међу српским интелектуалцима постоји теза да суштину српског националног идентитета чини српски *језик*. Главни заговорник те тезе је био Вук Стеф. Караџић. У студији „Срби сви и свуда”, објављеној у књизи „Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона” (1849), он је тврдио да су прави Хрвати само чакавци и кекавци или кајкавци, док су штокавци у ствари Срби. Но, из те његове студије види се да то није било тачно. Он у њој напомиње да само они „закона Грчкога” (православне вере) себе зову Србима или Србљима, а да „остали овога имена не ће да приме”.⁸ Он каже да муслимани себе сматрају правим Турцима, „премда ни од стотине један не зна Турски”.⁹ За католике каже да себе „зову по мјестима у којима живе”: Славонци, Босанци (или Бошњаци), Далматинци и Дубровчани, а да их књижевници зову Илири или Илирци. Вук додаје да их православци зову још и: Буњевцима (у Бачкој), Шокцима (у Срему, Славонији и Хрватској), Латинима (око Дубровника и по Боки Которској), а „у пријатељском разговору” и Кршћанима. Да не би било забуне, он додаје да се „Срби закона Римскога не ће *Срби* да зову”.¹⁰ Према томе, он сâм признаје да фактички не постоје Срби „сва три закона”, већ само „закона Грчкога”. Његово мишљење о постојању „Срба сва три закона” није одражавало стање на терену. Оно је плод његове жеље, а не стварности. Стварност је била другачија од његових жеља.

Вуков став о постојању „Срба сва три закона” овако коментаришу Павле Ивић и Јован Кашић: „Овакво гледиште је почивало пре свега на романтичарском поимању језика као темеља народности и на Вуковом одбијању, са позиција образованог Европљанина и антиклерикалца, да се помири са пресудном улогом религије при националном опредељивању. Уз то се међу

⁸ Вук Стеф. Караџић, „Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона”, Штампариија јерменскога манастира, Беч, 1849, стр. 2.

⁹ Исто

¹⁰ Исто, стр. 3.

Вуковим побудама свакако налазила и жеља да се рашире границе српства. Данас је јасно да је Вук био у заблуди тражећи у језику мерило за разликовање Срба од Хрвата. Илирски покрет је својим прихватањем штокавског наречја као хрватског књижевног језика искључио такво дељење. Самим тим религија је остајала једино мерило, ма колико Вуку изгледало да би се томе 'иностранци могли насмијати'. Вук је, наравно, знао да верска подељеност није спречила образовање немачке, холандске, мађарске, словачке и других нација. Ипак, на тлу српскохрватског језика историјски услови су били друкчији.¹¹

2. Религија као вододелница нација

Поред Ивића и Кашића, тезу да је код нас кључна вододелница народа заступају и многи историчари. Тако нпр. Сима Ћирковић трезвено објашњава: „У прошлости се у разграничавању међу народима највећи значај приписивао језику, и то до мере да је етничка заједница изједначавана са заједницом оних који говоре један језик. У народу чија се историја овде кратко описује [Срби] реч *језик* такође се дуго употребљавала у значењу *народа*. И код њега је била позната и раширена легенда о настанку седамдесет два народа приликом мешања језика током грађења Вавилонске куле.

Али, баш на балканском тлу, међу Србима и њиховим јужнословенским суседима, показало се да на подлози једнога језика, једног дијалекатског континуума, може израсти више етничких заједница; да подељеност по другим критеријима (верским, политичким) може утицати на диференцијацију и разграничење међу језицима.

„Важнија се показала, како је одавно уочено, верска граница која је раздвајала католичке Хрвате од православних Срба и обе те хришћанске групе од њихових исламизованих сународника, који су дуго сматрани за 'Турке'. Верска граница се не намеће толико разликом у догмама, колико великим комплексом културних обележја која се с временом око једне вероиспо-

¹¹ Павле Ивић и Јован Кашић, „Културна историја Срба у XIX веку (до седамдесетих година)”: у: „Историја српског народа”, том V, свезак 2, група аутора, Српска књижевна задруга, 3. издање. Београд, 2000, стр. 362.

вести кристалишу. Остајући у истој језичкој средини Србин или Хрват, који би примио ислам, променио би у значајној мери начин живота и амбијент. Тадашње разлике нису упоредиве с међуверским разликама у модерним друштвима.”¹²

Историчар Милорад Екмечић такође истиче да је на Балкану кључна вододелница нација религија. Он запажа да су све „балканске нације – изузев албанске – омеђене границама истоветне религије и њене црквене организације”.¹³ Пишући о босанскохерцеговачком устанку (1875–1876) он пише: „Оно што је општеприхватљиво за целу науку, јесте истина да иза свих тих процеса изградње националне свести стоји религија као вододелница нације.”¹⁴ Ускоро додаје: „После Берлинског конгреса религија као вододелница нације на јужнословенском простору цвета у велике политичке идеологије.”¹⁵

Други историчари такође подупиру ту тезу. Радош Љушић сагласио се са Екмечићевом тезом тврдећи да је „вера постала вододелница код балканских народа” и да „Срби нису, попут Албанаца, прихватили да нацију могу чинити припадници трију вера истог етничког порекла”.¹⁶

Тезу о религији као кључној вододелници нација код нас заступа и политиколог Дарко Танасковић. Он тврди: „У периоду стварања модерних нација за наш простор је кључни критеријум за национално разврставање етнички и језички блиских народоносних група постала верска припадност. Због тога је готово потпуно укинута могућност да Срби буду, како је говорио још Вук Караџић, ’свих трију закона’, што је умногоме сузило опсег српског националног (само)одређивања.”¹⁷

Поред историчара и политиколога, и социолози се слажу да је религија код нас кључна вододелница нација. Социолози

¹² Сима Ћирковић, „Срби међу европским народима”, Equilibrium, Београд, 2004, стр. IX-X.

¹³ Милорад Екмечић, „Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у Новом веку (1492-1992)”, 2. издање, Завод за уџбенике, Београд, 2008, стр. 129.

¹⁴ Исто, стр. 291.

¹⁵ Исто, стр. 299.

¹⁶ Радош Љушић, интервју записао В. Ц. Спасојевић, „Бондстил чува независно Косово”, часопис „Арена”, Београд, 18. мај 2010, стр. 11.

¹⁷ Дарко Танасковић, интервју записала Јелена Чалија, „Није баш сваки Србин православне вере”, новине „Политика”, Београд, 26. септембар, 2010, стр. 8.

Драган Коковић и Жолт Лазар тврде „да је током дугог временског периода религијски идентитет био или кључни елеменат у одређивању етничког идентитета, или је сам прерастао у примарни идентитет, потискујући остале елементе етницитета у други план.”¹⁸

Социолошкиња Зорица Кубурић има исти став. Она тврди да је религија „значајан чинилац етничког идентитета католичких Хрвата, православних Срба и муслиманских Бошњака, који су сви Јужни Словени и сви говоре готово истим језиком.”¹⁹

Добрица Ћосићу, који није познат као религиозан човек, такође је јасно да је религија кључни чинилац у српском самоидентификовању. Он сматра: „А о опстајању српског етноса у наредним вековима, од православне вере – не видим јачи иманентни чинилац.”²⁰

Помало је куриозна чињеница да је кључни критеријум за национално разврставање била религија. Стога се Радош Љушић реторски пита: „Зашто су интегративни процеси код Срба били тако слаби, а дезинтегративни тако јак? Зашто Срби нису успели да искују нацију, попут других народа?”²¹ Одговор на ова питања није умео да да Вук Стеф. Карацић, али јесте политиколог Семјуел П. Хантингтон (Samuel P. Huntington).

3. Цивилизацијске разлике

Вук Стеф. Карацић је знао да вера утиче на национално опредељење, али се са тим није мирио. Тим поводом је у студији „Срби сви и свуда” изразио своје чуђење: „А кад човјек помисли, н. п. да Мацара има и Римскога и Калвинскога закона, па се сви зову Мацари; или: да Нијемаца има и Римскога и Луторанскога и Калвинскога закона, па се сви опет зову Нијемци;

¹⁸ Драган Коковић и Жолт Лазар, „Национални идентитет, етничка дистанца и вредносни систем грађана Војводине”, у: Милан Трипковић (прир.), „Мултикултурна Војводина у европским интеграцијама”, Филозофски факултет, Нови Сад, 2006, стр. 118.

¹⁹ Зорица Кубурић, „Верске заједнице у Србији и верска дистанца”, ЦЕИР, Нови Сад, 2010, стр. 294.

²⁰ Добрица Ћосић, „У туђем веку”, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 61-62.

²¹ Радош Љушић, интервју записао В. Ц. Спасојевић, „Бондстил чува независно Косово”, часопис „Арена”, Београд, 18. мај 2010, стр. 11.

мора се чудити како се барем ови Срби закона Римскога не ће Срби да зову.”²²

Оно што Вук није могао да схвати јесте то да међу католицима и протестантима, упркос доктринарних разлика, не постоји цивилизацијска разлика, док имају католика и православних, и поред догматске сличности, постоји цивилизацијска разлика.

Разлог зашто су Мађари и Немци, упркос верској дивергенцији, могли да оформе нације, а Срби, Хрвати и Бошњаци, који говоре један језик, то нису могли лежи у цивилизацијским разликама. О њима уверљиво говори амерички политиколог Семјуел П. Хантингтон у књизи „Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка” (2000). У тој књизи, он тврди да католицизам и протестантизам, упркос доктринарних разлика, конституишу јединствену западну цивилизацију, а православље и ислам посебне цивилизације. Католици и протестанти више се теолошки разликују него католици и православни, па ипак, католици и протестанти не конституишу две цивилизације него једну. Са друге стране, православни, који се од католика доктринарно мање разликују него протестанти, ипак конституишу посебну православну цивилизацију. Муслимани пак конституишу посебну цивилизацију. Имајући то у виду, јасно је зашто Мађари и Немци могу да заснују нације на језичком, а не на верском принципу, а то не могу истојезични Срби, Хрвати и Бошњаци. Иноверје није препрека за формирање нације када су у питању католици и протестанти, али јесте када су у питању православни, католици и муслимани. Разлика је у цивилизацијама.

4. Језик и народ

У наше доба Вуков став о постојању „Срба сва три закона” покушава да афирмише др Петар Милосављевић. У својим делима он радо понавља Вукову тезу да сви штокавци говоре српским језиком. Та теза је заснована на идеји да за назив језика треба узети стриктно лингвистичке критеријуме. Проблем је у томе што ти стриктни лингвистички критеријуми нису подударни са етничким поделама. Са тим проблемом срео се већ Вук.

²² Вук Стеф. Карацић, „Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона”, Штампарииа јерменскога манастира, Беч, 1849, стр. 2.

У студији „Срби сви и свуда” Вук јасно пише да говорника штокавског језика има три врсте: око три милиона православаца („закона Грчкога”), који се називају Срби или Србљи, и два милиона оних који „овога имена не ће да приме”.²³ Вук процењује да од та два милиона има две трећина „закона Турскога” (тј. око 1.300.000) и једна трећина „закона Римскога” (тј. око 750.000). Дакле, језички критеријум није био подударан са етничким. То је самосвесно превиђао Вук Ст. Караџић, а данас то превиђа – свеједно да ли свесно или несвесно – и Милосављевић.

Још је горе то што Милосављевић, као и Вук, на основу лингвистичког критеријума извлачи критеријуме за национални идентитет. Тако он има склоност да сугерише да су сви они који говоре штокавски заправо Срби, иако се таквима не осећају (Хрвати, Бошњаци, Црногорци, Буњевци, Горанци). Заснивајући национални идентитет на језику, Вук Стеф. Караџић, све штокавце проглашава Србима, „Србима по правди”, а Радмило Маројевић „објективно Србима”.

Међутим, језик није једини детерминатор идентитета. Многобројни народи говоре истим језиком, а имају различите идентитете. Већ је Вук приметно да има много оних који говоре српским језиком, а српског „имена не ће да приме”.²⁴ Данас има пуно штокаваца који се сматају несрбима: Хрватима, Босанцима (Бошњацима), Црногорцима, Буњевцима, Горанцима. Објективно, сви они говоре једним језиком (у томе се др Петар Милосављевић, промотер Покрета за обнову србистике, слаже са Павлом и Милком Ивић, промотерима сербокроатистике). Ивић тај један језик називају српскохрватским (или хрваткосрпским), што је социолошки прихватљивије, а др Петар Милосављевић само српским, што је лингвистички прихватљивије. Највећи проблем јесте тај што се категорије *језика* и *народа* не поклапају. Док су Ивићевци покушавали да назив језика ускладе са етничким критеријумом, тог покушаја код Милосављевића нема.

²³ Исто

²⁴ Исто

5. Значај писма

Друга србистичка теза, чији је најгласнији заговорник некада био др Лазо М. Костић, гласи да је српству иманентна *ћирилица*. По тој тези, Срби су, ако се изостави прећириловски период, одувек писали ћирилицом. Али од средине XX века, под утицајем југословенства, Срби све више пишу и латиницом.

Др Петар Милосављевић има супротну тезу. Он, неоправдано се позивајући на Вука Ст. Карацића, сматра да је и латиница српско писмо, а да суштину српства чини *језик*. Насупрот томе, др Лазо М. Костић инсистирао је на томе да је само ћирилица српско писмо. Он тврди да су српство и ћирилица „сијамски близанци, који самостално, један без другог, не могу да опстану”.²⁵ Мисао разрађује: „Сва наша писменост и сва наша култура у њој је настала. Ми немамо у целој својој културној историји ништа пре ње, као што немамо ни ма шта ван ње. Наша видна култура у њој започиње и она се у ћирилици огледа.”²⁶ Са тим се не би сложили модерни српски филолози. Они су махом двоазбучњаци. Захваљујући њима, савремени Срби су располућени. Речима Семјуела Хантингтона, ми смо „поцепани”.

6. Светосавље – ентелехија српства

Српски национални идентитет образују многи чиниоци, али су најважнији језик, писмо, државноправна традиција и религија. Религију као чинилац националног идентитета истицали су многи историчари, политиколози и социолози. Међуратни политичар Мирослав Спалајковић је записао: „У светосавском православљу је главна духовна тврђава Српства.”²⁷

Та теза је раширена и међу теолозима. Међу другима, ту тезу је заступао и београдски парох Љубомир Ст. Митровић. Он

²⁵ Лазо М. Костић, „Ћирилица и српство: културно-историјска расправа”, Добрица књига, 1999, стр. 14.

²⁶ Исто, стр. 33.

²⁷ Мирослав Спалајковић, „Мисија Србије: политичко завештање српском народу”, Друштво „Нова искра”, Београд, 2010, стр. 17.

је приметио „да је Православна вера у нераздвојној вези са српским именом”.²⁸

Ту тезу заступао је и Јустин Сп. Поповић. Он је полетно изразио уверење да је светосавље „ентелехија, врховни принцип, животворни принцип и сила наше душе, наше историје, нашег народа, нашег човека”.²⁹

Оно што је утемељило српски национални етос је народна, српска варијанта православља, звана по утемељитељу српске аутокефалне архиепископије Св. Сави, светосавље. Православље је било државна вера средњовековних српских владара. Према римокатолицизму су се односили променљиво у складу са тренутним политичким околностима). У епохи бездржавља, потчињености Турцима, Хабзбурговцима и Млечанима, православље је било идеологија која је одржавала српску националну свест и штитила српски народ од потпуне обесправљености. Српска православна црква је чувала верска, а делимично и световна права српског народа у доба бездржавља (бездржавности).

Ентелехија српства, како је говорио др Јустин Поповић, јесте светосавље. Српство, као и американство, бошњаштво, хрватство, црногорство итд., храни се митовима, колективно несвесним, архетиповима. Српски мит потхрањује православље. Суштински, нема српства без православља. Основу српског мита чини месијанство, вера у Божје изабрање (тако Немањићи оправдавају своју власт) и мартирологија, спремност на жртвовање (косовски завет). Српство се храни свешћу о постојању средњовековног „српског царства” (државе Немањића, Мрњавчевића, Лазаревића и Бранковића), о обнови државности под Карађорђевићима и Обреновићима.

Косовски завет је најкондензованији израз српског мита. У његовом средишту је опредељење за царство небеско. Милош Ђурић објашњава да филозофија видовданског догађаја „значи претпостављање небеских вредности земаљским, подвргавање плотских снага духовним”.³⁰ Суштинско послање српског

²⁸ Љубомир Ст. Митровић, „Верске луталице”, Штампарија „Гундулић”, Београд, 1929, стр. 68.

²⁹ Јустин Сп. Поповић, „Светосавље као философија живота”, без издавача, без места, 1953, стр 121.

³⁰ Милош Ђурић, „Видовданска етика”, Српско академско друштво Његош, Загреб, 1914, стр. 23.

интелектуалца јесте то да негује косовски завет и веру у „небеску Србију”.

Црногорци су већином православци и штокавци, али их од Срба раздваја сећање на стару дукљанску државу (прву независну државу Јужних Словена), независност под Балшићима и Црнојевићима (Ђурашевићима), и обнову државности под Петровићима-Његошима. Црногорци се деле на оне који исповедају српски завет (звали су се, у разним историјским периодима, „бјелаши”, унионисти, федералисти) и на оне који га поричу („зеленаши”, сепаратисти, суверенисти). Петар II Петровић Његош је био црногорски владика и световни полунезависни владар, али је неговао српску заветну мисао, идеју о пожртвовању (косовски завет) и сећање на српску средњовековну државу.

Бошњаци свој национални идентитет такође граде на вери о посебности. Некада су носитељи бошњаштва били крстјани, касније муслимани, али у оба случаја некатолици и неправославци.

Хрвати су нација која је свој идентитет градила не толико на језику (говорили су и чакавски, и кајкавски, и штокавски – и то и икавским, и ијекавским, и екавским наречјем), већ на сећању на своју средњовековну државу. Данас Хрвати граде свој идентитет на лингвистичком „нарцизму малих разлика” (потенцира се да је хрватска варијанта једног те истог језика посебан језик). Проблем је у томе што све те разлике не могу да прикрију лингвистичку чињеницу да је штокавски језик, без обзира на наречје (екавско, ијекавско, икавско), један. Потребни су им били други извори идентитета. Хрватство се, почевши од XIX века, заснива на антисрпству и антијугословенству. Хрватско антисрпство генерише инсистирање на римокатолицизму (реакција на православље), републиканизму (реакција на српски монархизам), латиничком писму (реакција на српску ћирилицу) и федерализму (реакција на српски централизам). Хрвати су, како је приметио већ у својим огледима Јован Дучић, заправо инсистирали на сепаратизму, а не на федерализму.

Основна разлика између Срба и Хрвата је у менталитету. Хрватска елита води хрватски народ, а српски народ води елиту. Стога су Хрвати увек били и остали народ којим је лако господарила племениташка, аристократска центрија, а Срби народ неукротивих, необузданих, слободољубивих сељака.

7. Националне асимилације

Колико је религија јак чинилац националне идентификације сведоче и националне асимилације. Ноторна је чињеница да су се покатоличени Срби временом и похрваћивали. Аромуни или Цинцари, остаци старобалканског романског становништва, будући православни, временом су, у зависности од средине у којој су се налазили, попримали националну свест неког православног народа (Грци, Румуни, Срби). У српској средини они су све до XIX века имали грчку националну свест (Грко-Цинцари), али су тада посрбљени. Неки Срби тог порекла су: Јован Стерија Поповић (књижевник), Марија Грандафил (добротворка), Јован Јовановић Змај (песник и лекар), Владан Ђорђевић (лекар и књижевник), Никола Пашић (политичар), Димитрије Цинцар Марковић (официр и политичар), Лазар Пачу (политичар), Стеван Сремац (књижевник), Бранислав Нушић (књижевник), Александар Цинцар Марковић (политичар), Драгиша Цветковић (политичар), Александар Вучо (књижевник), Константин Коча Поповић (књижевник, официр и политичар), Борислав Пекић (књижевник), Тома Фила (адвокат), Ташко Начић (глумац), Љубиша Ристић (позоришни редитељ), Срђан Шапер (музичар и менаџер) и др.

То није био случај са Јерменима. Будући католици, они су у подунавским земљама временом примали мађарску националну свест.

Власи су, у зависности од тога да ли су православни или католици, временом примали хрватску односно српску националну свест. Шешељи су типичан пример. Шешељи католици временом су похрваћени (нпр. филолог Златко Шешељ), а Шешељи православци временом су посрбљени (нпр. политичар Војислав Шешељ).

Ова три примера (Цинцари, Јермени, Власи) јасно указују на чињеницу да је главни чинилац који је одређивао све ове асимилацијске процесе била религија.

Срби су се, речима Симе Ћирковића, после 1918. поделили на „заговорнике југословенства и чуваре српских традиција”.³¹ Чак и данас, када Југославија не постоји, та подела истрајава.

³¹ Сима Ћирковић, „Срби међу европским народима”, Equilibrium, Београд, 2004, стр. XXV.

Југоносталгија је и данас јака међу Србима – јача него код било ког другог јужнословенског народа.

Подела се очитује не само на идејно-политичком плану (југоносталгичари и националисти), већ и на плану писма којим се Срби служе (ћириличари и латиничари). Срби нису довољно интегрисана нација и немају јасну представу о свом идентитету.

У суштини, постоје два концепта националног идентитета. По једном, којег заступају посебно књижевници и филолози, темељ српства је *српски језик*. Тој тези иде на руку чињеница да су се неки неправославци изјашњавали као српски књижевници; међу њима је било католика (Матија Бан, Медо Пуцић, Иво Стојановић, Валтазар Божишић, Петар Будмани, Марко Цар, Милан Решетар, Антун Фабрис, Лујо Војновић, Лујо Бакотић, Иво Типико, Ђуро Виловић, Нико Бартуловић, Иво Андрић, Сибе Миличић), муслимана (Осман Ђикић, Хамза Хумо, Меша Селимовић), мојсијевске вере или бар јеврејског порекла (Алфред Розенцвајг наречени Ненад Митров, Павле Бихаљи, Исак Самоковлија, Ото Бихаљи-Мерин, Мони де Були, Оскар Давичо, Ели Финци, Ерих Кош, Данило Киш, Давид Албахари, Ева Рас) и протестаната (Људевит Вуличевић).

По другом концепту, којег заступају посебно свештеници и историчари, темељ српства је *православље*. Та је теза плаузибилнија. Неоспорно је то да православље сачињава окосницу српског националног идентитета. Књижевни језик Срба и Хрвата данас је исти, али оно што их дели је религија: Срби су православци, а Хрвати католици. Изузетака од тог правила има, али они само – како каже пословица – потврђују правило.

Духовна кичма српства је православље. Покушај Вука Стефановића Карацића и других романтичарских језикословаца да поставе језик као *principium divisionis* националног идентитета рушењем две Југославије показао се илузорним. Србија никада не може бити потпуно секуларна држава, јер ентелехију њеног идентитета чини светосавље.

9. Закључак

Српски национални идентитет сачињавају многи чиниоци, али су најважнији: језик, писмо, државноправна традиција и религија. Од Мађара нас дели језик и религија; од Румуна, Бугара и Македонаца језик; од Црногораца државноправна традиција, а од Хрвата, Бошњака, Горанаца и Буњеваца религија. Међу свим тим чиниоцима најважнији је религија, јер се по том чиниоцу Срби сврставају у источнохришћанску (православну) цивилизацију.

Литература

1. Ђурић, Милош, „Видовданска етика”, Српско академско друштво Његош, Загреб, 1914.
2. Екмечић, Милорад, „Дуго кретање између клања и орања: историја Срба у Новом веку (1492-1992)”, 2. издање, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
3. Ивић, Павле и Јован Кашић, „Културна историја Срба у XIX веку (до седамдесетих година)”, у: „Историја српског народа”, том V, свезак 2, група аутора, Српска књижевна задруга, 3. издање. Београд, 2000, стр. 362.
4. Караџић, Вук Стеф., „Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона”, Штампарија јерменскога манастира, Беч, 1849.
5. Коковић, Драган и Жолт Лазар, „Национални идентитет, етничка дистанца и вредносни систем грађана Војводине”, у: Милан Трипковић (прир.), „Мултикултурна Војводина у европским интеграцијама”, Филозофски факултет, Нови Сад, 2006.
6. Костић, Лазо М., „Ђирилица и српство: културно-историјска расправа”, Добрица књига, 1999.
7. Кубурић, Зорица, „Верске заједнице у Србији и верска дистанца”, ЦЕИР, Нови Сад, 2010.
8. Љушић, Радош, интервју записао В. Ц. Спасојевић, „Бондстил чува независно Косово”, часопис „Арена”, Београд, 18. мај 2010.
9. Митровић, Љубомир Ст., „Верске луталце”, Штампарија „Гундулић”, Београд, 1929.
10. Поповић, Јустин Сп., „Светосавље као философија живота”, без издавача, без места, 1953.
11. Спалајковић, Мирослав, „Мисија Србије: политичко завештање српском народу”, Друштво „Нова искра”, Београд, 2010.
12. Танасковић, Дарко, интервју записала Јелена Чалија, „Није баш сваки Србин православне вере”, новине „Политика”, Београд, 26. септембар, 2010.
13. Ћирковић, Сима, „Срби међу европским народима”, Equilibrium, Београд, 2004.
14. Ћосић, Добрица, „У туђем веку”, Службени гласник, Београд, 2011.

15. Хантингтон, Семјуел П., „Сукоб цивилизација и преобликовање светског поретка”, 2. издање, ЦИД, Подгорица; Романов, Бања Лука, 2000.

Петар Ђуза

НЕЗАЛАЗНА СВЕТЛОСТ

Духовно и Еколошко: да ли је у времну глобализације, ова тема несагласна? Нespoјива? Противуречна? Да ли су корелације спојиве: духовно – еколошко? У постмодерном миљеу наведена тема постаје актуелна. Најдиректније утиче, опредмећује и условљава егзистенцијални опстанак, утиче на свакодневни квалитет живота. Духовно – Еколошко су теозофско, али и дубоко људске космогонијске корелације. Међузависне, у нераскидивој спрези, егзистирају не само у прошлости него и у глобалном поимању: Бог – Човек – Религија – Постмодерни свет.

После смрти будућности

Теозоф Сергије Булгаков (1871–1944) каже: *Ако је историјска немогућност да се историја заврши унутар саме себе, унутар саме историје значило би да се још ништа није десило дефинитивно, да још није казана последња реч света и о свету. Према томе, будућност и јесте, биће у својој несменљивој пуноћи... доба у коме живимо доба после смрти будућности... може осетити варљивост чедности чистоте. Бог онај који је бестелсан и који нема изгледа што је важна премиса за иконолошко (не-представљање) никада није изображавао, када се Бог јавио у плоти и када је са Човеком поживео, изображавао оно што је видљиво код Бога. Не клањам се материји. Клањам се творцу материје, који је мене ради постао материја и који је изволео да борави у материји и који је кроз материју мени остварио спасење... тело Бога и јесте Бог (Булгаков Сергије, Икона и иконопоштовање, Источник, Београд 1998).*

Удаљен од постмодерне (19–20. век), Булгаков је додирнуо срж проблема: да ли је могуће да се историја заврши унутар саме историје? Да ли је историја, у ствари, историјска (не)могућност? Ако је историја историјска немогућност, као што каже, може ли се историја окончати током историје или након историје? Ако може, онда је постмодерна и постисторијско време. Остаје за размишљање. За нас остаје чињеница да историју, као и овај свет одређују (ретко хармонија и сагласје) дисхармонија, противуречности, духовна дезоријентација, сукоби. Будући да живимо у времену постмодерне, садашњост и

будућност, како Булгаков наводи, *бића у својој несменљивој пуноћи* је знатно комплексније. Ако смо свесни да живимо постмодерно доба као доба *после смрти будућности*, онда се поставља питање да ли је реч о теофзовској рефлексiji? Теошкој хиперболи? Булгаков, у времену у којем је живео и исказивао своју теозофску мисао, није могао бити постмодерниста! Али, духовно, јесте: његова мисао из прошлости допире до постмодерне.

Екологија душе – душа екологије

Екологија је, кажу, богостворена материја. Ако теозофска мисао: *не клањам се материји, клањам се Творцу материје* има смисла, онда и духовно-еколошка међузависност има божанског и људског смисла и циљ:

Бог = материја/природа/екологија

Вера = човек/екологија

Бог=Екологија: награда/казна

Материја = Природа = Екологија су међузависни еквиваленти. Највише, изнад свега, зависни од човека. У термилошком препознавању прадавна „природа“ је „екологија“ – која у данашњем времену поприма сасвим друге форме препознатљивости: катастрофичних премиса, не као награду, него као „Божју срџбу“. Казну, освету *Творца материје*. Непосредно: као одговор повређене и „рањене“ природе – екологије. Посредно: као гнев Божји због реметилачке људске природе. Све је више озбиљних, аргументованих упозорења да је постмодерна глобална цивилизација изневерила *Творца материје*. Да су последице неминовне. А да постмодерни није потребна ни душа ни екологија – ова порука проистиче од глобалних лихварско –профитерских „проповедника“: *Глобализација, као динамичан процес подразумева неумољиву интеграцију тржишта, нација – држава и технологија у досада невиђеној мери, који омогућавају да појединци, корпорације даље, брже и јефтиније него икада раније допиру до читавог света. Исти тај процес изазива и снажну повратну реакцију оних према којима се тај нови систем односи сурово или их једноставно изоставља* (Доминик Мојси: *Геополитика емоција*). Глобализација осим економије, корпорација, профита, тржишта не препознаје ништа друго што подсећа на прошлост. К. Г. Јунг, уосталом, каже да је *модерни човек шизофрено биће*. Онај „камен лудости“ из Бошових слика је још увек препознатљив у понашању модерног човека према екологији. Вађење „камена лудости“,

задржало се дуго у Европи и било је предмет ликовне теме многих уметника. Често је вађено хипохондрима па и психичким болесницима. Шарлатани су били спремни на све: после операције заиста би приказивали раније припремљен камен.³² То је био знак да је операција успела. Хијеронимус Бош је насликао „камен лудости“ као антитезу памети, мудрости, учености. Као да свако историјско време, у прошлости садашњости има свој „камен лудости“. Да ли се с постмодерном нешто битно променило? Може се само констатовати да је „камен лудости“ још увек ту где јесте. Од корпорацијских лобија који проповедају, без обзира на цену, финансијску моћ и снагу као једину веру па надаље, заговорници таквог, у основи, антихуманистичког глобалног пројекта сматрају да је орвелизација увелико остварена, а уништење екологије неминовна реалност. Да „Велики Брат“ не милује прадавне, наслеђене, моралне императиве, етику, разум. Макијавелистички кредо: да циљ оправдава средство апострофира се као једино мерило – и ето „камена лудости“.

У средишту ништавила

Истини за вољу, уметност упире прстом у око ништавила. Није слуђено ни препознато Шејкино еколошко, инсистирање на естетици „Ђубришта“, као ни Пикасово веровање да *уметност испира душу свакодневне прљавштине*. Потекла од прадавне самосвести, ова становишта су (естетичко-уметничка) била и остала дубоко морална и етичка одбрана. Еколошки мотиви се могу препознати у теолошким старозаветним сликарским темама, као и код модерних/постмодерних уметника. Навешћемо неколико примера. Тек у актуелном постмодерном глобалном контексту можемо, из позадине векова, јасно препознати тајанствене и магичне поруке Рене Магрита као сликара душе и екологије: *Нешто се догађа између оног што нам свет нуди као видљиво и оног што то видљиво крије, а што је видљиво*.³³ Поетика Рене Магрита, у данашњем смислу значења може се разумети – као одбрана екологије од ништавила. Препознате су као еколошке слике сањара, оног који је желео да *време и простор ослободи сировог значења, да осветли невид-*

³² Михаило Пантовић, *Бол и уметност*, СКЦ Крагујевац, 1999.

³³ *Ликовне свеске*, бр. 5-6, *Рене Магрит*, Универзитет уметности у Београду, 1996.

љиве имагинарне односе између природе и човека. Песме олује су фикција слике, поезију слике је желео да учини видљивом, а не да свет сведе на његове материјалне видове: сликао је сновиђења док свет још није био духовно контаминиран, а природа била божански чиста. Радиоактивни материјал, пестициди, хемијски отрови у земљи и храни, без ГМО (генетски модификоване хране). Људи су се још осећали зштићеним као што је то представљено на средњовековној фресци, у Рају пред чијим је вратима, на улазу, заштитник – „Пламени Херувим“. Данас нам је преостало само носталгично фресколико сновиђење: „Пламени Херувим“ је немоћан а Рај се не разликује од Пакла.

Као да живимо у постмакијавелистичком добу, где је све могуће и све дозвољено. Зло у историји, духовно бешчашће, насиље над природом јачи су од историје добра. *Како образложити етику? Реч добар ми се гади* – каже Емил Сиоран – *отрцана и безизражајна! Морал проповеда: нека добро тријумфује! Али, како?* Сиоран каже да је *морал постао комплексан и противуречан јер се његове вредности више не управљају према животном поретку, већ су укоренење у некој трансцедентној области и имају врло слабе везе са првобитним нагонима.* (Емил Сиоран, *Крик безнађа*). *И модерна психологија препознаје несклад, насиље над Јеванђељем, дакле, када последице добијају форму патолошку „мултиплена личности“.* ... *Невоља је у томе што је човек шизофрено биће, расцепљено и раздробљено попут неког разбијеног огледала или мозаика и када је „нормалан“, што се у животу једва неколико пута истински прене* – каже К. Г. Јунг. *Кад Сиоран напомиње да: Нико још није могао да каже шта је добро, а шта зло. И да ће тако и остати... не знам шта је добро а шта зло; а ипак вреднујем радње као добре и лоше,* онда је порука очигледна, препознаје се као владавина аморалног, перветичног, насилничког обезбоженог духовног шкарта. Сиоранове поруке као да налазе своје реплике у Бошовим сликама, неколико векова раније. Хијеронимус Бош, знаменити холандски сликар, допире до нас попут постмодерног моралног проповедника као и Сиоран. На сликама-порукама ...*огледају се наши греси, наше врлине, наше радости и жалости, наше снаге и слабости, наш мистицизам, наше сујеверје и наша чулност...*³⁴ Нико тако, као Бош, није разоткрио и указао на демонијалну људску природу. Шта више, у правом

³⁴ Боб Класенс – Жан Русо, *Бројгел – наш савременик*, Југословенска ревија, Вук Караџић, Београд, 1977.

смислу речи може се сматрати архиварима постмодерног греха. *Јесу ли Бошова дела деловала као опомена на искушења греха? У 17. веку приказао је монах Јосиф од Сигвенце уметника Боша као ревносног хришћанина који људима хоће да укаже на путеве спасења: „Разлика између њега и других сликара састоји се у томе што ови већином покушавају да насликају човека онако како он изгледа споља, док Бош једини има смелости да га слика онаквим какав је у својој унутрашњости.*³⁵

Еколошка плацента

*Без олује и громава не би било живота на земљи*³⁶ – наречена Андрићева волшебна имагинација сублимирала је сукоб земаљских и небеских сила указавши на природне контрасте. Громови и олује налазе смисла, осликани у знаменитој имагинарној, тајновитој, Ђорђевој слици „Олуја“, само као одраз поимања људске немоћи спрам моћних небеских сила. Нага жена са дететом у средишту пакла персонификује немоћ, незаштићеност. Засигурно, овде је реч о визелном контрасту најдубљим метафорама „олуја“ и „громава“ наспрам човека. Али овде се персонификује и сразмерна опомена и претња *Творца материје* онима који уништавају његово *Дело*. Према том, нису ли разорне силе природе опомена и подсећање на казну која следи?

Према једној Грачаничкој фресци, *Христ у Аду* је ...окружен „незалазном светлошћу“... уништивши смрт Христос је осветлио све људе божанским сјајем свог васкрсења и њиме је све просветлио (др Бранислав Тодић, монографија *Грачаница*)... Христос је, успостављајући крст као запаљену свећу, сав мрак са земље прогнао. *Незалазном светлошћу* персонификован је *побеђени танатос* и *поражени греси* (из монографије *Грачаница*, др Бранислава Тодића). *Теолози кажу да је Светлост* божанска. Духовно просветљење. Насупрот томе је *тама*. *За неке веровати у Бога значи веровати у Бога као идола који благосиља и штити њихову моћ и власништво* (теолог Радован Биговић), потврђујући да је основа контаминиране вере у веровању у култ профита, материјалне добити. Светлост божанска је екологија – чистота. Профит, међутим, еколошком смислу, (Бог = Природа = Екологија) посуновраћена мишљу веро-

³⁵ Наведено дело

³⁶ Иво Андрић, *Свеске*, сабрана дела, БИГЗ, Београд, 1981.

вања зарад материјалног стицања у користи. Стога појам вере постмодерна не препознаје у њеном правом изворном смислу чистоте божје светлости.

И Бог рече: нека буде светлила у простору небеском, да деле дан и ноћ, да буду знаци који ће обележити времена, дане и године и нека светле на простору небеском да обасјавају земљу и би тако и Бог створи два светлила велика светлило веће да управља даном, и светлило мање да управља ноћу и Бог виде да је то добро. И би вече и би јутро, и то је био четврти дан ³⁷ *Ти си светлост моја, Господе! / Господ расвељује моју таму... Он је ко јутрења светлост кад сунце сјаје у јутру без облака. Под његовим зраком трава ниче / кише из земље.* ³⁸ На другој страни, библијске метафоре као што су: „тама“, „мрак“, „грмљавина небеска“, „огањ“, „пламен сукну“, „растворише се корита морска“, „открише се темељи васељене“, у библијском значењу представљају израз Божјег гнева: *У тескоби својој призвах Господа, / к Богу своме завах, / И он чух глас мој из двора свога... / затресе се тада и усколеба земља, / Задрмаше се и померише темељи гор, / Јер је он гневан био... Спусти небеса и сиђе; црн му облак под ногама беше. На тај начин се илуструје божја срџба, љутња и моћ његове казне, али и милосрдности и заштитнички однос: пружи он тад с висине руку своју / и ухвати ме, / ...изведе ме на чистину, / избави ме јер ме воли. (Библија, Стари завет, Друга књига Самуелова). У уметности „светлост“ се често јавља као персонификација узвишене светости, чистоте душе, (екологије душе), безгрешности, невиности. Као симбол недостижног узора према којем се ваља управљати. Као што је „тама“, насупрот светлу, персонификација демонских сила, зло, болештине, несреће, предворје пакла, средиште Ада. Ако смо саздани да опстанемо и живимо у олујама и громовима, да је „живот борба непрестана“ како да то не имплицира фаустовско обличје људске душе? Прво се загади душа, а потом природа – екологија.*

Поима се у триангулацији: *вера; морал; етика*. Ако је свет такав какав јесте, да ли је триангулација, послух Јеванђеља као одређења живота у овом суровом свету утопија, само надреалистички сан, има ли уопште смисла? Есхатолошки проседе обједињује све три категорије и дефинише их интегрално као јединствену и нераздвојну целину. Катихумена, честа тема у српском

³⁷ Библија, Књига прва, Постање

³⁸ Библија, Стари завет, Друга књига Самуелова

фрескосликарству, обухваћена сценама *Страшног суда*, означава одвајање праведника од грешника. Упућује на чистоту безгрешне душе, на молитву, самоодрицање. На кодекс примереног и смерног, безгрешног живота („...знате ли шта вам прибавља уживање у блаженству раја, места ослобођеног туге и жалости, места светлости, зеленила и свежине, само царство? Ништа друго него ова чаша и овај хлеб...“³⁹). Есхатолошки етичко-морални императив, омеђен је строгим кодексом, да се за, свог живота, не направи огрешење, бласфемија спрам чистоте властите душе. И *грех* и *кајање* укореењени су у људској природи. Христос, је обасјан „незалазном светлошћу“, сишавши у адску тмину, позвао праведнике из пакла речима: „дођите у светлост“. Христов силазак у ад персонификује и његову *победу над ђаволом и кидање окова смрти*.

Иво Анадрић, такође, препознаје *светлост* као недостижни симбол чистоте: *Ма како се свим снагама свога духа трудио да останем лицем окренут ка светлој страни света, ма колико тражио у себи снаге и подстрека да верујем у смисао људске активности и да и сам учествујем у њој, да се по сили неког неодољивог закона све више приклањам противној страни*. Андрић је скептичан, у прилично песимистичном веровању у смисао обогобожења кад каже: *Све што видим око себе говори ми све чешиће и све убедљивије о несмислу и безвредности људских подухвата и напора на овој земљи...*

Може се направити паралела: праведност = еколошка чистота душе која је вечита тежња ка просветљењу, ка недостижној божанској незалазној светлости. По Јеротићу, покајање има веома важну улогу. Али, да би покајања било: *...Потребан је висок степен унутарње зрелости човека... а пре свега снага хришћанске вере, лично доживљена, а не само млаком традицијом пренета да би човек мирно и скрушено примио истину да је слаб и грешан, немоћан и смртан ... да је Божји и човечији син, да је Бог по благодати да је силан божјом енергијом, да вером може и горе да премешта...*⁴⁰ Грех, као антипод покајању је неограничен налази, пак, упориште у амбивалентној, користољубивој, похлепној људској природи. Ако је институција покајања корекција, или одрицање од греха немогуће, насупрот томе, грех би се могао формулисати као еколошко загађење душе, док је институција покајања корекција, исправљање греха. Про-

³⁹ Наведено дело

⁴⁰ Владета Јеротић, *Само дела љубави остају*, Партедон, Београд

чишћење еколошке душе. Поимање самог појма ДУША је индикативно. Нико тако пластично није описао индикативност појма ДУША, на релацији постоји – не постоји, као сликар Василиј Кандински, у полемичкој форми, када указује на неке флагрантне елементе безбожности. Безбожничко утемељење он налази у реченици, он је сматра недостојном једног научника, који каже: *Сецирао сам много лешева, и притом нигде нисам открио душу.*⁴¹

Ако се у материји и може све разложити у делове, на питања да ли је на исти начин могуће разложити и дух, или деконструисати трансцендентални акт, савремени филозофи се питају да ли уопште постоје трансценденталне претпоставке саме деструкције (народ обично каже: „грешна му душа“), односно да би овакав пут феноменолошке (хусерловске) редуције – пошто се дух не може раставити на делове, могао да одведе – у лудило.⁴² Говорећи актуелним политичким вокабуларом, међутим, покајање за грехе садржи све премисе (у политичкој терминологији) „лустрације“, другим речима захтева се идеолошко-политичко покајање душе. Не заборавимо, да политичке идеологије прошлог века укидају Бога – *Небо је празно. „Бог је мртав“* (Ниче, Кандински) *хришћанска представа Бога бледи*, дочим је ... Загонетна и тајанствена појава „смрти Бога“ је, по Јунгу, *психичка чињеница* и нашег шизофреног времена са загубљеном, залуталом и загађеном еколошком душом. Овим само желим да укажем и на импликоване негативне идеолошке аспекте (не)еколошке душе.

Загађене душе

Поставља се питање без јасног одговора: како целог живота бити и остати безгрешан? Како живети и преживети у складу са кодексом *триангулације* – *вера морал, етика*? Како искупити земаљски грех? Ако вера, морал и етика више нису глобални стандарди, шта су и које су то одрживе алтернативе? С друге стране, ова питања могуће је сагледати, не само као теолошка-секуларна него и у контексту све драматичнијих глобалних интенција.

⁴¹ Василиј Кандински, О духовном у уметности, Есотериа, Београд, 1996.

⁴² Видети Владета Јеротић, *(Ко се и како каје) Само дела љубави остају.*

- Праведност = (еколошка) чистота душе
- Грех = (еколошко) загађење душе
- Покајање = (еколошко) чишћење душе

Процес потпуног обраћања хедонизму, у којем су ... храна, слава и новац три искушења којима ђаво стално мами човека, парализује сваку љубав према Истини, добру, правди (Радован Биговић, теолог, Црква у савременом свету). У том контексту је проблематична сама чињеница која наводи Биговића да укаже на последице убрзаног раскида са прошлостћу, или јој даје (искључиво) музејску или археолошку вредност. Постмодерни човек на прошлост не гледа као на „живу” прошлост, што је само по себи веома опасан преседан. Постмодерна је поништила, супротно фундаменталним одређењима хуманизма, ресетовала, традиционалне вредности. Стога, Биговић цитира филозофа Алана Финкелбота да демократски човек поима самог себе као независно биће, као друштвени атом – одвојен у исти мах од својих предака, савременика и наследника. Он тражи, пре свега да задовољи своје приватне потребе. Биговић зато констатује да постмодерна означава кризу, можда крај свих митова и божанстава модерне: разума, науке, напретка, демократије, нације, људских права. Људи више нису склони теоријском апстрактном мишљењу. Више им одговара игра површним појмовима. слика им је важнија од текста, звук од музике. Постмодерна је поткопала, контаминирала, саму основу традиционалних фундаменталних начела хуманизма.

Као да постмодерна, уместо божанске незлазне светлости, исписује приручник апокалипсе. Као да се налазимо усред цивилизације у којој нестаје илузија архетипског сна о Златном добу, где има у изобиљу свега и за све, где инфантилност верује, како Јунг наводи, у *краљевство божје на земљи. Нико не може да каже шта је добро, а шта зло (Емил Сиоран). А човек наставља да се неодговорно понаша као шизофрено биће, расцепљено и раздробљено попут неког разбијеног огледала или мозаика и када је „нормалан“, што се у животу једва неколико пута истински прене ...људски род је налик на особу коју заводе несвесне моћи ...човечанству сада прете смртне опасности које је само створило и које су изван нашег надзора...* (К. Г. Јунг). За Бројгела су његови савременици рекли да је био *...Наше огледало. Да бисмо упознали сами себе, довољно је да се загледамо у твоје дело, и да се видимо. Ти си наша савест: прелистамо ли књигу твоје уметности, препознајемо себе и данас*

смо онакви какве си нас ти видео ... И данас постоје твоји покајници и твоји ходочасници.⁴³ Па која је разлика између човека постмодерне и средњовековног човека: човек и природа су у средњем веку живели (за разлику од постмодерног) схватани као да живе између два пола, божанског и сатанског... На хуманизам се често гледало као на став смиреног размишљања о људским пословима. То, међутим, није тачно. У хуманизму увек постоји борбени дух, и можемо бити сигурни да кад год се у средишту људских интереса појави човек, његову појаву прате тешки сукоби. Тако се производи наличје људске природе. То, другим речима значи да се може говорити о загађеном и злоћудном облику еколошке душе у свим епохама, али на другачији начин. Дух ствара, али дух и разара, па је тиме и порука уметника да зло, пре него што добије свој погубни појавни облик штетан по природу и људе подједнако, настаје у загађеној еколошки затрованој души. Бројгелова знаменита слика „Вађење камена лудости“ није само алегорија у чијем је средишту шарлатанство и кошмарни психички болесник, ова сцена је заправо огледало у којем се огледамо, опомена, али и показатељ да су корени деструктивног односа према екологији у нама. Исто тако, посве је јасно да су ове слике имале сакрално, религиозно значење. Њихов циљ био је да код људи изазову поштовање али и страхопоштовање према Богу – Пантократору. Ако је у православном поимању екологије праведност узвишена *незалазна божанска светлост* којој тежимо, онда је грех заправо еколошко загађење душе, а покајање катализатор процеса ка еколошкој чистоти душе. Несумњиво је да је са оваквим циљевима екологија компатибилна са православљем. Посебно је занимљиво како ће актуелна уметност препознати ова суштинска и судбинска питања и као своја. *Има ли краја зима у свету, питају се престрашени људи, или се треба приправити за појаву још већих, тежих и непредвидљивих зала на почетку, можда још збиља, апокалиптичних времена?* (Владета Јеротић).

⁴³ Из говора Феликса Темерманса, одржаног на гробу Питера Бројгела

Оливер Милијић

КОНСТАНТИНОВИЋ ДАЈЦЕСТ + АПОКРИФ⁴⁴

Фрагменти о паланачком духу и рецепцији књижевног дела

Дух паланке је неуништив (као још само један феномен на земаљском шару). То је *трајни дух*, истовремено и *дух трајности*. Не-времена. Анти-времена.

„Философија паланке“ Радомира Константиновића је непролазно дело, као и његов предмет истраживања, на које се ваза треба подсећати.

Циљ: применити његову мисао о паланачком духу на рецепцију књижевног дела, односно на профил читаоца из паланке, у „дајцестираном“ покушају излагања „Константиновића за почетнике“.

Паланачки дух је слуђен плурализмом. Другошћу. Разликом. Контрадикцијом. То су његови смртни непријатељи. Тај дух не може да прихвати чињеницу да бића и стварносни феномени у себи садрже различите, разнородне, каткад супротстављене одлике. Да црно садржи белину, али и ружичасти прелив. И плави, жути... Не! Црно је црно. Разлог томе је суштинска одлика духа паланке као *духа једно-образности*, унапред дате норме, *већ-створене-стварности пре стварности*. То је *дух априорног обрасца*, *дух реда*, *дух затворености*, *дух сигурности*, *црно-бели дух примитивног дуализма*. Њему нису потребна питања, јер он има одговоре. Насупрот томе је отвореност стварања, трагања, процеса, преображаја, непредвидљивости, случаја; уместо дуализма, јединство супротности, које извире из Нереди и изван-редности Света. Зато дух паланке тауголошким закључцима равна стварност. „Пегла“, јер не може да поднесе слојевитост стварности и уметности, а не може да поднесе, јер он је *дух ограничености*. Свако ширење, понирање, винуће, за њега је погубно.

Зато не сме прихватити да *може другачије*. И да Друго, другачије има смисла. Грчевито се држећи једног, прописаног,

⁴⁴ Радомир Константиновић, *Философија паланке*, Нолит, Београд, 1991 (прво објављивање у часопису *Трећи програм*, бр.2, 1969. године)

клишеизираног, „од давнина провереног“, паланачки дух сматра Друго/Супротно, Треће итд. ћорсокаком, безданом, бесмислом. Тај дух се непрестано пита: ма, шта хоће то друго? Ако се зна чему служе панталоне, ког ђавола тражи тај *облак у панталонама*? Какав *заумни језик*, па то је језик да поломиш. Дух паланке познаје само *чисте* садржаје, то је далтонистички, црнобели дух, који не зна за разноликост „боја“ форме. Он не подноси ширину осветљавања разноликих аспеката стварности, спајања неспојивог, противречност у хабитусу Једног, пароксизам и иронију. Он не подноси *симулацију* као књижевну технику игре са литерарном грађом, јер у страху је да ће бити изигран. Дух паланке жели чисту форму, стереотип.

То је паланачки страх од Другости.

Зато паланачки дух банализује и буквализује. Неспособан да рецепцијом досегне до суштинских уметничких домета, тај дух мора, најпре, да ствар преради, свари, уклопи у образац који *претходи* чину стварања дела. Рецепција не прати дело, него оно треба да прати рецепцију, која већ има „рецепт“ за дело. Зато овај дух креше, уједначава оно што штрчи са имагинарним баналним (псеудо) архаичним узором.

Нема горе ноћне море за дух паланке од врхунског уметничког дела или песника, као субјекта-из-света. У оба случаја, на сцену ступа техника банализације, често исказана на подсмешљив начин. Тако се врхунска уметничка дела, попут Кишових, проглашавају за играрије, колаже туђих дела, имитацију... А врхунски аутори куде се да „филозофирају, а ништа не кажу“, да су „тешки“, да „паламуде“, што би рекао мудри (и/немудни) народ. На тај начин он покушава да *жигосањем интегрисе*, да од-род врати у род, да му каже: „Знамо те, ти си наш, само се правиш да ниси.“ Подсмех банализацијом је једна од неизбежних одлика духа паланке. Њиме дух паланке поништава творачку субјективност, која је *conditio sine qua non* књижевности, он уопштава појединачно, „претапа“ ја у над-ја, у колективно.

Игра је смртни непријатељ духа паланке. Зато је банална и „игра“ речима тог духа, за којом посеже када хоће да се обрачуна са Новим, Другим, Светом. Кресање, банализовање у области књижевности често полази већ од исмевања, пародирања самог имена аутора (у духу анахроног веровања у кредо „*nomen est omen*“; у случају паланачког духа ово се разуме у кључу „племенске културе“: ако наудим имену, наудићу и самом човеку; ако поједем његово живо срце, добићу његове моћи). Подсетимо се, Константиновић одређује паланачки дух као

дух племена у агонији (дух, који је искорачио из племена, али очајнички жели да му се врати, када је видео са друге стране брда ужасни Свет мноштва могућности). Наудити имену-бићу: на пример, извесни стихоклепац Оливер би очас могао постати Ревило, а његова *ars poetica* – АРСића протетика. Тако кумује дух паланке. То је сарказам мржње, каже Константиновић.

Приземно карикирање, разметање *пред-ставом* на рачун *знања* карактеристично је за дух паланке. Он мни, а не зна, он сам је мњење, а никада знање. Али, дух паланке себе увек представља као све-знање, он је *дух јавности, дух колективитета*, за који нема тајни.

Дакле, дух паланке симплификује, тривијализује. Симплификовано карикира, пародира. Пародирање, које је преувеличавање, додавање-ширење, као и тенденциозно изоловање из контекста, селекција појединих елемената предмета, омогућава духу паланке Говор о Ничем, он говори о ономе чега нема. Њега плаши оно чега *има* у Свету, зато мора да замењује тезе. Јер, оно чега има је живот и субјект, а дух паланке не тражи ни живот, нити субјект, већ образац-пре живота, образац који се само понавља и Траје, дакле, тражи начело „мртвог живота“, ништавила. То је дух прошлости, дух мртвила, зато се осорно односи према свему садашњем, па и актуелној књижевности. Уместо субјекта, тражи уједначавање појединачног у општост.

Али, опчињеност прошлости није и опчињеност историјом. Историја је временита, а дух паланке тражи Трајање уместо Времена, зато он тражи „коначну прошлост“, прошлост као смрт времена. Отуда дух паланке није традиционални, већ традиционалистички *дух смрти*. Као такав, он је противан рађањустварању.

Када би тражио живот, дух паланке би пронашао појединачност, пронашао би субјективност, која је изван контроле над-ја паланке. Уместо тога, дух паланке тражи вечно кружење једног-истог у једном-истом.

То је паланачки страх од комплексности, од непознатог, од комплексности непознатог.

Дух паланке способан је само за буквално „разумевање“, за здраворазумско натупање. Он је *не-песнички, не-интелектуални и не-духовни дух*. Песништво је дух-овно. Духовност је бесконачност непознатог, како каже Константиновић. А то имплицитно ирационалност, још једну одлику песничког, а уједно смртног непријатеља норме „здрвог разума“ духа паланке. Дух паланке неспособан је да реципира субјективност исказа, игру

духа, апсурд, парадоксални обрт, случај, не познаје појам иронијске дистанце, нити категорију метатекстуалности. Тај дух брка тему – садржај и израз-форму, јер за уметничку форму не зна. Зато ће за дадаистичку или надреалистичку поезију, која иронијом, парадоксом, пародијом напада *апсурд света*, дух паланке мислити да је сама та поезија *свет апсурда*. Када су пре више од четири деценије експериментални песници у свету (а у Србији Мирољуб Тодоровић) користили могућности компјутерске комбинаторике у чину стварања песама, дух паланке је мислио (још и данас мисли, јер је то *дух непроменљивости*) да песме пише – компјутер, а не човек! Зашто би се та поезија звала компјутерска, а не, рецимо, човечија поезија, ако је заиста пише песник, резонује дух паланке (и песници су ваљда људи)?!

Метатекстуалност, борхесовска, то је пакао духа паланке, када забада нос у књижевност. Ужас мноштва светова у књижевном делу. Стварање света из хаоса? Пих, то свако може, цвркуће дух паланке. Тако мисли *Свако* из паланке. „Свако“ може, само не он. *Дух мртвила* пориче рађање. Спајање „непоживо“, „чувено“ дијалектичко јединство супротности? Ах, то је само произвољно набацивање свега и свачега, цвркуће дух паланке. Про-из-вољно. Воља је својство творачког субјекта, смртног непријатеља духа паланке. А (књижевно) дело никад није произвољно, оно се одликује унутрашњом интенционалношћу.

Новина је још један смртни непријатељ духа паланке, живи ужас тог духа. Ничега се он више не боји од новине. Као што је речено, то је *дух понављања норме* – старог, архаичног, пасторалног, епског у њиховим (псеудо)облицима. Он већ има норму, он већ има „створену“ стварност/уметност, зато му не треба свет/уметност у стварању, у процесу, у животу. Дух паланке мисли да већ све зна и да је већ све створено, зато му не треба ново.

То је некрофилија духа паланке.

Паланачки дух непрестано истиче да воли Лепо. Баумгартен, утемељивач нововековне естетике, дефинисао је ову филозофску дисциплину управо као науку о лепом. Спис „Естетика“, 1750. година. Пре више од два и по века, тачније, пре 264 године. Идеја о лепом, међутим, у паланачком духу, не долази од Баумгартена (тај дух не зна за оснивача естетике). Тај дух је замрзнут, балсамован је много раније у тзв. Лепом, као Утилитарном. Лепо је оно што је Корисно. Лепо је оно што се уклапа у шему одбране рода, у одбрану *инфантилног духа* колективи-

тета, дакле, „стварносна књижевност са тезом“ – пре стварности. Књижевност као *mimesis*-чудовиште, која суштински не подражава паланку, већ идеалну *слику паланке*, у рационализованом (не рационалном, већ здраворазумском), нормативном раму. А то искључује метафорички, фантастички, експериментални и сваки други ниво ирационалности у уметности/књижевности.

Ово значи да Лепо паланке није формално, него садржинско. Отуда дух паланке љуби патриотску и завичајну поезију, историјски роман, реалистичку причу патријархалне Србије итд. Важно је *шта* је написано, а не *како* је написано. Лепо мора да буде давно и укалупљено. А то значи *проверено*, што треба примењивати Трајно. Проверено је прошло сито селекције. И Кантова идеја *безинтересног допадања* у чину рецепције уметничког дела је ваљда довољно стара. Али, авај! Ни прошлост није као што је некад била. Онда, треба селектирати прошло. Селекција духа паланке је вађење из контекста, изоловање, презир према целини (целина је „комплексна“, слојевита и може се „отети контроли“). Селектирање је и замагљивање, прећуткивање. Дакле, Безинтересно? Фуј! Нешто ми се свиђа, јер имам неку вајду од тога. Свиђа ми се што је *у нашем духу*.

Најбоље је да то буде (за)писани садржај, који се вековима усмено преносио.

Дух паланке у уметности тражи не-уметничко, у свету не-светско.

Паланачки дух суштински презире књижевност и целокупну уметност, јер *уметничко* је форма, као израз Једнине, на супрот садржини Множине.

Формализам, егзистенцијализам, структурализам, постструктурализам... све је то „паламуђење“, то су теорије књижевности и уметности из прошлог века, а та прошлост није довољно прошла. Експресионизам, футуризам, дадаизам, надреализам... неоавангарда, после Другог светског рата – летризам, конкретна и визуелна поезија... ох, све сами изми, нигде „природизма“, нигде „фолклоризма“. Где су оне дивне идеје Богдана Поповића, не идеје, већ принципи, закони: поезија *мора* да има емоције (канон први), *мора* да буде јасна (канон други) и *мора* да буде цела лепа (канон трећи). Поезија мора. Бити норма. Бити иста, вазда иста, никад другачија. То је „естетика за дрводеље“: столар воли свој посао, уноси емоције док прави *јасан* сто (свима је јасно чему служи јасни сто) и гле, цео сто је леп! Година 1911. тај факт „вара“, јер Поповић износи већ за своје вре-

ме анахроне ставове, будући да своју антологију, „збирку цвећа новије српске лирике“ (ах, та природа) почиње романтичарем Бранком Радичевићем. О Поповићевом избору имао је шта да каже Станислав Винавер у „Пантологији новије српске пеленгирике“ већ 1920. године.

Дух паланке проговара и кроз став Јована Скерлића о помодарству модерне српске поезије, која, по њему, пресађује идеје декадентног Запада (у чланку симптоматичног наслова „Једна књижевна зараза“; дакле, Свет је болест, болест је увек туђа, паланка је здравље; ерго, субјект који се противи норми паланке је болестан).

Дух паланке не може перципирати целину уметничког дела, дакле, јер је оно дело творачког субјекта, а не „манифест колективне једно-образности“. Зато дух паланке селекује оно што се уклапа у његову шему повратка племену (роду). Тај дух неће доживљавати Његошев „Горски вијенац“ као уметничко дело, већ ће изоловати само идеју слављења рода/племена. И гуслаће, гуслаће, гуслаће... вечно. Међутим, на „Лучу микрокозма“ већ ће се мрштити, јер се у том делу трага за универзалним/светским, а индивидуалним, духовним принципом.

Прихватљива је поезија национално-романтичарске провенијенције, јакшићевска или „народних песника“ (Драгутин Ј. Илић пише књигу „Освећено Косово“ у псеудоепском кључу, у десетерцу, и то 1913. године!).

Паланци у свему, па и у књижевности, одговара префикс „псеудо“, јер она је *лажно племе*.

И мртвило, то дивно мртвило, јер паланка сама јесте *живо мртвило* и *мртви живот*. Где су поезији Света мотиви мртве драге, мртваца на одру (који својим „духовним очима“ посматра ожалашћену родбину), пропасти западних содома и гомора (које се гуше у хипокризиси), пропасти Света, од-рода издајника од „тако треба“...

Дух паланке, као *неинтелектуални дух*, љуби осећање, много воли да осећа. Али, као *дух приземности* и *дух над-ја*, он не познаје, заправо, Осећање, већ само сентименталност. Он је као дух колективитета неспособан за осећање; да осећа може само појединац, субјект. Дух паланке љуби да буде дирнут, да плаче, ако је песма тужна, да се смеје, ако је „смешна“. Једном речју, то је *црно-бели дух сентименталности*. Песма МОРА да се римује, да то буде (псеудо)сонет, ако већ може да се бира (јер, сонет је у-ред-ан), да буде ЈАСНА („јасност“ изражава приземност овог духа), памтљива, да може да се научи напамет и шапуће моми крај студен-потока. Целокупно авангардно и

неоавангардно наслеђе 20. века, као и нове дигиталне песничке праксе са почетка 21. века потпуно су непојмљиве духу паланке. За њега, поезија је престала да се пише после, на пример, Алексе Шантића и Сергеја Јесењина. Одавно усвојена, сада већ „општа места“ у поезији, као појам белине, категорија случаја, или графички и визуелни елементи песме су „шпанска села“ за дух паланке. Игра случаја у авангарди или Аполинерови калиграми директно су супротни норми црно-белог духа паланке. Он мни да му тиме прети опасност измештања из познатог окружења не-света, а нема већег ужаса за дух паланке од тога да оде изван норме.

Зато треба стати на ономе што се уклапа у априорну норму. Тај покушај заустављања времена карактеристичан је за дух паланке, који је анти-временски дух *трајања канона*. Зато он књижевно Друго приказује као да је „са неба пало“, као да нема, кишовски речено, литерарне претке. Јер, кад се Време зауставило за дух паланке, тог Другог није било.

На тај начин, дух паланке измешта Друго из контекста, „изглобљује“.

Отуда долази *неиманентна критика* духа паланке. Тај дух ће Манделштаму замерати зашто не пише „парнасовски“, Бретону зашто није, рецимо, трубадур, а Павићевим јунацима то да немају „епску величину“ Краљевића Марка. Тај дух ће, дакле, непрестано тражити оријентире у (архе)лирско-епско-пасторалном дискурсу.

Реч је о већ поменутој замени теза, која је неопходан извор духа паланке.

Проблем неиманентне критике уједно је проблем интелектуалног поштења духа паланке. Дух паланке је неморалан, а већ је речено и неинтелектуални дух. Он је неспособан да *одступајућа* књижевна дела сагледа, прво, из-њих-самих, из позиције поетике из које произилазе, и друго, из књижевно-теоријског контекста, у којем се налази одређена поетика. Или, треће, из визуре ековског концепта „отвореног дела“, што су све легитимни приступи уметничком делу.

Језик паланке је шкрт, она преферира ћутање. Химна паланке: „Шта да ти кажем, кад све знаш.“ Шта има да се прича/пише, када све је познато, кад све је речено, а правила свима су ЈАСНА? Размењују се само кратке нормативне поруке. Диван склад: језик је нормативан и наш свет паланке је нормативан. Доминира именица, именовање као жигосање неподопштина. Глагол је непријатељ духа паланке, јер нема „радње“ у живом

мртвилу и мртвом животу. Језик духа паланке је не-метафоричан и анти-метафоричан, као такав и анти-песнички и анти-књижевни, језик приземности „здравог разума“. Играње у језику је погубно, јер „осећа“ се као играње у свету и са светом, оним већ-створеним, непроменљивим не-светом. Барата се фразама, општостима, лажно представљеним као „староставна мудрост“. Зато је језик паланке без-личан. Ја сам Ми, ја сам племе, ја сам језик племена. Када би било језичке игре и „ја-говора“, дух паланке би признао субјективност, појединачност, његовог смртног непријатеља. А за дух паланке, субјект је претворен у објект, који само репродукује већ створено. Даље, „ја-говором“ и стваралачком језичком игром признао би променљивост света, неочекиваност, ирационалност, што је у контрадикцији са идејом вечно-важећег једног-истог. Дух племена, као дух сигурности проговара мртвим језиком и језиком мртвих, не користећи могућности живог језика, који је, као такав у сталном процесу, у непрестаном стварању. Мртви језик духа паланке је у суштинској колизији са песничким језиком, језиком перманентног преображаја, језиком творачког субјекта – као изразом његовог сопства. Језик духа множине vs језик духа једине.

У језику духа паланке речи су без садржаја, оне су празна форма реда, језик је формалан, површински. Комуникација је сведена на најосновније, најнеопходније речи. Константиновић: „Презир језика овде је презир од стране животиње, која „зна“ да говори, али не живи говором“ (стр. 136).

Дух паланке пориче језик, јер се смртно боји симболизације, што језик јесте. Дух паланке проговара антисимболичким језиком наивног реализма.

Дух паланке, суштински, неспособан је за рецепцију уметничког дела. Он је неспособан за примање естетске димензије уметничког, дакле, оне „невидљиве“, трансцендентне, метафизичке сржи естетског. *Дух примитивне дуалности* (добро/зло, лепо/ружно) неспособан је да прихвати свет све-прожимања књижевног дела, лепу ругобу, ругобну лепоту. Дакле, дух паланке, неспособан је за рецепцију тог обједињавајућег, вишег смисла уметничког дела, неспособан је за синтезу, коју мора да учини Ирационално, не-здраворазумско у читаоцу/субјекту.

Том духу природена је тривијална књижевност, пре свега, јер природа „масовне књижевности“ је ван-књижевна. Та књижевност има Функцију, ван-уметничку функцију. Исто као и дух паланке.

Милан Громовић

БИБЛИЈСКИ ПОДТЕКСТ У КЊИЗИ *ЧЕТИРИ КАНОНА* ИВАНА В. ЛАЛИЋА

Из поезије Ивана В. Лалића проговара смерно уткано искуство песничког усамљеничког ћутања и ослушкивања властитог духа, у којем песме клијају, најпре из семена земљиног мрака, па све до рајских плодова у раскошним крошњама медитерана. У крошњама топчидерског платана „бивши дечак“ ИВЛ чуо је ветар, који вољом Бога вековима стоји у дрвету (*Платан на Топчидеру*). У Лалићевој последњој песничкој књизи тај исти ветар постаје „божански дах“, који уз посредство пера удише живот, у наизглед празан лист хартије. Једном приликом аутор је изустио да је његова поезија дуго домишљана изнутра, а затим на папир стизала у својој коначној, и често јединој верзији. За „домишљај“ *Четири канона* било је потребно преко двадесет година „унутрашњег стварања“, како је једном приликом песник написао свом саборцу и сапатнику са друге стране океана: „Много читам, много слушам музику, и спремам се да правим нову књигу песама (један пројекат стар двадесетак година; видећеш, ако Бог да, резултат...)“ (*Поглед преко океана* 2007: 212) Када је великом песнику медитерана море узело сина, према сведочењу његове супруге Бранке Лалић, затражио је од Господа да му подари седам година живота, како би покушао да испева своју тугу и плач. Уз Божју помоћ, Лалићеви *Канони* угледали су светлост дана 1996. године, а песник страсне мере на онај свет отишао је 22 дана пре истека „седме године“.

Насловом књиге *Четири канона*, према мишљењу Александра Петрова, обухваћено је и певања удостојено следеће: Световно и свето; људско и божанско; земља и небо; видљиво и невидљиво. Петров запажа дубоку симболичку улогу наслова Лалићеве књиге, према којој: „Симболика круга на иконама означава небо, а правоугаоник, са своја четири угла и четири стране, земљу коју Богородица и свеци додирују ногама. Ако је канон у наслову име за молитву која се узноси владарима небеског царства, не указује ли се бројем ’четири’ на земљу, са свим њеним значењима, а једно јесте значење видљивог, које такође достојно славити јесте?“ (Петров 2008: 350) На икони *Старозаветна тројица* Андреја Рубљова (чију фотографију је Александар

Петров уметноу на почетку своје књиге) може се увидети да четвртасти облици стоје у доњем, а кругови у горњем делу иконе. У бројним критичким интерпретацијама Лалићевих *Канона* запажено је да у деветој песми четвртог канона стоји слављење земаљског и видљивог: *Достојно јесте славити тело, славити ларву славити / Трошни ћернич и младу траву на утабаним / Гробовима*, (Лалић *Дела III*: 254) из којег се може провидети и ишчитати невидљиво, јер, како песник каже: „Гласови мртвих, то нису мртви гласови“ (*Гласови мртвих*). Није сувишно споменути често виђену тезу у књижевној критици, да су Елиотова *Четири квартета* неминовно морали утицати на нашег „елиотовски одређеног“ (Ј. Христић) песника. Поред броја четири, у наслову стоји и назив старе византијске литургичке песме – „канон“, којом „песник није потирао своју стваралачку индивидуалност, него је прихватио врхунске културне нивое једног њему врло блиског света и његове уметности, да би их учинио својим.“ (Александар Јовановић 1997: 65) За ову прилику неопходно истаћи неколико теза, јер *Канони*, на неки начин, певају о Богу и о Византији истовремено. Лалић јесте словенски песник, којем је „певање о Византији својеврсно трагање за сопственим почецима: однос према Византији није, нити може бити, однос према иностраној, већ према сопственој култури и сопственом бићу.“ (Јовановић 2009: 21) Речима Александра Јовановића могуће је додати, да Лалићев однос према форми канона јесте однос према форми из једне духовно сродне православне културе.⁴⁵ Форма византијског канона и молитвени тон помогли су Ивану В. Лалићу да својом поезијом успостави контакт са Библијом, као и са искуством других великих књига светске књижевности.

⁴⁵ Важно је истаћи да се у песништву Ивана В. Лалића негује византијски канон, који је реформисао Јован Дамаскин, а „књижевни канон коме се покоравала духовна песма у Византији поштован је без икакве измене и у Србији“ (Богдановић 1970: 107) Према мишљењу Никше Стипчевића: „Византијско-литургичка форма кристализовала се већ почетком деветнаестог века (Андреј Крићанин, Теофан Граптос, Јован Дамаскин, Теодор и Јосиф Студит), а чврстина те кристализације одговарала је Лалићевој тежњи за границом и изазовом форме. Тема која га је заокупила навела га је да се укотви у овој старој форми, која, потом, одређује и садржину“ (Стипчевић 1999: 37-38) Песник страсне мере, границе и суздржаности проналаском византијског канона пронашао је својеврсни проговор о себи, и о свим питањима која су изглед деловала недокучиво.

У Лалићевој књизи, у виду подтекста исијавају *Нови* и *Стари завет*, а песник се у истој књизи, на себи својствен начин обраћа старозаветном Богу-ратнику и Богородици. Према ставу Никше Стипчевића: „Била му је потребна та форма, по нашем мишљењу, да би створио оквир за семантички противстав, егзистенцијално проживљени, између ’страха’ и ’наде’... А тај противстав старозаветног Бога-ратника и новозаветне Богородице, противстав Страху и Наде, окончава и разрешава последњи тропар четвртог канона који јесте нова химна: ’Достојно јесте славити стварност у градини нестварног’“ (Стипчевић 1999: 49–50) Још један велики проучавалац Лалићеве поезије – Светлана Велмар Јанковић додаје: „Тај противстав страха и наде разрешава се у сваком од богородичиних тропара у сва *Четири канона*“ (Велмар Јанковић 2005: 303) Лалићева дубока хришћанска вера у наду и спасење огледа се у химничном односу према милосрдној Богомајци, која је сва у знаку светлости (извора живота). „Песникова метафорика, његов текст који се само служи интекстом цитата усмерена је сва према Богородици. Ова четири канона јесу једна вазнесена, нова химна Богородици-Наде, а тежак зазор од ’тмуше’ и ’несавршенства’ створеног.“ (Стипчевић исто: 50–51) Речи Ивана В. Лалића указују на религиозну димензију *Четири канона*, која јесте уочљива и након првог читања, али казују и о својеврсном погледу на свет (онакав какав он у својој укупној целини јесте): „Чини ми се да на крају другог хришћанског миленијума то ’апсолутно веровање’ може имати облик апсолутног прихватања света као Творевине – што значи и ултимативно поверење у божанску ’икономију’, односно план спасења... Али, мислим да је за песника данас немогуће да слави свет (што ја не чиним само у *Канонима* него, рекао бих, у свим својим књигама), а да при томе остане слеп за све што је у свету састављено од зла, од несреће, од рационално неразрешивих контроверзи (које, према апостолу Павлу, треба да разреши ’тамо’, на једном другом плану...). Напротив, треба славити свет у лепоти и страхоти његове свеукупности. Зато и после те сумње и гангрене, и још толико тога што у овој књизи говори о злу (и пита се о природи зла), *Канони* завршавају у крешенду завршне, девете песме ’Четвртог канона’, која почиње речима: ’Достојно јесте славити стварност’...“ (Лалић, *Дела IV*: 288–289) Лалићева поетска књига *Писмо*, која је претходила *Канонима*, најавила је песнички молитвени тон у облику шапата. Поетичка двосмерна комуника-

ција усмерена од/према Богу и од/према *Светом писму*, хипотетички посматрано видљива је у готово свакој књизи Ивана В. Лалића; последње две збирке Лалићевих песама јесу „два шкољкина зрна, око којих се окупљују слојеви бисерне материје“. Шкољка и бисер представљају речи из сјајне студије професора Стипчевића, које метафорички означавају богатство цитата, док се у овом контексту спомињу, како би се указало на песниково поетичко „свођење рачуна“ и финално „аутоцитирање и ауторефлектовање“ поетике. У збирци *Писмо* молитвени шапат кључа над песмом *Шапат Јована Дамаскина*, као и у песми *Пиета*. Јован Дамаскин појављује се у књизи *Четири канона* посредно, кроз песничку форму (као реформатор форме) и непосредно, у шестој песми „Трећег канона“: *Радуј се, Тројеручице, ти што умоли Сина / Да шаком одсеченом, ко круном петопрсном / Крунише опет патрљак руке мучене / Песника из Дамаска, да прсти му прихвате трску / Хитрога брзописца, орну да словом те слави...* (Лалић, *Дела III*: 229) Подтекст Лалићевих дела (укључујући и *Каноне*) обogaћен је интертекстуалним везама са богатом традицијом античког, европског и византијског песништва, међутим, поетичке везе са целином библијског протекста, из којег се издвајају поједини цитати или делови цитата, на самом су врху развојне лествице песникове врлине цитирања. Светлана Шеатовић Димитријевић у својој књизи *Традиција и иновација* закључује следеће: „Пети ниво у овој узлазној линији одабира и подтекстног материјала налазимо у Библији. Она је врхунац у Лалићевом развоју интертекстуалности, како на нивоу селекције материјала, цитата и алузија, тако и на плану њиховог поетичког уобличења и семантичке функције... *Четири канона* као јединствена, кохерентна песничка књига сабира у себи изворе из Библије, италијанске средњовековне и ренесансне књижевности, српску средњовековну поезију и европску и српску поезију двадесетог века. *Канони* су круна Лалићевог певања, али и највиши домет у развоју интертекстуалности на нивоу разноликости подтекстних материјала и поетичких средстава. Посматрајући цео Лалићев опус стичемо утисак да је песник у последњој књизи сабрао најбољи интертекстуални материјал који је до тада био примењен кроз појединачне песме.“ (Шеатовић Димитријевић 2004: 175–176)

Високи домет Лалићеве последње збирке огледа се у успостављању комуникације између некадашњег страдања, патње,

молитве и спасења (Библија) и садашњег⁴⁶ (прогон, страдања, плач и молба за опрост грехова – српског народа). Није ли то споменуто Лалићево становиште, према којем се кроз „видљиво провиди невидљиво“? Могуће је претпоставити да је песник са тиме живео читав живот. Најпре је чуо плач „мртвих гласова“, који су укупани као зарђала игла у потиљку „бившег дечака“ (*Зарђала игла*); потом је успоравао „глисере бучне“ над „плавом гробницом“ (*Плава гробница*) и потоке крви из тела 700 закланих од усташког ножа (*Опело за седам стотина из цркве у Глини*); и, на крају, у *Канонима*, могао је да угледа страдање самог Христа, кроз властиту тугу, али и кроз немоћ, бол и патњу читавог српског национа. Лалићеви интервјуи говоре довољно о његовом схватању патриотске песме, а његова дела, слободно се може истаћи, оживела су највише домете Новог родољубивог песништва у двадесетом веку.

Као што је напоменуто, Лалић се чврсто држао организације и структуре византијског канона, онако како га је реформисао Јован Дамаскин. Девет песама канона своју тематику црпе из девет библијских песама, на шта је указао Димитрије Богдановић: „У дубинском слоју, а он је једино битан, ових девет разноликих песама везује месијанска идеја која лежи у основи сваке од њих: спасење остварено у светости онога који се прославља службом или у догађају самога искупљења...“ (Богдановић 1970: 120) Сваком канону Лалићеве књиге садржано је девет тропара, који су, на плану садржине изразито сродни са девет библијских песама. „У сва четири канона Лалић је следио строгу садржинску структуру византијског канона, вазда цитатом указујући на библијску песму и призивајући њену садржину и егзетички смисао на који упућује, а поштујући њихов традиционални редослед.“ (Стипчевић исто: 39) Готово све цитате, које је Лалић издвојио из Библије побројао је Никша Стипчевић (Стипчевић исто: 40–42), а за ову прилику довољно је скромним табеларним приказом систематизовати и графички употпунити подробни рад Никше Стипчевића.⁴⁷

⁴⁶ Мисли се на време настанка *Канона*, када је, на велику жалост, (и) српски народ масовно протериван и убијан.

⁴⁷ Важно је успоставити по две спојене паралелне табеле, по систему: Библијске песме: Лалићеви тропари, како би се могла увидети садржинска „сродност и умрежавање“ цитата готово свих тропара у *Канонима*.

Табела 1.

	Библијске песме		Цитати из тропара првог канона
1.	Мојсијева песма по преласку преко Црвеног мора (2 мојс. 15, 1–19)	1.	<i>Господ је велики ратник, име му је Господ... / Води милошћу својом народ у стан светости своје</i>
2.	Мојсијева песма (претећа и укорна) (5 Мојс. 32, 1–43)	2.	<i>У земљи пустој, на месту страшној / Где бучи пустош</i>
3.	Песма пророчице Ане (1 Цар. 2, 1–10)	3.	<i>Господ убија и оживљује</i>
4.	Песма пророка Авакума (Авакум, 3, 1–13)	4.	<i>Госпoде, чух реч твоју и уплаших се. / Раздро си земљу за реке. / Видеше те горе и уздрхташе.</i>
5.	Молитва пророка Исаије (Исаија, 26, 9–17)	5.	<i>Рука је твоја високо подигнута, / А они не виде.</i>
6.	Молитва Јонина у утроби кита (Јона, 2, 3–10)	6.	<i>У трбух велике рибе, / Три дана и три ноћи</i>
7.	О тројници младића у пећи вавилонској (Данило, 3, 26–56)	7.	<i>Седрах, Мисах и Авдeнa-го.</i>
8.	О тројници младића у пећи вавилонској (Данило, 3, 57–58)	8.	<i>Ти кнезови и управитељи и војводе</i>
9.	Песма Богородице на Благовести (Лука, 1, 68–79)	9.	<i>Благословена си међу женама</i>

Табела 2.

	Библијске песме		Цитати из тропара другог канона
1.	Мојсијева песма по преласку преко Црвеног мора (2 мојс. 15, 1–19)	1.	<i>Од даха ноздара твојих сабра се вода / И мука ће спасти оне који живе у земљи филистe-ској / Господ ће царевати до века.</i>
2.	Мојсијева песма (претећа и укорна) (5 Мојс. 32, 1–43)	2.	<i>Твоја је освета и плата</i>

3.	Песма пророчице Ане (1 Цар. 2, 1–10)	3.	<i>Који се супроте Господу / Сатрће се</i>
4.	Песма пророка Авакума (Авакум, 3, 1–13)	4.	<i>Госпoде, дело своје / Усред година сачувај у животу / У гневу сети се милости</i>
5.	Молитва пророка Исаије (Исаија, 26, 9–17)	5.	<i>Оживеће мртви твоји / Нама ћеш дати мир</i>
6.	Молитва Јонина у утроби кита (Јона, 2, 3–10)	6.	<i>Спасење је у Господа</i>
7.	О тројици младића у пећи вавилонској (Данило, 3, 26–56)	7.	<i>Седрах, Мисах и Авденаго.</i>
8.	О тројици младића у пећи вавилонској (Данило, 3, 57–58)	8.	/0/
9.	Песма Богородице на Благовести (Лука, 1, 68–79)	9.	<i>Велича душа моја Господа / И девојци беше име Марија</i>

Табела 3.

	Библијске песме		Цитати из тропара трећег канона
1.	Мојсијева песма по преласку преко Црвеног мора (2 мојс. 15, 1–19)	1.	<i>Водиш милошћу свој народ, који си искупио / Господ је велики ратник / Води / крепошћу својом у стан светости своје</i>
2.	Мојсијева песма (претећа и укорна) (5 Мојс. 32, 1–43)	2.	<i>„Јер су народ/који пропада са својих намера, и нема у њих разума / Раздаде наследство народима кад раздели синове Адамове</i>
3.	Песма пророчице Ане (1 Цар. 2, 1–10)	3.	<i>Господ сиромашии и богати / Понижује / и узвишује</i>
4.	Песма пророка Авакума (Авакум, 3, 1–13)	4.	<i>Стаде и измери земљу, погледа / И разметну народе</i>

5.	Молитва пророка Исаије (Исаија, 26, 9-17)	5.	<i>Духом својим што је у мени / Тражим те јутром</i>
6.	Молитва Јонина у утроби кита (Јона, 2, 3-10)	6.	<i>У ту утробу гробну</i>
7.	О тројици младића у пећи вавилонској (Данило, 3, 26-56)	7.	<i>Нити им се коса на глави опали / Нити задах од огња приону за њих</i>
8.	О тројици младића у пећи вавилонској (Данило, 3, 57-58)	8.	/0/
9.	Песма Богородице на Благовести (Лука, 1, 68-79)	9.	По речи Луке... она, видевши анђела, најпре изрази страх, а затим испева радост и хвалу (није цитат)

Табела 4.

	Библијске песме		Цитати из тропара четвртог канона
1.	Мојсијева песма по преласку преко Црвеног мора (2 мојс. 15, 1-19)	1.	<i>И славићу га, Бога оца / Мојега, и узвишаваћу га (...) Господ је велики ратник</i>
2.	Мојсијева песма (претећа и укорна) (5 Мојс. 32, 1-43)	2.	<i>„Дело је те стене савршено / Опојићу стреле своје крвљу</i>
3.	Песма пророчице Ане (1 Цар. 2, 1-10)	3.	<i>Што ће безбожници умукнути у мраку</i>
4.	Песма пророка Авакума (Авакум, 3, 1-13)	4.	<i>Слава његова покри небеса и земља се / Напуни хвале његове / Размрскоа си главу кући, безбожничкој, до врата, откривши темељ</i>
5.	Молитва пророка Исаије (Исаија, 26, 9-17)	5.	<i>као да родисмо ветар, никако не помогосмо земљи</i>
6.	Молитва Јонина у утроби кита (Јона, 2, 3-10)	6.	<i>Велика риба / И Јона</i>

7.	О тројици младића у пећи вавилонској (Данило, 3, 26–56)	7.	/0/
8.	О тројици младића у пећи вавилонској (Данило, 3, 57–58)	8.	/0/
9.	Песма Богородице на Благовести (Лука, 1, 68–79)	9.	/0/

„Први канон“ посвећен је Богородици. Прва песма „Првог канона“ најпре проговара мотивом мора. Мотиву мора у песништву Ивана В. Лалића Милица Николић посветила је пажљиву критичку анализу у облику књиге – *Mare Mediterraneum Ивана В. Лалића*. Критичка интерпретација Милице Николић састоји се из четири дела: „Семантика *Мора*“, „*Море* и граматика“, „*Море* и звук“ и „Семантизам версификације *Мора*“. О књизи Милице Николић могло би се говорити знатно шире, али за ову прилику важно је напоменути да не постоји систематичнији приступ Лалићевом *Мору* у српској књижевној критици. Систематичност Милице Николић огледа се, првенствено у анализи сваког стиха *Мора*, из поменута четири критичарска угла. Из споменуте преписке Ивана В. Лалића и Чарлса Симића, стиче се утисак да у тренутку када пише *Четири канона*, песник више не види море као на почецима свог стваралаштва. Лалић је и даље песник медитерана, неоспорно, али са јасном намером евоцира прастаро сећање на море из Старог завета. Старозаветно море је море које мрви све пред собом, али под контролом Мојсијеве руке, која је продужена (подигнута) рука старозаветног Бога-ратника: *Море се склопило с треском, икљоцула је / Двострука зупчаста брава таласа, мрвећи бестрасно / Оклоп и точак, ломећи дуга убојна копља...* (Лалић, *Дела III*: 181) Амбивалентна природа мора, које је уједно и море искони и море зла, навела је песника на нагли прекид, и, према речима Светлане Велмар Јанковић, нагли пад из древног у садашње време. (Велмар Јанковић 2005: 291) Промена времена јасно је уочљива у наизглед радикалним променама лексике, које се могу уочити у сва „Четири канона“: *Као толико чачкалица испуштених, а све то / У једном успореном кадру...* (Лалић, исто: 181) Већ на самом почетку књиге *Четири канона*, Лалић читаоцу говори о слављењу света у својој свеукупности, о великом ДА свету, са својим добрим и лошим странама. Савремени језик уткан у

древни свет *Канона* представља посебну мајсторију и Лалићево песничко умеће. Јасно је да је реч о необичном лингвистичком споју – можда контрастном, али ниједан „колоквијализам“ није одабран методом случајног избора. У књизи *Четири канона*, свака реч заузима своје почасно место. Савременим лексичким фондом песник ни у једном тренутку није угрозио комуникацију са светом књигом. Александар Милановић у свом раду *Лексичка структура „Четири канона“ Ивана В. Лалића* истиче: „Типичне лексичке колоквијализме Лалић такође избегава, иако колоквијални тон неретко остварује колокацијама или различитим синтаксичким средствима. Контраст у односу на основни узвишени тон канона кроз профанизацију лексике сасвим ретко остварује...“ (*Постсимболистичка поетика Ивана В. Лалића*: 459–483)

Поред библијског подтекста, Стипчевић у Лалићевим *Канонима* уочава и делове молитве светог Бернарда од Клервоа, који је учврстио цистерцитски црквени ред: „Следећи поуке Томаса Стенза Елиота, и прихваћене поступке 20. века, Лалић у богородичне уноси, у оригиналу, неколике стихове из химне-молитве светога Бернарда коју је Данте Алигијери уприличио у почетку 33. завршног певања *Раја*.“ (Стипчевић, исто: 43) Већ је било неколико речи о химничном карактеру књиге *Четири канона* Ивана В. Лалића, где је у центру слављење Богородице. Господ, окрутан, прек, али праведан (*Стари завет*) *поприлично је нем, болестан и уморан* у времену песниковом (*Као молитва*), које подсећа на Дисово „време распадања“, али Богородица је та која милост пружа увек, *и када се од ње тражи, и када се не тражи*⁴⁸ (безразложна милост). Како је напоменуто, песник у *Канонима* успоставља могућност и потребу за измирењем ова два „божанска“ принципа из *Старог* и *Новог завета*. Овај противстав Иван В. Лалић разрешава од почетка до краја своје књиге, и не само у завршним – богородичаним тропарима. Лалић се непрестано обраћа Господу (великом ратнику), што се јасно види у учесталом понављању речи „Господ“ (види табеле 1, 2 и 3), али на крају сваког канона, у богородичнима, увек доминира слављење Богородице (маријанска доксикологија и

⁴⁸ Важно је напоменути да се у Лалићевој поезији, поред Богородице јавља и мајка, која је такође милостива. Мото за песму *Пиета* Лалић преузима од Тина Ујевића: „Срце је мајке, срце Богомајке“, где су ова два извора безразложне милости изједначена принципом мајчинства.

мистична теологија Св. Бернарда). Срж песникове наде у спасење управо је у Богородици, а кроз унижено и химнично обраћање (које почиње још у књизи *Писмо*, у песми *Шапат Јована Дамаскина*) песник очекује чудо, „овде и сада“.

Вечерас, у сјају 21. века, Лалићеве речи „незване бдију“ и плачевним шаптајем моле, али сада за један други народ. Рушне речи „бившег дечака“ Ивана В. Лалића држе гордо опело над завађеним обалама људског лудила, које гори међу суграђанима Јована Дамаскина: „ДАМАСК – Сиријска војска убила је данас најмање 21 особу у нападу на једно село у централној Сирији, две узастопне експлозије потресле су Дамаск, а Алеп је бомбардован из ваздуха, јављају светске агенције.“ (Танјуг, *Вести за 2. 9. 2012, 20:38*, преузето са званичног сајта)

Литература

1. Библија, *Стари и Нови завет*, Добра вест, Нови Сад, 1989.
2. Богдановић, Димитрије, *Византијски књижевни канон у српским службама средњег века*, у: *О Србљаку*, СКЗ, Београд, 1970.
3. Велмар Јанковић, Светлана, *Изабраници*, Стубови културе, Београд, 2005.
4. Јовановић, Александар, *Иван В. Лалић или висока мера песничке уметности*, Предговор у књизи: Иван В. Лалић, *Дела I*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
5. Јовановић, Александар, *Стих, слика, емоција и култура*, Предговор у књизи: Иван В. Лалић, *Песме*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2009.
6. *Иван В. Лалић, Песник*, зборник радова, уредник: Драган Хамовић, Краљево, 1996.
7. Лалић, В. Иван, *Дела I*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
8. Лалић, В. Иван, *Дела II*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
9. Лалић, В. Иван, *Дела III*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
10. Лалић, В. Иван, *Дела IV*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1997.
11. Николић, Милица, *Mare Mediterraneum Ивана В. Лалића*, С. Машић, Београд, 1996.

12. Петров, Александар, *Канон, Српски песници двадесетог века*, Службени гласник, Београд, 2008.
13. *Поглед преко океана, Преписка Ивана В. Лалића и Чарлса Симића 1969–1996*, Приредила: Светлана Шеатовић Димитријевић, Институт за књижевност и уметност, Београд, 2007.
14. *Постсимболистичка поетика Ивана В. Лалића*, зборник радова, Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет, Београд, 2007.
15. *Споменица Ивана В. Лалића*, уредник Предраг Палавестра, САНУ, Београд, 2003.
16. Стипчевић, Никша, *Учитавања*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999.
17. Шеатовић Димитријевић, Светлана, *Традиција и иновација*, Филип Вишњић, Београд, 2004.

Баштина

Сретен Петровић

МИТОЛОГИЈА БОЖИЋНОГ ПРАСЕТА

Прославом покретања Сунчевога кола око Бадњега дана, Индоевропљани а међу њима и Словени, обележавали су крај старе и почетак нове године. Код Јужних Словена у дане овога празника ритуално се сече „бадњак“ који се увече ставља на *о-гањ* како би се симболички исказало поштовање староиндијском богу *Огња – Агњи*. Поменути празник поклапа се са зимским солстицијем (краткодневицом), када Сунце достиже најнижу тачку свога циклуса и истовремено започиње нови успон. Период новог покретања небеског точка индоевропски народи славили су као почетак *нове године*. Бројни обичаји и ритуали који се у ове дане упражњавају имају јединствену црту. Они су примарно посвећени календарској чињеници новог почетка, која је повезана са напретком Младога Сунца, односно Нове године, од које се нескривено очекује благостање у животу човека, домаћинства његовог, али и у привреди. Кроз све ове обичаје симболички провејава вера људи у свемоћ Неба, поглавито Сунца као извора живота и свеколике добробити. Празник је у славу Сунца. Осим бадњака који се пали на домаћем огњишту, приношење богатих дарова у виду обредних хлебова, као појединачних жртава намењених: кући, њиви, пољу, стоци, само су део обимнога обележавања новогодишње светковине. Очито подсећање да је овде реч о прослави првога дана нове године налази се у обичају *коледара* [лат. *Calendae* = први дан јануара], маскираних момака који уочи Бадњега дана раздрагано најављују испраћај старе и долазак нове године.

У богатој ритуалној пракси посвећеној божанству Сунца код нашега народа је забележен и један значајан, иако не мање

загонетан детаљ везан за чињеницу да се за жртву у крви обавезно коље *прасе*. Свакако, у овом ритуалу не сме бити занемарена значајна улога *косоки* која, заједно са *прасетом*, чини митолошки смисаоно јединство. У најстаријем искуству и дан данас је сачувано сећање у народу како се заједно са *печеницом* – *прасетом* на ражњу, пекла и *птица*, најчешће врабац, као симбол *житног демона*. Као пратилац *печенице* на ражњу, за *птицу* важи и то што је сутрадан, после Бадње вечери, свеколика живина једнога домаћинства била ритуално похрањена у дворишту и то зрневљем жита које је сакупљено испод сламене софре са Бадње вечери. Домаћица би у *кругу* конопца призвала живину. Сам приказ живине окупљене у кругу, није само визуелно већ и симболички сугерисао Сунце. Када домаћинство није кадро да закоље прасе често би се на трпези нашла печена ћурка. Ова чињеница, заједно са обичајем да се месом врапца са ражња најпре треба да омрси женска чељад, у првом реду деца, указује на значај плодности уопште, посебно женске стоке. У овом раду позабавићемо се, пре свега, питањем зашто је клање *прасета* у ове дане и данас још веома заступљено на трпези народа Балкана?

О прослави Бадњега дана, касније и Божића, опширније сам говорио у другим радовима. На основу материјала из тих књига, пре свега о начину светковању ових празника у сврљишком крају редакција културног и образовног програма Радио телевизије Србије снимила је 1993. године у Сврљигу два полчасовна филма⁴⁹.

У овоме тексту говорим о питању о којем се у савременој антрополошкој науци није посебно говорило. Пре свега о симболичком и митолошком карактеру клања „*прасета*“ у време бадњиданских празника. Додуше, сасвим је добро осветљена улога *жита* у *зрневљу*, и са тим повезана израда од пшеничног брашна бројних обредних хлебова намењених свакој сточној врсти, али и њиви, ливади и винограду, стоци, и то једнако овцама, кравама и коњима, па чак и кртици, на крају ту су и хлебови намењени *кући*, *чобанину* али и *псу*. Сви ови моменти сложеног ритуала прецизно су оцењени као типични за

⁴⁹ Види: С. Петровић, *Митологија, магија и обичаји*. Културна историја Сврљига, I књига Ниш, Сврљиг, 1992; то исто и у С. Петровић, *Српска митологија*. У пет књига. књ. V; и такође, *Српска митологија*. У обичајима, веровању и ритуалу, Народна књига, Београд, 2004.

светковине аграрне магије, која се упражњава у време зимског солстиција, тј. краткодневице. Све је то уско повезано са народним веровањем да се у ово доба године јавља подмлађено Сунце, са којим се буди нови живот у васцелој природи. Зато је било потребно да се у обреду обаспу житом најважнији актери: домаћин који рано ујутру доноси бадњак из шуме а и када га увече уноси у кућу, затим се жито проспе по деци која имитирају пилиће. Исто тако домаћица храни кокош житом у ритуалном кругу конопца. Све се то ради са циљем да у надолazeћој години жетва буде обилна. У народу овога краја уобичајено је, када се на каквој моби, приступи обеду, учеснике домаћин позове речима: „Ајдете да једемо леб!“ Очито, ручак се не састоји само од хлеба, али је овде недвосмислено, како ова стилска фигура – *синегдоха*, употребом речи „хлеб“ симболизује храну и ручак у целини. Свакако, о томе у каквој су вези, у време прославе Младог Сунца, тзв. *житни демон*, односно *жито* и *прасећа печеница* разјаснићемо касније.

Дакле, проблем који ме лично заокупљао почев од мојих истраживања народне културе Сврљига крајем осамдесетих година када је наш истраживачки тим радио на *Културној историји* овога краја, може се сажети питањем: зашто се по традицији за Божић коље *прасе* као главни жртвени прилог божанству Сунца? Свакако, није било дилеме због чега народ *сврљишког краја* коље младунче овце, тј. *јагње*, које симболички означава жртву моћном пролећном божанству плодности. У старини то је могао бити Триглав или, пак, Световид, касније *Ђурђевдан*, када је црква препокрила стари пролећни празник преобразивши га у хришћански. Када је реч о Ђурђевдану, била је сачувана стара легенда. Моћно Змајевито божанство – код Срба и Бугара свагда са позитивним статусом – убија Аждају, као симбол мрачног, зимског периода године, који је за нама. А онда је дошла црква и уметнула Светога Ђорђа, додељујући му исту улогу. Народ овога краја бавио се поглавито сточарством. Отуда је било разумљиво да се око Ђурђевдана, када пролеће узима маха, жртвује *јагње* великом божанству плодности. Познато је да се јагњетина, односно млечне прерађевине, и у томе посебно сир, у ранијим временима нису смели јести све до Ђурђевдана.

Важно је питање остало: жртвено клање *прасета*, као и улога печенице на тзв. „божићној“ трпези. Какво је, дакле, митолошко значење „свиње“ уопште, односно „печенице“? Уосталом, још једном: зашто се коље *прасе*?

Уобичајено је мишљење у савременој историјској науци, да су Срби, као и други Јужни Словени простор Балкана населили у VI веку нове ере⁵⁰. Чињеница је да су у прехришћанско доба на овим просторима били Илири, Трачани и Келти, а позната је и дуговековна владавина Римљана. Исто тако духовна историја познаје да је у прехришћанској религији, односно митологији, поред врховног Бога, постојао низ посебних богова који су покривали поједина годишња доба, или су пак били задужени за одређене етапе унутар животног циклуса човека – од рођења до смрти. У годишњем систему било је дванаест богова сагласно броју месеци. У митологијама заснованим на соларном, сунчаном начелу, богови су, симболички и хијерархијски, каткада, били повезани и са именима појединих планета сунчевога система. При томе је врховни бог кореспондирао са самим Сунцем. Читава батерија богова налази се у одређеној корелацији са божанствима претходних митологија утемељених према лунарном, месечевом принципу, према томе и у вези је са традицијом матријархатскога начела. Поједини богови задужени су за временске периоде сходно циклусу раста и опадања Сунчеве снаге: Младо Сунце – Сунце у зениту – Старо Сунце. Код Римљана је, на пример, Марс био ратни бог. Компетенција грчког бога Аполона, као соларног бога који је уједно и бог мудрости, била је да штити земљорадњу. Исте компетенције у римској митологији имало је једно од изузетно важних сунчаних божанстава бог Сатурн. Сатурн је одређен као „староиталски бог, који је у Риму поштован као божанство сетве и заштитник свих пољопривредних радова. Касније је, под грчким утицајем, Сатурн изједначен с грчким Кроном и тако повезан с богом Подземља Дис патером“⁵¹. Није сувишно подсетити се како су у Италији Абorigини „у Сатурново доба живели као и богови, увек млади и у вечитом блаженству“ (Среј/Цер, 2).

За наше разматрање веома је занимљиво анализирати структуру старог римског божанства Сатурна, који је, по леген-

⁵⁰ У новије време је знатан број историјских, чак и археолошких радова који, подастирући одређене аргументе, оспоравају овај „историјски“ факт, сматрајући да је Срба, тј. Јужних Словена на овим просторима било знатно раније. Ми се о томе у овоме раду нећемо бавити.

⁵¹ Срејовић, Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*. СКЗ, Београд, 1992⁴, 337. У д. тексту: Среј/Цер.

ди Опин муж, док су им деца била божански пар Јупитер и Јунона. У митологији је познато да је за Опу била везана богата жетва. Однос Сатурна и Јупитера исти је као у Грчкој однос Крона и његовог сина Зевса. У потоњој митологији Јупитер у Римљана, као раније Зевс у Грка, постали су владари света и неба. У обема митологијама, дакле, Зевс и Јупитер свргавају очеве са небескога трона. Време Сатурнове владавине, када је из Грчке дошао у Италију, сматра се златним добом. Сатурн је за време док је био на трону научио људе да „обрађују земљу и гаје лозу“. Култ Сатурнов пратило је и веровање да је Сатурн људима покљонио радости живота и добра земље.

Зашто је овде корисно да се ближе упознамо са Сатурновом митолошком структуром? Најпре, у част бога *Сатурна* краљ Тул Хостилије је установио „празник Сатурналије (*Saturnalia*), светкован 17. децембра“. Празник уједно означава „завршетак земљорадничких радова и почетак нове аграрне године“. Од тога доба, а у доба Републике, Римске Сатурналије „празноване су три дана, али у време Царства, под Калигулом, ова свечаност је продужена на пет, а касније и на седам дана“. Најзад, „после приношења жртве, приређивана је званична гозба и карневал, који је предводио краљ Сатурналија“. Сатурналије су биле празноване „бучно и весело; у дане овог празника заборављане су све сталешке разлике, тако да су и робови уживали пуну слободу. По свим кућама приређиване су богате гозбе“. За нас је овде најважнији елемент ритуала тај што је „овај антички карневал био један од најомиљенијих паганских празника све до времена победе хришћанства“. Коначно, треба имати у виду и то да је „култ Сатурна у доба Царства био веома популаран, како у западним тако и у *источним провинцијама*“, према томе и у крајевима у којима су живели Срби (Среј/Цер, исто, 377–378).

На основу неколико значајних карактеристика празновања Сатурналија већ сада можемо повући неколико паралела између римских Сатурналија и наших бадњиданских, односно божићних светковина. Овде ће то бити дато у назнакама.

Вишедневна прослава. Прослава *Сатурналија* трајала је најпре *три* дана, потом продужена на *пет*, да би се на крају светковало *седам* дана. Са друге стране, празновање божићних празника код Срба и дан данас траје *три* дана. Познато је, такође, да су Германи одржавали дванаест бадњих вечера, што би могло значити да су Бадњи дан славили онолико дана колико је

у години било месеци. Дакле, сваком од дванаест зодијачких богова палио се по један бадњак. Тиме им је народ указивао пажњу, тачније, приносио жртву одговарајућем богу и тако му исказивао захвалност за добротинство. Што се, традиције у Срба тиче, у паганско време, када је Бадњи дан био једини и највећи празник почетка Нове године, народ га је светковао седам дана. А затим, када се прешло на хришћанство, то јест када је Бадњем дану накалемљен хришћански Божић, Срби, а и други Јужни Словени, наставили су прославу празника седам дана, почев од Великог Божића (7. јануар по новом) до Малог Божића (14. јануара) чиме су симболички демонстрирали став по коме се годишњи циклус састоји од *седам летњих, соларних* месеци, и *пет* лунарних, или *зимских*, тј. *пет месеци опадајућег Сунца*⁵². Шта из овога закључујемо? Ниједан други празник код Срба не траје више дана, осим светковања Бадњег дана. Управо у тој чињеници налазимо прву аналогију са Сатурналијама. Дакле, код Срба хришћански Божић – који је према црквеној стратегији требало да *препокрије* Сатурналије – ипак се славио, а и данас се још слави, најмање *три* дана, негде и дуже, док је Ускрс, иако је теолошки гледано *најхришћанскији* празник у славу Васкрсења, остао у оквиру једног, односно два дана.

Празник се везује за жетву. Како је речено, жито је главни симболички елемент божићних празника. Њиме се посипају доносилац бадњака, као и деца која фингирају пијукање приликом уношења бадњака. Такође, месе се обредни хлебови од пшеничног брашна, каткада и по десетак. Најзад, кокош се ујутру храни зрневљем жита у кругу конопца. А видели смо како су Сатурна и његову жену Опу везивали за земљорадњу и жетву.

После приношења жртве, приређује се гозба. Пошто је бадњак стављен на ватру, а од поноћи на ражањ и прасе заједно са птицом, тим би чином започела прослава великог божићног празника. Тако и на Сатурналијама.

У прослави се заборављају сталешке разлике. У патријархалним братственичким селима Срба, а пре пријема

⁵² Никола Витез Др Гржетић - Гашпићев, *О вјери старих Словјена, прама правјери Аријаца и Прасемита* (Mitologia comparativa Slavorum). На темељу старих хрониста, народних обичаја, старих пјесама, мјестнога, личнога и обитељскога називља. I дио. Мостар 1900. Види 2. издање, Облик, Опово, Београд, 2002, 23. У д. тексту: Гржетић.

хришћанства, разуме се није било сталешких разлика, али је присутан један други обичај. Наиме, *деца* се тих дана нису сме-ла тући! На симболичком нивоу може се, такође, запазити толе-рантан став према свим животињама, не само домаћим већ и дивљим, према штеточинама, то јест према вранама али и вуку, којима је чак приношена посебна жртва у храни. Најзад, Бадње вечери домаћин позива све душе умрлих предака да заједно приступе трпези, која је, управо стога и прављена од сламе и *то на поду*, како би сагласно хтоничком принципу душе са онога света могле приступити гозби уколико је софра на земљи, као на задушницама, и такође, без употребе на гозби гвоздених предмета, кашика и ножева. Наиме, душе умрлих плаше се гвожђа и од њега се одвраћају.

Карневал у дане Сатурналија. Следећа је паралела у кар-невалском карактеру Сатурналија, који одговара светковини код Срба у време новогодишњих празника, а пре самог Бадњег дана. Реч је о Туциндану, 5. јануара по новом календару, када поворке коледара, маскираних момака, праћене свирком раз-драгано иду од куће до куће. Уосталом, карневал Сатурналија био је веома популаран у источним крајевима Царства тако да су још и данас ови празници код Срба у време Бадњег дана и Божића сматрани најсрећнијим.

Жртвено прасе и култ свиње

Наведено је неколико карактеристичних аналогича два празника. Па ипак, можда и најважнији елемент светковине тек сада треба посебно размотрити. Наиме, празнике у дане Сатур-налија, а и наших светковина око Бадњег дана повезује при-ношење на жртву *прасета* у виду *печенице*? И сада смо код пи-тања: Шта уопште значи жртвено прасе?

Индоевропљани, међу њима и стари Парси, потомци Пер-сијанаца, следбеници Заратустриног учења (маздаизма), као и Словени, уосталом, замишљали су божанство Сунца у облику *вепра* који колима вози бога *Сатурна*. Име римског Бога Са-турна етимолози изводе од лат. речи *сејати*. На празник *Сатурналија* долазио је Сатурн лично на колима која вуче *свиња*, па су му стога управо на жртву и приносили ову култну животињу у форми сточне младежи. Неки лингвисти етимоло-

гију „Сатурна“ изводе од лат. „sa-sero-serere = сијати, сејати“⁵³. У *Латинском речнику* стоји: „sēro, sēvi, sātum, сејати, садити; посејати, насадити; рађати... усеви, њиве“⁵⁴. Уосталом, и код Вука налазимо слично тумачење смисла термина. Наиме, његов је латински еквивалент српска реч „сејање“, одн. „сѝјање“, лат. *seminatio*⁵⁵; у *Латинском речнику* стоји: „sēmīno , 1. сејати, рађати“⁵⁶.

Шта је овде несумњиво? Сатурн је римско божанство сетве, заштитник земљорадње, што се и у нашим бадњиданским обичајима јасно потцртава као прослава у славу жита. Како су Сатурналије биле познате и у источним крајевима Царства, чак и под претпоставком да су Јужни Словени а са њима и Срби дошли на Балкан у VI веку, поменуте су светковине веома добро биле сачуване и одржане чак и неколико векова после пријема хришћанства. Посебно су их Срби, заједно са другим Словенима на овом тлу, прихватили и наставили упражњавати не само до IX века када су били званично покрштени, већ и касније. Уосталом, *велико је питање* када је прослава хришћанског Божића, као дан Исусовог рођења, смештен око краткодневице, уопште уведена у хришћански календар? Уосталом, питање о датуму Христовог рођења остало је отворено до данашњег дана.

Како хришћанска црква није била кадра до краја искоренити неке важне паганске светковине, као у случају Сатурналија, она се послужила добро познатим тактичким маневром. Наиме, указали смо, рођење Христово је са теолошке тачке сасвим споредно питање, бар у поређењу са Христовим Ускрснућем. Због тога је црква Христово рођење повезала са датумом велике паганске светковине. И тако је дошло до поистовећивања „дана зимског солстиција са датумом, наводно, Христовог рођења“. Најпре је у III веку нове ере цар Аурелијан декретом установио празник у спомен Исусовог рођења у Витлејему, фиксирајући га за 25. децембар, код Јермена по Јулијанском календару за 7. јануар. Било је потребно да прође читав век да би се 336. године древни пагански празник Сатурналије радикално преосмислио

⁵³ Исто, стр. 24.

⁵⁴ *Латинско хрватски или српски рјечник*, Милан Жепића, Загреб, 1979, 241.

⁵⁵ Вук, *Српски рјечник* (1852, Беч). Нолит, Београд, 1975, стр. 675, 679.

⁵⁶ *Латинско хрватски или српски рјечник*. исто, 239.

и у другој одори постао хришћанским. Дакле, велика паганска светковина везана за зимски солстициј повезана је са Христом, да би се бар на простору Балкана, почела прослављати на исти начин као и пре када се то чинило под видом Сатурналија светкујући тако дан Сунца праведности. И од тога се времена почео рачунати сам почетак литургијске године у Риму.

Па ипак, и упркос уведеној пракси, теоријски и теолошки проблеми остали су и даље. Томас Тели сматра како нагађање око датума Исусовог рођења потиче још од црквеног оца Климента Александријског који је живео у II и III веку (150–217. н. ере), а који је „предлагао 20. мај“ као могући датум Христовог рођења, будући да је „стварни датум остао непознат“. Одлука црквене власти у Риму да се раздобље око зимског солстиција узме за датум Христовог рођења било је повезано с чињеницом да је овај период испуњен бројним обичајима, праћен раздраганошћу маса и „веселјем које је започињало Сатурнијама 17. децембра“. Процењено је: било би вишеструко исплативо да се ова раскалашна светковина прекомпонује тако да постане „хришћанска светковина“⁵⁷. Ствар је у томе што је код свих индоевропских народа сећање на велику зимску светковину, од када и почиње да тече нова, соларна година, било снажно укореењено. Према томе, хришћанској цркви није преостало друго већ да у овај датум уклопи и датум рођења Христа и тако заобилазницом, препокрије садржај празника паганских народа, дајући му нову ауторизацију.

Подсетићу шта су изворно значиле Сатурналије као највећа римска светковина. Најпре, о једној важној напомени. У грчкој митологији је, Крон или Кронос, син Урана и Геје, репрезентант друге генерације богова. Почео је владати светом пошто је убио оца Урана посекавши му гениталије. Сходно уобичајеној митолошкој традицији Крон се оженио сестром Рејом. Но, судбина је и њему одредила да ће га неко од деце лишити власти, па је из предострожности почео прождирати кћери и синове одмах по рођењу. А деца су му била: Хестија и Деметра, Хера, Хад и Посејдон. Међутим, лукава Реја одлучи да

⁵⁷ Thomas J. Talley, „Воџић“. У: *Енциклопедија живих религија*. Ред. Кит Крим, Нолит, Београд, 1990, 99.

последњег сина Зевса сакрије у пећини⁵⁸. За читаоца је важно да разуме како је грчка митологија садржајно веома слична римској, тако да се готово исти култови налазе и у једној и другој митологији, разуме се, под номинално другојачијим називима.

Указујем на неколико типичних момената из митолошке историје грчких и римских богиња и богова, како би било олакшано разумевање најважнијег питања у овом раду. Почећу са грчком богињом Артемидом, Зевсовом ћерком, „господарицом животиња и слободне, дивље природе“. Али, Артемида је и богиња спремна да се освети због „убијања невине деце“ па је због тога оглашена и као старатељка „младунаца дивљачи“. Уопште узев, штитила је све „младо и невино, пре свега децу“. Артемиду су призивале жене да им „помогне при порођају“. Касније је она постала богиња Месеца поистовећивана са Селеном. Веома је важно то, да је ова богиња изворно повезана са вегетацијом.

Артемиди, као заштитници младих и невиних бића, посебно деце, приношене су жртве у „младунцима дивљачи, првенцима из стада и првим плодовима са поља“. Њој су жртвоване „најомиљеније животиње“. Поред кошуте, лава и пантера, ту су и пси који је иначе редовно прате. Али, поента је у томе што у животу Артемиде „важну улогу има и дивљи вепар“. Не треба заборавити да је младунчад побројаних животиња, дивљих и домаћих, иначе, била омиљена овој богињи, и да је приношена на жртву, заједно са младунчетом *дивљег вепра*.

Друга значајна богиња која митолошки кореспондира са Артемидом јесте Деметра, такође грчка богиња, најприсније повезана „са плодношћу земље“. „Деметра је житна богиња“, тј. „богиња житног млина“, а њена кћи „Персефона, је богиња смрти“⁵⁹. У неким митологијама Деметра се описује и као „подземно божанство“, будући да је везана за земљу и раст усева (Гревс, *Гм*, 494). Ликовно се ова богиња често приказује са „класјем које богиња држи у руци“ или, пак, са „котарицом напуњеном цвећем, класјем и плодовима свих врста“. Говорили смо о значају *жита* у бадњиданским светковинама код Срба.

⁵⁸ Срејовић, Цермановић, *Речник грчке и римске митологије*. СКЗ, Београд, 1992⁴, 220.

⁵⁹ Роберт Гревс, *Грчки митови*. Нолит, Београд, 1969, 53. У д. тексту, *ГР, Гм*.

У целовитом миту о Деметри разазнајемо, како је као и код свих великих божанстава која су повезана са хтоничким светом, и овде реч о троједном лику. Наиме, Кора, Персефона и Хеката су, у ствари, троједно божанство. Наиме, митолошки су „Кора, Персефона и Хеката заиста представљале Тројну Божињу сачињену од *Девнице, Нимфе и Старице*“, при чему је овај мит био актуелан „у доба када су се само жене бавиле земљорадњом. Кора представља зелено жито, Персефона зрео клас, а Хеката покошено жито. А само име *Деметра* био је општи назив овога тројединства. Мит о Деметрином доживљају у трипут поораној њиви указује на обред плодности, који се доскора задржао на Балкану“ (Гревс, *Гм*, 81–82).

Овде је посебно значајно то што један од посебних Деметриних атрибута говори о повезаности богиње и свиње. Митолошка је чињеница да је Деметра, као Кронова кћи, своје најмлађем брату Зевсу, родила ћерку Кору или Персефону. Али, како је Деметра имала љубавника Јасиона то је код брата Зевса изазвало љубомору, па је овај, да би се осветио сестри испунио молбу Хаду – подземном богу, па је без Деметриног знања допустио Хаду да отме њену кћер Персефону. Деметра је девет дана и девет ноћи без хране и пића узалудно тражила ћерку. На крају, један од богова сунца, Хелије открива Деметри истину о Персефони. Тако је она са новом надом наставила потрагу за ћерком, да би се на путу између Атине и Елеусине задржала у кући Баубе. А Баубо је имао три сина: Триптолема – кравара, Еумолпа – пастира и Еубулеја – свињара. „Приповедало се да је Еубулеј чувао свиње на месту где се Хад са отетом Кором – Персефоном, спустио у Подземље“. Млади свињар Еубулеј откри Деметри пуну истину, рекавши јој да се у тренутку када је Хад спуштао отету Персефону у хад земља отворила и „Еубулејеве свиње нестале у процепу кроз који је Хад одвукао Персефону у Подземље“ (Среј/Цер, исто, 148, 109)⁶⁰. Овде треба имати у виду и две важне особине свиња. Најпре, реч је о мудрости свиња, али и о томе да свиње, као у овом случају, стоје у некој вези са хтоничким светом, дакле, и са хадом у којем се нашла и отета девојка. Може бити да је и то један од разлога што је Деметра, као богиња животиња, плодности и земљорад-

⁶⁰ Види и Гревс, 80.

ње, постала и заштитница *свиња*, а за узврат њој су као богињи жртвовали младунчад свиња.

Једно је сасвим извесно. Према грчкој, односно римској митологији свиња, тј. крмача, симбол је плодности и уједно биће повезано са жетвом. Негде је то „кромјијска *крмача*, односно Фаја“, као „бела крмача, тј. Деметра“. Занимљиво је, да *крмачу* „Плутарх описује као *дивљу жену* разбојника која је због одвратног понашања добила надимак 'крмача'. Међутим, она се појављује и у раним митовима у Велсу као *стара бела крмача* Хен Вен, и њу чува *свињар*, чаробњак Колап Колфрер, који је у Британију донео *жито* и пчеле“. Гревс је поменуо како се „и Деметрин свињар, чаробњак Еубулеј, помињао о празнику Тесмафорија у Елеусини, када су у његову част живе *свиње* бацали у *провалију*“ (Гревс, *Гм*, 272). Овде, можда, није на одмет да изложим и једно лично присећање, када сам у детињству слушао приповест мештана Преконоге – села Сврљишког среза, на чијој се територији налази позната *Преконошка пећина*, која је у XIX веку била најистраживанија пећина у Србији. Узгред, пећину су истраживали Јован Цвијић и Ђока П. Јовановић. Дакле, причало се средином XX века, како су се једном давно у тој чудесној пећини изгубиле сеоске свиње мештана Преконоге, а са ове стране Грамаде, које су, незнано како, нашле излаз на другој крају избивши на ону страну Сврљишких планина у село Сићево, на десној обали Нишаве. У време када је о томе приповедано, народ је то чинио са намером да укаже на чињеницу како свиње поседују нарочито изоштрено чуло, које им, као телурским и мудрим животињама, омогућава сналажење у подземном свету.

У грчкој митологији наилазимо на податак како назив трију богиња, Фокиде, Хојре или Керде значи, у ствари три хипостазе јединствене богиње у лику крмаче која је „помагала житу да расте“. Исто тако митолошки је податак да је „Еубулеј први објавио шта се десило са Кором, зато што 'свињар' у раним европским митовима означава *пророка* или *мађионичара*. Тако су се Еумају, Одисејевом свињару, обраћали са *dios* ('боголики'); па иако су у класично време *свињари* већ давно престали да се баве пророштвом, ипак су још увек жртвовали *свиње* Деметри и Персефони“.

Наилазимо на још једну одлику свиња. Када је, прича се, Енеја, Афродитин син са својим Тројанцима кренуо на Запад, ка Италији, ишао је преко Тракије и Македоније и приспео на обалу Епира. Ту му је управо Хелен прорекао дуг и мучан пут, до-

давши како ће се његове патње „завршити кад оснује град на оном месту на коме бела свиња испод церовог стабла, доји тридесет прасића“ (Среј/Цер, исто, 134). Узгред, свиње се хране храстовим жиром, а церово дрво је једна врста храста. Дакле, осим споменуте мудрости свиње, а поводом онога трагања за несталом Персефоном, овде је на делу још атрибут свиње, то јест њена *плодност*, могућност да опраси велики број прасића, што је митолошки продуктивна чињеница у аграрној митологији за имагинирање посебног статуса ове животињске врсте.

С тим у везу наводим још један факт из римске митологије, да је велика римска богиња земље и плодности Бона Деа (*Bona Dea*) довођена у везу са Матер Матутом. Култ Бона Дее искључиво су упражњавале жене, а време прославе овога великог женског божанства падало је „почетком децембра“. У дане празника „у част ове богиње, римске матроне, предвођене весталкама, доносиле су јој тог дана све врсте цвећа, изузев мирте, и *приносиле* јој на жртву *крмачу* и вино“ (Среј/Цер, исто, 81).

Циљ је досадашње теоријске претраге да се скрене пажња на неколико карактеристичних атрибута „свиње“ као животиње која у митологији симболизује повезаност са земљом и хтонским светом, а поврх тога, приказује се као изузетно мудро биће које бројем младунчади, прасади, које доноси на свет, демонстрира обилну плодност.

После свега, код суштинског смо питања тумачења смисла обичаја код Срба, да се о Бадњем дану и Божићу обавезно коље *прасе*. У нашем народу, како рекосмо, „јагње“ је посвећено древном божанству *Триглаву* у доба његове младости, које се данас ритуално коље на Ђурђевдан, а овај је хришћанска замена за велику паганску пролећну светковину. На исти је начин, сходно батерији богова српске митологије, жртвено „прасе“ посвећено другом великом јужнословенском, према томе и српском божанству *Сварогу*, чија светковина пада у време зимског солстиција. Празник је данас – номинално у лику Божића – најпре био посвећен „сетвеним радовима“. Због тога је Чајкановић имао донекле право када је уверавао да је за време божићних празника реч о прослави врховног српског бога који је хтонског карактера. А истина је, свакако, да је и римски *Сатурн* временом „изједначен с Кроном и повезан с богом подземља *Дис* патером“ (Среј/Цер, 1992: 377). Утолико и тумачење словенскога *Сварога*, божанства Сунца, који коре-

спондира са *Сатурном*, даје за право нашим ауторима који су с разлогом запазили постојање читавог низа сегмената бадњиданског ритуала посвећених „житном демону“.

Зашто се житом посипају бадњаци? Посматрањем чињенице „што се људи и 'бадњаци' житом обасипају, види се, да је то била ратарска светковина, а стога што се ова светковина називље у Руса 'Овсенљ', Потебња⁶¹ мисли, да је тај *Овсенљ* од литв. *ausz*, лат. *aurora*, грч. ☐☐ς, инд. *ushas*“.

О сунчаном божанству. Нема сумње да су „Прасловени и Персијанци ово [сунчано божанство] замишљали у облику *венра* или *крмка*, а у римском *Сатурну* је *венар* возио кола. Стога се разабире, како је *венар* био и Божићу мила животиња и да је у народу ушло у обичај *испећи за Божић* по које одојче, сместити га потрбушке на трпези и ставити му у губицу јабуку, најзад, искитити га бршљановим лишћем и гроздићима. О Божићу обичавају свиње клати и Руси и Бугари и Срби и Хрвати и Словаци и Словенци. У Руса има коледарска песма (коледва), која гласи“.

„Mostočok mostili
Suknom ustilali
Gvozdni ubivali.
Oj, Ovsenљ!, Oj, Ovsenљ!,
Komuљъ кому jечатъ?
Po tomu mostočku?
Jечатъ tam Ovsenљъ,
Oj, Ovsenљ!, Oj, Ovsenљ!,
Na ђem jemo jечатъ?
Na sivěnkoj svinkě.
Вem poganjati?
Zivim porosenљkom... itd.“
(Гржетић, 23, 24)⁶²

У овој песми, у преводу, најзначајнији су следећи стихови:
„Ој, Овсене, ој Овсене! / Како ће нам он дојахат? / На сивој

⁶¹ Нав. Према Грж. стр. 23

⁶² Стихови руске коледарске песме преузети су из друге руке, могуће, из чешке транскрипције.

свињи.⁶³ Ослањајући се на садржај песме руски фолклорист „Веселовски упоређује руског 'Овсенъ-а' или Авсенъ-а са римским *Сатурном* (од *sa-sero-serere* = сејати, сети). А Сатурнова кола возио је *венар*“. Сатурну су, иначе, „приносили жртве од *крмака*“ (Гржетић, 24). И чешки митолог Зденек Вана наводи пример руске коледарске песме у којој је главни лик *Овсен*, термин повезан са житарицом „овас“, с тим што и у тој песми видимо како *Овсен* пристиже на *свињи*. Вана каже: „*Ovseŭ*, чији су надимци још *useŭ*, *avseŭ*, *govseŭ*, типичан је пример за светковину аграрне магије“. У ритуалу се запажа обичај да се „по људима у време зимског солстиција просипају зрна овса (*oves* = оvas, зоб)“. То се чини због веровања да се тиме „буди живот у природи, и због потребе да народ као уздарује добије богату жетву у наступајућој години“. Призор описан у руској коледарској песми „персонификује *Ovseŭ-а* који пристиже на светковину на сивоплавој *крмачи*“. Овај у митологији сликовит приказ „води порекло од једног древног, опште раширеног обичаја празновања у част свиње“. Уосталом, „и римски *Satur-nus* (од корена *sa*, *serere* = сејати) долази на светковину Сатурналија на колима која вуче *свиња* са златним чекињама“.

Управо због свега мислим да се претходно реченим, може разјаснити повезаност наших обичаја у време светковања Бадњег дана са „златним свињчетом“ које симболизује почетак раста Сунца. Дакле, младом божанству Сунца посвећује се младунче свиње, *прасе* као симбол „Младог Сунца“ – Сварожића. Иначе, овај је ритуал карактеристичан за древну индоевропску религију⁶⁴. Вук Карацић је забележио једну нашу коледарску песму која се пева уочи Бадњег дана:

„На чем ћемо бога молит
за старога – за Бадњака⁶⁵,
за младога – за Божића.
Божић баје по свем свету“⁶⁶.

⁶³ „*Oj, Ovsenъ, Oj, Ovsenъ! / Na čem jemu jechatъ? / Na sivěnkоj svinkě*“.

⁶⁴ Zdeněk Váňa, *Mythologie und Götterwelt der slawischen Völker*. Die geistigen Impulse Ost-Europas. Uravhhaus, Stuttgart, 1992, 233-234, и даље.

⁶⁵ На овом месту у напомени, Вук бележи: „Овдје се *бадњак* спомиње као некакав *човјек* или *бог* као и Божић“ (стр. 88).

Поводом ове српске коледарске песме руски фолклорист Потебња је уверен како се „Божјић назива *младим* по томе што се празнује његово рођење, али и зато што је он нови бог – у односу према старом Бадњаку, многобожачком богу. Нема сумње, у песми се потцртава разлика древне и нове хришћанске интерпретације древнога празника. Када Потебња говори о Вуковој коледарској песми, он наглашава како се „Бадњак и Божић називају *Старим* и *Младим*, као Отац и Син“⁶⁶.

Запазили смо још нешто. У Русији божанство „Овсен“ пристиже на свињи на исти начин као и римски Сатурн (= сејати), који, по легенди, долази на празник *Сатурналије* колима које вуче *свиња*. И у једном и другом случају сунчева божанства, код Срба – Сварог, као старо, и Сварожић као младо Сунце, имају своје паралеле у другим митологијама: код Руса у Овсену, а код Римљана у Сатурну. Свима је заједничка повезаност са *свињом*. Једном речи, божанства која су у жижи прославе и култа долазе на свињи, или их свиња вуче у колима. Бадњиданско „златно свињче“ симбол је почетка, раста Сунца. У старим индоевропским религијама управо је Сунцу приношена жртва у лику свиње, док је Младоме Сунцу посвећено *прасе*.

Свиња у другим митологијама. Социолошки, а и историјски посматрано, треба имати у виду како су истоврсни животни услови људи на планети, њихов заједнички рад на репродукцији живота, брига за егзистенцију, за голи опстанак, изнедрили и сличне митолошке системе. На исте околности колективна митолошка имагинација реагује на сличан начин у свим културама, будући провоцирана истоврсним збивањима у природи, посебно њеним цикличким догађањима, ритмом годишњих доба. Тако је, уосталом, и свиња „у старим културама често симболисала плодност и благостање“. На Малти из млађег каменог доба „крмача се приказивала са тринаест прасића“, као што је нордијска, односно „северногерманска богиња Фреја носила надимак Сир (крмача)“. И код Келта је „'Стара Бела' *Керидвен* била богиња свиња“. На крају и сам је Фреј, брат нордијске богиње Фреје, „повезан са вепром“ и „радо

⁶⁶ Вук Ст. Карацић, Српске народне пјесме, I-IV, књ. I, Нолит, Београд, 1969, стр. 88.

⁶⁷ Види и Э. В. Померанцева, *Мифологические персонажи в русском фольклоре*. Москва. 1975, 15-17.

је јахао на *вепру* са златним чекињама“. Нема сумње, да су и ратници, следбеници својих богова, у част и славу њихову „често носили шлемове у облику *вепрове* главе“, или су пак, као у микенској грчкој култури, ратници „шлемове покривали вепровим зубима, тесно поређаним један до другог”⁶⁸.

Према томе, и народи изван индоевропског митолошког круга, Кинези и Вијетнамци, на пример, обожавали су *свињу* „због њеног изгледа који сведочи о благостању“. Они су је веома ценили и сматрали „симболом обиља“. Посебно „*крмача* са својим младима придодаје тој идеји и идеју бројнога потомства“. И код „Египћана је, упркос забранâ које се односе на свиње и свињаре, *богиња неба и вечна мајка* – Нут, приказивана на амулетима у облику *крмаче* која доји младе”⁶⁹.

Због свих тих разлога, закључак је логичан. *Свиња*, односно *прасе*, као симбол Сатурна, има важно место у обичајној пракси и култу код Срба. Отуда на Божић печеница у лику *прасета*. Ханс Бидерман овој светковини приписује још једну димензију. Наиме, чињеница да свиња опраси 12 прасића митолошки кореспондира са бројем 12 месеци. Према томе, када се за Божић коље прасе, младунче свиње у знак првог дана, првог месеца у години, симболички је израз почетка новог циклуса, кружног кретање од 12 месеци. Сварог, у лику старог, онемоћалог Бога, старо Сунце које умире, добија нову форму подмлађеног Сунца – Сварожића. Симболички то је представљено прасетом које се Богу Светла и Ватре полаже на ватру, и на ражњу пече.

Уосталом, ево још једне реминисценције, односно подсећања. Да ли је сасвим случајно што је бивши југословенски [комунистички] празник, 29. новембар у народу овога тла одређиван и као време свињокоља. А реч је о крају године, о дану којим се унеколико завршава време *мрсног периода*, односно почетак великог божићног поста, који ће започети са *печеним прасетом* на трпези. Ова два пакета елемената: *Стари Сварог – Млади Сварожић, Бадњак – Божић* сасвим добро корелирају са односом: *Свиња – Прасе*.

⁶⁸ Ханс Бидерман, *Речник симбола*. Плато, Београд, 2004, 384, 424.

⁶⁹ А. Gheerbrant, J. Chevalier, *Рјеџник simbola*. Naprijed, Zagreb 1987, 666-667.

Вјера Медић

ОСВРТ НА ИСТРАЖИВАЊА БЕОГРАДСКОГ ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У СВРЉИГУ (ТРАДИЦИОНАЛНА НАРОДНА НОШЊА СВРЉИШКОГ КРАЈА)

У истраживање културне историје сврљишког краја након Другог светског рата интензивније су се укључиле домаће музејске институције, као што су Народни музеј у Нишу и Етнографски музеј у Београду. Од 1961. године Етнографски музеј је у источној Србији започео систематска екипна истраживања етно-географских целина. Нажалост, међу истраженим целинама изостало је комплексније истраживање нишког региона. Наиме, на овом простору спровођена су парцијална рекогносцирања са набавком предмета због попуњавања одређених музејских збирки и потреба изложби, затим прикупљање података за Етнолошки атлас, а понајвише су истраживане теме из области духовне и друштвене културе.

Без обзира на обим и циљ, прикупљени теренски подаци данас представљају драгоцене писани и ликовни извор неопходан за музејски рад и за нова истраживања. Анализа досадашњих спроведених активности представља почетну тачку у elaborату планираних послова Етнографског музеја у Београду на овом простору.

Једна од тема је традиционална народна ношња. Истраживање је започето у пролеће 2013. године у неколико села на територији општине Сврљиг, методом прикупљања усмених података и предмета за музејску збирку, као и фотографисањем предмета у приватном власништву. Теренско истраживање је подржао и Центар за туризам, културу и спорт општине Сврљиг у циљу напора и тежњи да реализују своју музејску институцију.

У Етнографском музеју у Београду данас се чува 405 предмета из околине Сврљига који су распоређени у систематским збиркама: *Народне ношње Србије, Текстилне справе и помагала, Сточарство, Земљорадња, Занати, Покућство, Текстилно покућство, Керамика, Оружје, Народна знања и веровања, Предмети уз обичаје, Музички инструменти и Дечије играчке*. Такође, у Фототеци је заступљен већи број негатива и фотографија снимљених на овом простору, а који су допуна и ликовни извор за проучавање појединачних колекција и тема.

Најстарији предмети су набављени 1906. године поводом припрема за Јубиларну изложбу у Букурешту, једну од међународних изложби на којима је Србија приказивала стваралаштво свога народа. Велика дрвена кутлача *ложница*, за захватање брашна, из села Лалинац која је била у свакодневной употреби, такође је изложена и на сталној поставци Етнографског музеја отвореној 2001. године. Уз њу је, као илустрација допунског привређивања изложен и резач за дуван, зван *сечка* из села Нишевац.

Један значајан предмет набављен почетком 20. века распоређен је у збирци Предмета уз обичаје и везује се за специфичан обичај који је забележен у овом крају. Модел умањеног дрвеног крста, тзв. *проклетције* израдио је делатник Музеја, Никола Зега. Овај обредни реквизит се користио приликом колективног проклињања непознатог кривца за паљевину, убиство и крађу, тако што се бацала анатема, односно камење на крст.

Из сврљишког краја потиче и посуда од глине, питос зван *врчва*, чији облик, величина (висина 98 цм) и техничке карактеристике указују на средњовековно порекло. Ископан је из земље 1915. године у атару села Рибаре, а на основу тога што је био испуњен крхотинама грнчарије археолози су овај налаз приписали локалној грнчарској радионици.

Сакупљене и стручно обрађене предмете Етнографски музеј излаже и на повременим тематским изложбама, каква је 1966. године била *Домаћа радиност у околини Сврљига*, приређена у Дому културе у Сврљигу поводом манифестације *Сврљишки сабор*. Аутор те изложбе била је Загорка Марковић, један од кустоса Етнографског музеја чији су истраживачи од 1956. године били присутни на терену Сврљига. Према музејској документацији, до осамдесетих година 20. века у Сврљигу су боравили и: Јелена Лазић, Никола Пантелић, Мирослав Драшкић, Душан Масловарић, Петар Костић, Персида Томић, Љуба Рељић, Рабија Хасанбеговић, Слободан Зечевић, Ранко Баришић и други.

Међу најчешће излаганим предметима, независно од тога да ли је тема из домена материјалне, друштвене или духовне културе били су: музички инструменти, делови дрвеног и текстилног покућства и народне ношње. Такође, изложбе народне уметности, прикази ликовних особина наших етнографских предмета, често су илустровани и предметима из сврљишког краја. Тако је нпр. било и на изложби *Трагом текстилне нити*, приређеној 2011–2012. године у Етнографском музеју.

У систематској збирци Народне ношње Србије, где су музеалије у циљу заштите и доступности груписане на колекције по критеријуму функције, материјала и регионалног порекла чува се група од 115 предмета из околине Сврљига. У највећој мери разврстани су у колекцијама појединачних одевних предмета (мушка и женска оглавља, кошуље, јелеци, гуњеви, сукње, прегаче, чакшире, појасеви, обућа, накит итд.), али и у комплетима. Оваква систематизација музејских предмета из једног краја у контексту шире области, уз одговарајућу пратећу документацију омогућава јасно сагледавање основних карактеристика.

Новија етнолошка истраживања из средине и друге половине 20. века у околини Сврљига⁷⁰ и суседним крајевима⁷¹ темељена су на типолошком разматрању народне ношње према етничкој структури и пореклу њених носиоца као и на принципу културно-географских региона. На основу тих истраживања, у Сврљишкој ношњи која у ширем смислу припада ношњи централнобалканског типа, разликују се варијанте народне ношње *староседелаца* и *досељеника*, односно тимочко- браничевског становништва и досељеника јужних и југоисточних селидбених струја (моравско-вардарске, косовско-метохијске, источне и других струја).

Анализом збирке Етнографског музеја утврђено је да примерци народне ношње из више села у околини Сврљига припадају различитим варијантама централнобалканског типа, као и одевним целинама карактеристичним за одређени временски период. Поред јаснијег сагледавања граница распрострањања и трансформација појединих одевних делова, намеће се и потреба за расветљавањем узрока изобичајења целине старије ношње 19. века, чији се поједини делови налазе у нашој музејској збирци. То су: капа са превезом, *обрадач* из Плужине и дугачки *пешир* из Нишевца, чиме се покривала глава и коса очешљана

⁷⁰ Љиљана Тојага, *Народна ношња*, Културна историја Сврљига, Књига 2, Ниш – Сврљиг, 1992, стр. 257.

⁷¹ Надежда Пешић-Максимовић, *Матејевачка или Зврчинска и Нишкобањска ношња*, Зборник Народног музеја Ниш, број 9, 2000. г, стр. 61, Јасна Бјеладиновић-Јергић, *Народна ношња у Тимуку и Заглаву*, исто, *Народна ношња у Буџаку*, Гласник Етнографског музеја у Београду, бр. 61, Београд, 1997; Драгослав Антонијевић, *Алексиначко Поморавље, Ношња*, Српски етнографски зборник, Књига LXXXIII, Београд, 1971; Вјера Медић, *О белопаланачкој народној ношњи*, Гласник ЕМ у Београду, бр. 75, 2011.

на специфичан начин у *трвеље*. Ти делови сложеног оглавља указивали су на статус удате жене, истакнут и додатним накитним елементима са снажном апотропејском функцијом, какви су били и *укошњаџи*, украсне плочице повезане ланчићима са звучним привесцима.

Наведени предмети у својој функцији забележени су и на серији фотографија из села Плужина, снимљених 1959. године. На једној фотографији снимљена је већа група људи различите старости, обучених специјално за ту прилику. На њој се уочава низ варијанти народне ношње: од најстарије ношене у свечаним приликама крајем 19. и почетком 20. века, до најновије, свакодневне из времена након Другог светског рата.

Највише је заступљена целина ношње, карактеристична за период између Првог и Другог светског рата, чији делови чине и највећи део музејске колекције. Ту ношњу карактеришу: трансформације и изобичајење појединих старијих облика, усвајање нових елемената и материјала из градског, а код мушкараца и из војничког одевања. Неизоставни део женске ношње била је сукња, *запрег*, *вистан*, *вутарка* која се у музејској документацији назива и у зависности од материјала од којег је израђена: *пртенка*, *левка*, *налевка*, *грчкавка*, *шаренка*, *намичљавка*.

У колекцији мушке ношње најстарије су, са почетка 20. века сукнене чакшире *беневреци* широкога тура, из села Лалинац, какве су током читаве године ношене са увученом *пртеном* кошуљом, опасаном *тканицом* и шубаром. Кројни облици неизоставних делова: панталона, прслука и кратког капутића, насталих као симбиоза војничког и градског утицаја, проширени су мрежом сеоских кројача на ширем простору источне Србије. Такав комплет, израђен и ношен 1925. године у селу Црнољевница налази се у збирци Етнографског музеја. Истовремено, већ у првим деценијама 20. века заступљени су и куповни одевни предмети градског порекла као и делови свечане тзв. *шумадијске ношње* – јелек и гуњић, украшени на специфичан начин.

Данашњи казивачи управо ту целину називају *народна ношња*, док се за свакодневно одело најчешће користе уопштени термини *времена* или *дреје*, невезано за то да ли је *старовременско* или савремено. У великој мери одело је домаће израде: сашивено или плетено, ношено до појаве индустријализације, а понеки део и до савременог доба.

Коло у Лалинцу, 1926.

Жена и девојка у старијој ношњи,
Плузина, 1959.

Данас, као последица манифестација које популаришу традиционалну културу забележена је појава *новог фолклоризма* где се „народна ношња“ налази у функцији сценског костима. Такве одевне целине, сачињене од понеког оригиналног дела ношње и новијих, често предимензионираних делова готово да не поседују основни традиционални образац. Наглашена декоративност у женској ношњи нарочито је видљива на кецељама од црног сомота украшених, у зависности од вештине мајстора, крупним цветним мотивима од разнобојне вуне.

На спонтани развој овог важног елемента традиционалне културе једног краја, као што је народна ношња, нагла промена основних функција захтева константну пажњу стручњака и подршку музејских институција. На тај начин ће и нова истраживања у домену материјалне културе заузети своје место у публикацијама све присутнијих стручних и научних институција и појединаца.

Интересовања Етнографског музеја у Београду за простор Сврљига темеље се првенствено на обради сачуване грађе у музејским збиркама и фото документације и усмеравају на теренску проверу података, истраживање трансформација одређених појава или мање истраживаних тема. Такође, издвојила се потреба за сакупљањем, заштитом и проучавањем других значења које етнографски предмети садрже. То су у првом реду предмети занатског (вуновлачарског, ћурчијског, каменорезачког, итд.) и градског порекла значајни за проучавање настанка и развоја градске културе, као и архаична знања и вештине израде специфичних делова народне ношње и текстилног покућства. У контексту досадашњих истраживања суседних крајева, то би омогућило сагледавање одређене појаве у ширем простору Нишког региона.

Александар Тешић

СВРЉИШКИ КРАЈ У ЛИТЕРАТУРИ ЕПСКЕ ФАНТАСТИКЕ

Баба Јага и гулијански Виден змај⁷²

1) На путу за Бабин зуб до Баба Јаге

„Јесте, чули смо о томе, што јес’ јест.“ Па мало накриви главу. „Ипак ова... баба је нешто посебно. Ти то знаш најбоље, Гаврило. Шта имам ја теби да причам? Кажу умах се претвори у било шта или само нестане. Довољно је да замахнеш, а ње већ нема. Као да ти чита мисли, па зна шта смераш. Нестане овде, појави се тамо...“

„То је због капе невидимке“, кажем му ја.

„Да, прича се тако, шта знам... Али не можете је лако ни наћи горе на Бабином зубу. Ја сам некад вирио из жбуња, издалека, и никад јој нисам видео кућу, мада неки тврде да су је тамо видели. Кажу и да је нека три коњаника чувају... Маните се Гвозденозубе.“

Не једном сам имао прилику да се затекнем кад се људи штите од грмљавине, али овде је било много више од тога. Чи-

⁷² У часопису доносимо одломке из три романа епске фантастике аутора Александра Тешића. Бабин зуб и Гулијанске планине, поред других средњовековних места, у делима овога аутора попришта су одигравања радње средњовековних митских јунака: Монаха Гаврила, косингаса, Марка Краљевића и Милоша Обилића, који су по легенди змајевити јунаци. Ови српски ликови вођени намером Пророчанства - судбинских сила, на свом путу доласка у посед неколико важних јуначких знамења као атрибута непобедивости, сусрећу се на Бабином зубу са Баба Јагом, а на Гулијанским планинама са Виденом змајем. Одломци су преузети из дела А. Тешића: *Косингас, Смртовање*. Трећи део, *ПортаЛибрис*, Београд, 2010; *Змај и ждрал*. Роман о Милошу Обилићу. Први део. *ПортаЛибрис*, Београд, 2012; *Змај и ждрал. Коље светог Георгија*. Трећи део. *ПортаЛибрис*, Београд, 2013. За роман *Смртовање*, Сретен Петровић је написао *Поговор*. (Прим. Уредништва).

нило се да Баба Јага најављује свој долазак тутњавом и севањем. Иако се никад није знало у које ће село да бане, по бригању људи, очекивала се сваког часа у свакој кући.

Изађосмо и ми из куће, па се уверих у оно што сам и сумњао. Страх је имао врло дубоко корене у овом народу. Пола села се очас окупило око Громељове куће јер је његов син био последња жртва из Мучибабе. А свако се плашио да је његово дете следећа жртва. Иако то траје стотинама година, људи се с муком могу свикнути на то да Баба Јага може банути баш код њих.

Зато се већина појави опасана лесковом граном, за коју се сматрало да у њу гром не удара, неки су палили гомиле гранчица од врбе, а понајвише их је било „наоружано“ лопарима, а понеко и жарачима, које су држали унакрст. Причало се да Баба Јага лопаром убацује децу у пећ, па је ваљда био обичај да јој се њиме и прети.

Кад погледах у правцу Бабиног зуба на Старој планини, а оно доиста, он је обавијен оловним облаком, из кога севају муње и отуд се чује тутњава. Би то нарочит приказ јер се само над њим надвио црни облак.

Људи зато почеше да „терају“ облак, машу рукама, неки косом, други лопаром, видим неки машу и штапом са венчићима, који се сматра врло моћним јер је њиме власник некад ослободио жабу из змијиних уста. И све то раде обилазећи око Громељове куће, вичу и проклињу. Дотле неке жене завлаче сламу, коприву и леску под стреху.

Остависмо Мучибабу за собом, а пред нама се уздизала Стара планина. Хоће ли гром ударити у нас, остало је да видимо. Ходали смо у тишини, свако са својим црним мислима. Како да убедимо Баба Јагу да нам преда капу невидимку? Како да тог злог и наопаког створа убедимо да нас не убије? Није било ни сврхе размишљати како да ми њу убијемо, па ипак... и Морана и Злодеја су пале од наше руке, као што Марко⁷³ рече.

⁷³ У романима из жанра епске фантастике поменутог аутора Александра Тешића, име Марко односи се на Марка Краљевића. Заједно са монахом Гаврилом, косингасом, нарочитим змајевитим јунаком, Марко долази на Бабин зуб, како би од мрачне, зле богиње Баба Јаге, изнудио капу *невидимку*, значајно јуначко знамење. Марко Краљевић, најављени јунак из Пророчанства, спрема се за одсудан обрачун са непријатељским хордама подземља са Оријента, који надиру на Запад

Можда се укаже и прилика да ослободимо ова села од те напасти.

Законачисмо на извору Калне, где нас је и пронашао Вучен. Био је тих и озбиљан. Кад смо га питали зашто је ћутљив, кратко је одговорио: „Далеко од куће“. Али није хтео да се одвоји од нас, ни да чује да се врати на Уомуље.

Скоро три дана путовасмо уз снеговиту Стару планину, преко Вража главе, Црног врха, па уз реку Коњарник.

На самој ивици заравни, над стрмином дизало се неколико стена од којих Бабин зуб би највиша, бар петнаестакхвати.

„Кажу да на њену кућу можеш набасати само ако уђеш у облак магле који пролази поред Бабиног зуба. Овако кад гледаш она је невидљива“, рекох, па осматрам има ли на видiku неки такав облак који би се кретао према стењу. Али не би ништа.

„Њена кућа се појављује у магли?“, зачуди се Краљевић.

„И никад није на истом месту, па се прича да хода на кокошијим ногама.“

„Боже сачувај“, прекрсти се Марко. „Чуо сам да је наводно сва направљена од костију.“

„Тако кажу“, потврдих му. „Из тог облака појављују се три коњаника који је чувају.“

Ушли смо у свет мртвих.

Ништа се није видело. Чак ни Змајогорчев огањ није успевао да осветли земљу по којој смо ходали, него нас је обасјавао до појаса као да носимо обичну свећу. Чак је и његову блештавост магла успевала да угуши. Али му се пламен није гасио!

Кад нам под ногама поче да крцка, помислисмо да газимо по сувим гранчицама, али кад Марко спусти огањ према земљи, са ужасом угледасмо да ходамо по изломљеним или смрвљеним

а преко Балкана, са циљем да покоре европске народе, и на том путу Словене. Марко Краљевић припада реду змаја, који још чине Милош Обилић, Бановић Страхиња, Старина Новак, Грчић Миленко, Сибињанин Јанко, Бановић Секула, Змај од Јастрепца, Змај од Ноћаја, Високи Стеван, Виден змај. Као што је седиште Змаја од Јастрепца – оца Милоша змајевитог, планина Јастребац, обитавалиште најстаријег Видена змаја су Гулијанске планине, о чему се у овоме одломку поведе. (Прим. Уредништва).

људским костима и лобањама. Не зна им се броја јер је сва земља била прекривена њима.

Најежих се кад тад схватих да је цела колиба састављена од безброј костију и да има облик лобање! Отворена вилица је имала облик степеништа, врата отвор носа, а прозори очне дупље. Аветињаста светлост, која је допирала кроз њих, чинила је да очи изгледају живе, као да нас гледају!

Четири танке кокошје ноге на којима је колиба стајала на једном се покренуше и све заједно са колибом побегоше у маглу испуштајући заглушујуће крике и вриштање.

Била је благо погрбљена напред, коса под црном марамом, која је скривала нешто налик на косу... или животињску длаку. Очи јој ситне, црне, упале, а нос велики, искривљен као у птице кљун. Кожа јој пуна бора и гнојавих красти, а уста јој немају усне па јој се стално виде два реда великих гвоздених зуба! Рите јој се вуку по земљи, а из поцепаних и накрвавих рукава руке са по четири дуге канџе. Нокти јој оштри и дуги као у неке велике птичурине, а због крви на њима би ми јасно да њима кида месо са својих жртава и да јој не треба никакво сечиво.

Из ситних очију је избијала бескрајна мржња, презир од кога би и најхрабрији устукнули.

„То што иштеш од мене, нећеш добити, косингасе“, зашишта Гвозденозуба.

„Како знаш због чега сам дошао?“, краткоречно ћу ја.

„Како знам?“, зачуди се она. „Ја знам о теби и оно што ти не знаш, смртниче. Виде ли ти два празна копља на капији? На њих ћу да набијем твоју и његову главу!“ Па показа кривим прстом иза мене, мислећи на Марка. „Долазиш ми безочно у кућу и закераш као да не знаш ко сам ја!“

„Знам ја и ко си и шта си, па зато с правом тражим да ми предаш оно што ти не припада више.“

„Ја сам Јагбаба! Богиња... а не вештица Баба Јага!“, искези се она на мене. „Откад дође твој бог, народ ме прозва вештицом, али не дам им да ме забораве! Крви њихове ћу се напити и меса најести док не почну опет да ми се клањају!“, повика она громогласно.

„Ти више ниси богиња, врати капу невидимку.“

„Ма немој? Мислиш зато што си узео вериге да ти то даје за право да тражиш од мене капу невидимку?...“ Ја то оћутах јер не очекивах да зна да смо били под Ртњем. Али схватих да вештица зна шта се догађа и далеко од своје планине. „Је ли? А ка-

ко је Ртник?“, исцери се она. „Тугује ли још за својом вољеном? Хи, хи, хи.“

Ја ћутим, па погледнујем око себе не бих ли негде угледао капу невидимку, али у овом нереду је не видим. Може бити било где. То само Баба Јага зна.

„Полакомио се Световид, па хоће да буде главни!“, смеје се она, па кутлачом меша по казану. Видим да у њему пливају делови људског тела. „Знам да тражи од тебе да му сакупиш светиње... Али, дивим вам се, косингасе. Успесте да се провучете до Ртника. Чак ни ја нисам могла!“

„У миру смо дошли, у миру ћемо отићи ако ми даш капу невидимку. Боље него да ти је ја сад узем.“ Кад то рекох, знадох да би већина људи нехотично погледала у правцу где се капа налази, само да би проверили да је тамо и да се спреме да је бране. А тако би и сад, Баба Јага погледа десно од мене, али не показа да ће кренути за њом.

Тако истог тренутка бабина враџбина преста, а ја не губих време са вештицом, него скочих до капе невидимке, зграбих је па колико ме ноге носе потрчах назад према излазу. Не осврнух се да не губим време јер претпоставих да ће силан пламен букнути и да ће ме заједно са њом обухватити. Зато ме њен страшан врисак испрати, а ја излетех из колибе и прескочих степениште, па умало падох на Марка, који запањено стајаше и гледаше у колибу од костију која је сијала изнутра.

„Беж’мо! Спојише се адамаси!“, вичем ја, па насумице потрчасмо одакле смо дошли.

2) Сусрет Милоша Обилића и Видена змаја на Гулијанским планинама

Па сад мисле ако удаве свештеника, то ће им сигурно помоћи!“, добацује Милош Војиновић, висок човек, жилав, дугих руку. Имао је косу везану у реп, прсни оклоп на коме се види страшни змај Виден раширених крила, а испод, црвену тунику са огртачем; на ногама сандале. У прастара времена, моћни Световид је за своје станиште изабрао највиши врх Сврљишких планина, где му је народ подигао велелепни храм, а да би га бог заштитио од баука који су неретко излазили из Чворишта, смеистио је свог големог змаја чувара у једну оближњу дубоку јаму, Виденову дувку. Виден беше свакако један од најстаријих српских змајева, а народ је вековима испредао приче о баснослов-

ном благу које он чува, сакупљано од дарова који су мали и велики доносили Световиду. Чак се и околни народ морао помирити са змајевом незајежљивом страшћу за лепим девојкама које је походио увек за Спасовдан и Ђурђевдан. Једино је тад змај попримао људски облик и био рањив.

Зато су сви, људи или бауци, склањали поглед од змаја Видена на Милошевом оклопу.

Дошао си у последњем трену“, рече му Душан. „Сви бисмо овако скончали... Змај Виден нас је спасао.“

„Како вам не би помогао када је ово његова земља! Он је чувар Световидовог храма!“, рече вилењак. „Не може да допусти да је укаљају демонске силе.“

Затим се обојица загледаше у змаја Видена како у даљини прогања остатке Дивљег лова. Понекад би се изненада обрушио на земљу или би бљувао ватру по њима. И није одустао док и последњег није убио или отерао из своје постојбине, земље змајева.

Змајеви и змајевити штите народ и земљу, као што знаш... Наоружани су древним реликвијама које само вилењаци умеју исковати. Удахнуте су им чаролије којима могу посећи аждаје, але, демоне, нељуде. То је древни савез који потиче из времена када су људи живели у шуми и у слози са вилама, из чијих љубави су се рађали вилењаци... Тако је искован и зелени мач Дракон, који си опасао... Дршка му је од канце змаја Видена, видиш како је благо савијена... Исковане су три такве реликвије... Виденов троједин... Знаш ли шта је троједин?... Нешто састављено од три неодвојива дела... Три неодвојива дела опреме направљена од змаја Видена. Мач Дракон од канце, кацига Змајоглав од Виденове крљушти на коме је његова фигура... и црни Драконвер, оклоп од Виденове змајотресине... А знаш ли шта је змајотресина? Стара крљушт коју змај отреса... Она је лагана, танка. Помало је савитљива за разлику од нове змајеве крљушти, која је тврда. Зато је Драконвер сличан верижњачи, али је од једног дела као оклоп... И нико ти га, сем твоје руке, не може скинути са тебе, јер то је сад твоја кожа... Те три реликвије чине Виденов троједин... И оне су твоје да их носиш на себи. Мач, кацигу и оклоп... Да будеш као змај Виден...“, затим опет дубоко удахну и загледа се у бакарни пладањ. „Али, ма колико моћан, ни змај Виден није непобедив... Њега може убити само аждаја, ала или оружје начињено од њеног рога или

канце... Или пак аловити људи који се рађају од жена које су поделиле постељу са алом која је узела човечји облик... Ах, чувај се аловитих људи, сретаћеш их на свом путу... Лукави су и подмукли... Убијачи без премца...“, Драгушла застаде и дубоко удахну. „На теби је сад да одеш на Гулијан планину, тамо где стоји разрушен Световидов храм, и у његовој близини да пронађеш Виденову дувку, где змај лежи и чува благо које је вековима скупљано у храму... Не, не бој се змаја тог“, рече бржебоље Драгушла кад виде да Милош⁷⁴ подиже обрве у чуду. „Ти си део њега, он је део тебе... јер си змајевит... Тамо ће те чекати Змај од Јастрепца. Стари змај Виден даће ти Змајоглава и Драконвера... А онда... онда ће он умрети, јер ти даје све своје. Добио си мач који је његова убојитост, добићеш оклоп као његово тело... и кацигу као његову главу. Када добијеш троједин, одузећеш му све... Не, не брини!“, брзо узвикну Драгушла кад виде да се Милош усплахири. „Змај Виден то зна и драговољно се жртвује да би ти имао троједин... Судбина је змајева да штите и жртвују се за људе и своју земљу... А ти оправдај моје поверење и његову жртву, и испуни до краја своју судбину... Зато, након тога хитај на Црну стену, где ће ти часни витезови чувари копља светог Георгија предати њихово копље, узми га... да, узми га, да кад дође тај дан, можеш убити аждера... као што је свети Георгије њиме убијао аждаје... То је твоја судбина, синко, и сад са тога пута немој застранити.“

Већ око поднева зађоше у Сврљишке планине јашући козјом стазом кроз густу јелову шуму. Око њих, местимично снег, а свуда се полако топи и у потоцима јури низбрдо. И ваздух је овде много хладнији јер шума заклања зубато сунце и штити од топлог ветрића. Изнад њих, под снегом још увек спава врх Пе-

⁷⁴ Реч је о Милошу Обилићу, кога је, по легенди, у шуми пронашао Цар Душан, и који је одрастао на Царевом двору. Трагајући за последњим јуначким обележјима - змајевским реквизитима, а по наговору пророчице Драгушле, Милош долази на Сврљишке планине да би се у Гулијану, у Виденовој дувки, заједно са својим оцем - Змајем од Јастрепца, нашао у каменој одаји Виден-змаја и од њега примио последња, толико важна знамења. А та су знамења дата на чување Видену, све до овога, по Видена, судњег дана. Тај дан, кад ће их свечано предати Милошу, уједно је, самим чином предаје, и дан у којем митолошки великан Сврљишкога краја, Виден-змај, нестаје са овога света. Прим. Уредништва.

ринатица. Бели се под снегом и штипа очи, а од њега се спушта хладан ваздух. Милош и Гороје огрнули гуњеве ресанике и на-такли крзнене капе, а на ногама дубоке чизме са мамузама. Војвода Вратко их је добро снабдео за пут јер све ствари оставише код Ђавоље вароши кад су их тевтонци потерали. Само Вилану због дебелог крзна зимоћа прија, па неуморно трчкара на све стране њушећи само њему знане трагове. Милош је познавао ћуд свога силвана као себе самог и безрезервно је веровао његовом инстинкту. Пратио је његово понашање, па кад је силван био опуштен, и Милош је био миран.

Стаза их је вијугаво одвела до једне голе заравни под врхом Перинатице и наставила ка југоистоку, одакле их је надвисивала Гулијанска планина. Радовали су се што су близу и што ће већ тамо заноћити. Милош је био узбуђен што ће моћи да види Световидов храм, макар био и разрушен, а о сусрету са Змајем од Јастрепца и Виденом није могао да нађе праве речи одушевљења, па није ништа коментарисао Гороју. Осећај важности тог тренутка у њему је био толико јак да већ ноћима није могао ока да склопи. Њему ће змај Виден поверити свој троједин! Он ће носити копље светог Георгија! Он ће убити... неку аждају! Са таквом судбином није ни чудо што је био пун себе и са нескривеним нестрпљењем желео је све то и одмах. Сметала му је Горојева равнодушност, као да није схватао важност овог догађаја. Знао је да стари заточник само жуди за мегданима и борбама. И обилним обедима између. Али, и боље је било тако јер га је Гороје довољно спутавао да момак не зајуни безглаво.

И сад је Милош јахао испред Гороја. Мало-мало па би се побунио:

„Куд толико журиш, синко?“, узвикну он. „Немам ја неуморног Ждралина, већ обично кљусе!“

„Ајде, потерај га, Гороје, још мало па смо стигли...“

Зину Гороје опет да се побуни, али у то силван наједном одскочи у месту и стаде да се врпољи у круг, па залаја. Њих двојица се укопаше у месту. На то, и Ждралин затопта копитама и замлатара главом.

„Невоља!“, узвикну Милош осврћући се и већ исука свој Дракон.

„Шта је сад...?“, промрмља Гороје, па се и он маши своје мачетине.

Међутим, испред њих из правца Гулијанске планине указа им се један коњаник у опруженом галопу. Језди превојем као ветром ношен, ногама једва додирује тло. Иза њега се вијори огртач као раширена крила змаја, а на глави има кацигу као

змајска глава. Учини им се као да према њима лети страшни змај.

„Ко је сад овај?“, узвикну Гороје док покушава да смири свога коња који се сад узнемири. „Је ли неки твој злотвор, Милоше?“

„Није, Гороје!“, осмехну се Милош. „Немој се у бригу давати... То је... то је мој отац!“

„Твој отац?“, зачуди се Гороје. „Црно дете, каквог ли то оца имаш?“

„Змаја од Јастрепца, Горолومه!“

„Да могу, сад бих се прекрстио и левом руком!“, зачуђено ће Гороје иако му је Милош већ раније рекао ко му је отац, свакако га није овако замишљао.

Али, кад Милош примети да су силван и коњи још увек усплахирени, он се збуни. Нешто му ипак не би јасно.

„Шта, ког врага...?“

Али не доврши мисао јер из јеловице испод њих, са стотинак корака, изјури чопор од десетак некаквих непознатих створова. Од изненађености се укопаше јер не могаше разазнати шта их напада. Какви то беху створови човеколиког изгледа, али јаркоцрвене боје као да пламте, носе копља дугачке таласасте оштрице, а издужених глава без косе, крупних очију и развучених устију преко целог доњег дела лица? Нос им беше пљоснат и широк, са три носна отвора, а уши велике, шиљате и приљубљене уз главу. И поврх свега, јашу некакве смеђе животиње које подсећају на козе, *козороге*, али су велики као коњи, и имају дугачке рокове и разјапљену чељуст пуну великих зуба? Ни Милош ни Гороје нису могли знати да су *одкани* монголски демони одани само свом господару Арсану Дулају, шаманском богу подземног света Ада.

Не стигоше ни да се саберу кад одозго, из јеловице подно Перинатице, искочи други чопор од петнаестак таквих створења са намером да их опколе. Милошу одмах би јасно да су упали у заседу, а да је Змај од Јастрепца јурио њима у помоћ.

Тешка срца Милош се растао од свог силвана. Покопали су га испод једне јеле далеко од смрдљивих лешина непознатих створова, јер одкани и њихови козорози убрзо почеше да се распадају и да шире око себе несносан воњ. Остао би Милош још на гробу свога Вилана, али га Змај од Јастрепца и Гороје некако убедише да морају да наставе даље. Није било безбедно

остати јер се вече ближило, а бојали су се да могу опет бити нападнути.

До врха Гулијанске планине јахали су у тишини. Било какве речи биле су сувишне, а утеха излишна. Милош је изгубио драгог пријатеља који га је везивао за његове безбрижне дане на Душановом двору. Сада му је остао само Ждралин. Зато, мало-мало па би га потапшао по врату. У срце му се увукла неизвесност и неки необјашњив страх. Колику жртву је још морао да поднесе на свом путу ка испуњењу судбине? Већ је сахранио многе њему драге пријатеље и све је више осећао како га самотност притиска.

Чини се да би момак још више пао у очајање да се тад испред њих наједном није указао разрушени храм Световида на једној малој заравни стотину метара испод врха планине. Одатле пуца поглед на Стару планину на истоку, на Ртањ на северу и на Јастребац на западу. Коњаници се зауставише пред срушеном палисадом која је окруживала дрвени храм, који је и сам био у рушевинама. Дрвени, трули балвани, делимично прекривени маховином леже онако како су их јаке кише и ветрови оборили, неми сведоци једног давног времена када су људи у великом броју походили овај храм доносећи богате дарове. Само заборав убија, па је тако и овај храм почео пропадати када се у срца људи увукао хришћански бог. Но, испред њега још само пркосно усправно стојао пет метара високи камени кип четвороглавог бога Световида. Иако испод њега стоје попадали дрвени стубови и греде његовог храма, нагризене зубом времена и људским заборавом, он и даље гледа на све четири стране своје земље. А на четири стране стуба, у подножју, налази се по једно камено ложиште у којима је некад паљена ватра приликом светковина у част Световида. На два су исклесана једва видљиви симбола коња, а на друга два – петао. Сам камени стуб беше подељен на три зоне и украшен рељефом кога су вековне кише и ветрови знатно избледели.

Сунце је већ било замакло иза Гулијанске планине и хладан сумрак прекри небо на коме се појавише прве звезде. Наједном захладе, а у њих се увуче језа. Ветар мину, па у оближњој шуми и око њих завлада мир и тишина.

Милош и Гороје везаше коње и ћутке само посматрају Змаја од Јастрепца, који се разлете околу да скупља грање и дрва, и да их слаже у четири камена ложишта.

„Сећам се времена када је овај храм био жив“, рече са сетом Змај од Јастрепца док слаже дрва. „Време ствара, време и обара... Али свештеници су његов дом преселили у крајеве где

Световид још увек живи у срцима људи. Тамо у Уомољима, на Белом извору.“

Када господар Јастрепца заврши са сакупљањем дрва, он махну Милошу да приђе, а Гороје оста по страни.

„Видиш, Милоше, како је стуб окренут на све четири стране његовог света“, рече му овај. „И подељен је на три дела: горњи – небо, средњи – земља, и доњи – подземни свет... Узми кресиво и запали ватру у сва четири горионика, отвори Световиду очи да те види.“

И док Милош стаде обилазити и палити ватру, Змај од Јастрепца је правио две бакље које ће понети и обрати се Гороју:

„А ти, Гороје, остаћеш овде док ја одведем Милоша пред змаја Видена. Буди без бриге, овде ћеш бити безбедан.“

„Ако ти кажеш, господару“, промрмља Гороје, незадовољан што мора да их чека.

Милош запали сва четири горионика и трепераво светло обасја камени стуб. Сенке чудно заиграше, као духови који плешу око њега. Невештом људском оку чинило би се као да стуб дише и помера се. А високо изнад њега, на ноћном небу све више звезда се палило као свеће у даљини. Необичан мук се спусти на њих као да све видљиво и невидљиво прати шта њих тројица раде.

„Хајдемо, Милоше“, рече Змај од Јастрепца. „Виденова дувка није далеко, припалимо бакље.“

Њих двојица кренуше пешке једном једва видљивом стазом која је водила низбрдо, у правцу севера. Бакље држе испред себе и осветљавају себи пут. Убрзо стаза поче да кривуда и да буде испресецана камењем. То беше знак да се ближе кршевитом терену.

„Када будемо стигли...“, започе господар Јастрепца, „стој мирно, без наглих покрета и не говори ништа. Пустите мене да причам... И наравно, не дирај ништа око себе јер змај љубоморно чува своје благо. Уосталом, поверено му је да га чува... Не бечи се ма шта видео, буди достојан његовог присуства. Мораш схватити, Милоше. Виден ти даје део себе и тиме престаје да постоји. Он се жртвује за тебе. Он наставља да живи кроз тебе, у троједину. Виден је најстарији и највећи змај у нас, нема више таквих... А знаш да је он прискочио у помоћ косингасу и цару Душану када су се борили да те спасу... Ево нас.“

Из мрака почеше да се промаљају обриси неке велике стене чији се врх губио у ноћној тами. У камену је разјапљен велики мрачни отвор као уста големог дива. Из њега их запахну јак

животињски воњ. Змај од Јастрепца крену први, а за њим пома-ло несигурним кораком Милош. Како закорачише унутра, тако уђоше у један још хладнији и влажнији свет. Чуло се само ка-пање воде са плафона и бат њихових корака по стеновитом тлу. Улаз у пећину беше велик, чак ни светло бакље није допирало до врха. Пламен је титрао од ваздуха који је долазио из дубине земље. Онда би се наједном примирио или почео да дува у супротном смеру. Да не беше њиховог одјека, не би никад помислили да се налазе у пећини, јер тунел беше широк колико и висок. Тек када би пришли неком зиду и подигли бакље, видели би како се стена окомито диже изнад њих и губи у мраку.

Милош није ни приметио да се спуштају све дубље испод површине јер низбрдица беше скоро неприметна. Био је очаран овим чудесним подземним светом. Из земље би вирили сталагмити од кречњака и правили стубове и најнеобичније облике у којима је препознавао фигуре људи, животиња или пак нешто страшније. Понегде би ггазили у плитке, ледене баре или шљапкали по блату, а најгоре им беше клизаво камење глатко као лед. Када је Змај од Јастрепца проговорио после скоро пола сата, било је шапатам:

„Стигли смо... Сети се шта сам ти рекао.“

Милош прво под ногама осети како са камена пређе да гази као по шљунку, а онда пламен њихових бакљи стидљиво обасја нешто што се Милошу испрва учини као жутобојно камење. Тренутну збуњеност замени усхићење невиђеним златосјајем свуда око њега. Када је погледао пред собом, виде да не газе по шљунку већ по безброј златника и сребрењака свих врста и величина. Из златоблиског језера кованица вириле су разне драгоцености у облику пехара, пладања, тањира, златотканице... Намах, Милош заборави где се налази и гласно уздахну.

Тишину прекиде заглушујућ шум шљунчања, као да киша злата пада са велике висине. Змај од Јастрепца се укипи и Милош за њим. Обојица високо подигоше своје бакље како би што даље осветлили. Милошу застаде дах када угледа да се пред њим уздиже златно брдо са ког се осипа злато уз заслепљујуће светлуцање и заглушујуће звецкање. Али из те златосјајне кише стаде да се појављује страховна фигура големог змаја. Када је дунуо кроз нос, дим шикну. Он рашири своја крила отресајући са себе гомилу злата као што птица са себе отреса воду. Разјапи велику губицу и из ждрела му незадовољно загрме. Ко ремети његов сан? Ко се усуђује да дође у његово златно легло? Под светлом бакље, крљушт му се пресијавала златоодром бојом, а два смарагдна ока цаклише се огњевито. Доњи део тела и реп

му осташе закопани испод брда злата, а свој дуги врат испружи ка улезима спреман да их у трен ока обојицу спржи. Но, одмах спази господара Јастрепца, а онда своје крупне очи упери у момка који стојаше крај њега. Осети његово присуство дубоко у себи. Познавао га је необјашњиво однекуд. И Милош се истог тренутка сети свог сна како лети на његовим крилима, и осећај његове тврде крљушти под својим рукама док се држи за њега јездећи кроз ваздух. Погледи им се среташе и говораше више од хиљаду речи.

Змај се тад нагло повуче назад, зарони прво своју главу и дуг врат у златно брдо док златни талас прсну око њега. На трен нестаете... Али пред њима наједном из златне гомиле искочи фигура једног човека у златорујном оклопу на коме је увијени змај који гризе свој реп и окружује сунце, а на глави црномодрикаста кацига, на чијем врху беше фигура змаја раширених крила. Човеколико биће беше за главу више од господара Јастрепца, широких плећа, оштрих црта лица намргођеног израза. Испод кациге му вире дуги златокосни увојци. Нестварно лепог изгледа, толико да се Милошева два ока не могу нагледати.

А он стаде поносно и надмоћно пред њих, а поглед не скида са Милоша. Момак убрзо примети да његовим нељудским смагдним очима уопште не трепће. Када му се обратио господар Јастрепца, учинио је то немуштим језиком који Милош није разумео.

„Очију твојим јунака видим.
А у очима злих као љути дим,
Као ратник твој ненадвладим,
Као троједин твој неопходим,
Са мачем змајским непобедим,
У оклопу змајском неповредим,
Са кацигом змајском несавладим!“

Кад то рече, благо му се поклони и оста загладан у земљу из поштовања према њему. Виден погледа кратко Милоша, одмери га од главе до пете, па немуштим језиком рече господару Јастрепца:

„Довео си свог сина преда ме, Змајастребе.“

„Јесам, господару... Онако како си ми заповедио“, рече овај и даље погнуте главе.

„Недавно усних да га носим на леђима својим“, рече Виден гледајући испод ока Милоша. „Време је да се обојица суочимо

један са другим, јер нас је велика Плетиља својим вретеном везала.“

„Као што видиш, за појасом му режи твој Дракон, господару“, не диже поглед Змајастреб.

„И спознао је своју судбину?“

„Плетиља му ју је открила, господару.“

„Онда сам коначно спојен у његово вретено и троједин мора припасти њему.“

„Тако је Плетиља пресудила, господару.“

„Предаћу се онда судбини људи“, рече Виден и поче са стране да откопчава свој оклоп гледајући Милоша у очи.

Рука му није задрхтала када је златорујни оклоп предао момку, али зато Милошева јесте. Знао је шта то значи и осећао је бескрајно дивљење према овом створу који се свесно и вољно одрицао свог вековног живота због њега. Било му је просто несхватљиво да неко може тако мирно и сталожено да прихвати своју смрт. Јер ма колико се наслушао прича о змајевима, тек сад је почињао да схвата њихову праву природу. Они су били део ове земље и за њу су умирали, другачије није могло да буде. И то су радили драговољно, без трунке сумње или колебања.

Виден полако скиде величанствену кацигу са своје главе и његова златосјајна коса му се расу по раменима. И лице му блесну анђеоском светлошћу. Он благодушно погледа Милоша очима пуним разумевања. Чинило се да ће као анђео полетети јер умах поче да зрачи неком унутарњом светлошћу која се ослободила скидањем кациге.

Предаде му је климом главе у знак поштовања. Тек тада господар Јастрепца подиже поглед и његове очи се сусретоше са Виденовим. Милош осети да тим погледом разменише нешто што тад није могао да схвати. Не беше то само опраштање и разумевање или дивљење, већ нешто много дубље од тога. Нешто што ће Милош схватити једног дана много касније.

Виден се окрену и крену назад, али затетура се, паде на колена и полако се испружи по златној гомили. Анђеоска светлост у њему мину. Он оста беживотно да лежи.

Змај од Јастрепца и Милош се немо погледаше. Змај спусти поглед и прође поред Милоша натраг путем којим су дошли. Момак тихо уздахну, а тело му се стресе. Без речи крену за овим. Са собом однесоше оно мало светла и златна пећина опет утону у вечни мрак. Нису видели како се човеколико биће поново претворило у величанственог змаја који је остао да лежи у вечном сну, сновијајући најлепши сан од свих. Сан о животу.

ЦЕНТАР ЗА ТУРИЗАМ, КУЛТУРУ И СПОРТ СВРЉИГ
ОРГАНИЗАТОР ПЕСНИЧКИХ СУСРЕТА
„ДАНИ ГОРДАНЕ ТОДОРОВИЋ“

РАСПИСУЈЕ

КОНКУРС
ЗА НЕОБЈАВЉЕНИ РУКОПИС ПОЕЗИЈЕ

Право учешћа имају песници који пишу на српском језику. Рукопис, обима до пет штампарских табака, треба да буде потписан шифром и достављен у три примерка.

Решење шифре, у посебном коверту, са кратком биографском белешком, адресом и телефоном, приложити уз рукопис и послати на адресу: Центар за туризам, културу и спорт (за књижевни конкурс) 18360 СВРЉИГ, Боре Прице 2. Тел. 018/821-059.

Награда је штампање књиге.

Крајњи рок за слање рукописа је 30. септембар 2014. године

УПУТСТВО САРАДНИЦИМА

Радове за БДЕЊЕ достављати у електронском облику (e-mail), уређене на следећи начин:

- Име и презиме аутора
- Адреса
- Наслов рада
- Текст рада откуцан у фонту Time New Roman, ћирилица, величина 11.

Посебне захтеве (латиница, *италик*, **болд**, с п а ц и ј а, фусноте, место за ликовни прилог) одређује сам аутор.

АДРЕСА

Издавач:

Центар за туризам, културу и спорт Сврљиг, Боре Прице 2,
18360 Сврљиг (За уредништво БДЕЊА)

e-mail: bdenje_srg@yahoo.com

САДРЖАЈ

Бдења

<i>Данило Николић</i>	
ДВА ЧОВЕКА У ЧАМЦУ, О ПСУ УЗГРЕД	3
<i>Бошко Ломовић</i>	
ТРИ ПЕСМЕ	8
<i>Александар Стаменковић</i>	
САРА	12
<i>Мирко Иконић</i>	
СПИСАК	41
<i>Благоје Савић</i>	
ХОМЕРОВ ПРОЛАЗ	43
<i>Ненад Трајковић</i>	
ВЕТАР СА ЈЕЗИКА	46
<i>Јадранка Миленковић</i>	
ЧИСТО МЕСТО	50
<i>Владимир Конечни</i>	
ТРИ ПЕСМЕ ИЗ ЧЕТИРИ ГРАДА	59
<i>Јана Растегорац Вукомановић</i>	
ТЕГЛА	63
<i>Боривоје Минић</i>	
ШЕСТ ПЕСАМА	66

Упознавања

<i>Габријел Гарсија Маркес</i>	
СМРТ У САМАРИ	72
<i>Хорхе Луис Борхес</i>	
БОДЕЖ	73
<i>Умберто Саба</i>	
МОЈОЈ ДУШИ	75
<i>Еугенио Монтале</i>	
***	77

Тумачења

<i>Вук Крњевић</i>	
О ПЈЕСНИШТВУ БОРИВОЈА МИНИЋА	79
<i>Мирослав Радовановић</i>	
ПРИЗВАНА МАШТА	81
<i>Милица Миленковић</i>	
ПРИЧОМ ДО НЕБА	85
<i>Чедомир Љубичић</i>	
ПРОСВЕТЉЕНИ ИЗЛАЗ	88
<i>Зоран Туцаковић</i>	
О ПРОКЉЕТСТВУ НАДЕ	92
<i>Недељко Терзић</i>	
ЖИВОТ КАО УСЛОВНА СЛОБОДА	95

Сусретања

<i>Љубиша Ђидић</i>	
ЗАПИС О ЈЕДНОМ ЗАПИСУ	98
<i>Милан Ђокић</i>	
НАД УГРЕБИМА НЕПОЗНАТИХ ТРУДОДЕЛНИКА	103
<i>Мирослав Тодоровић</i>	
ПИСАЊЕ КАО ТРАГАЊЕ ЗА ИСТИНОМ	105

Виђења

<i>Жарко Ђуровић</i>	
ИЗМЈЕНЉИВОСТ СЛИКА ЖИВОТА	112
<i>Владислав Ђорђевић</i>	
СВЕТОСАВЉЕ – ЕНТЕЛЕХИЈА СРПСТВА	117
<i>Петар Ђуза</i>	
НЕЗАЛАЗНА СВЕТЛОСТ	129
<i>Оливер Милијић</i>	
КОНСТАНТИНОВИЋ ДАЈЦЕСТ + АПОКРИФ	139
<i>Милан Громовић</i>	
БИБЛИЈСКИ ПОДТЕКСТ У КЊИЗИ ЧЕТИРИ КАНОНА ИВАНА В. ЛАЛИЋА	147

<i>Сретен Петровић</i> МИТОЛОГИЈА БОЖИЋНОГ ПРАСЕТА	159
<i>Вјера Медић</i> ОСВРТ НА ИСТРАЖИВАЊА БЕОГРАДСКОГ ЕТНОГРАФСКОГ МУЗЕЈА У СВРЉИГУ (ТРАДИЦИОНАЛНА НАРОДНА НОШЊА СВРЉИШКОГ КРАЈА)	176
<i>Александар Тешић</i> СВРЉИШКИ КРАЈ У ЛИТЕРАТУРИ ЕПСКЕ ФАНТАСТИКЕ	181
КОНКУРС	195
УПУТСТВО САРАДНИЦИМА	196